
2018

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ НАУКИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ ТА АЗІЇ

---

27 – 28 лютого 2018 р.

Переяслав-Хмельницький

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»

молодіжна громадська організація
«НЕЗАЛЕЖНА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДІ»

студентське наукове товариство історичного факультету
«КОМІТЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОСТІ»

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
**«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки
в країнах Європи та Азії»**

27 – 28 лютого 2018 р.

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ ВЫСШЕЕ УЧЕБНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ
«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды»

молодежная общественная организация
«НЕЗАВИСИМАЯ АССОЦИАЦИЯ МОЛОДЕЖИ»

студенческое научное общество исторического факультета
«КОМИТЕТ ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИИ И СОВРЕМЕННОСТИ»

МАТЕРИАЛЫ

Международной научно-практической интернет-конференции
**«Проблемы и перспективы развития современной науки
в странах Европы и Азии»**

27 – 28 февраля 2018 г.

СБОРНИК НАУЧНЫХ РАБОТ

Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії»** // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2018 р. – 110 с.

Материалы XLVII Международной научно-практической интернет-конференции **«Проблемы и перспективы развития современной науки в странах Европы и Азии»** // Сборник научных трудов. – Переяслав-Хмельницький, 2018 г. – 110 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,
ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор исторических наук, профессор, действительный член НАПН Украины, ректор ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

С.М. Рик – к.ф.н., доцент;

Г.Л. Токмань – д.п.н., професор;

Н.В. Ігнатенко – к.п.н., професор;

В.В. Куйбіда – к.біол.н., доцент;

В.А. Вінс – к.псих.н.;

Ю.В. Бобровнік – к.і.н.;

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

С.М. Рик – к.ф.н., доцент;

Г.Л. Токмань – д.п.н., професор;

Н.В. Ігнатенко – к.п.н., професор;

В.В. Куйбіда – к.біол.н., доцент;

В.А. Вінс – к.псих.н.;

Ю.В. Бобровнік – к.і.н.;

Члени оргкомітету інтернет-конференції:

І.В. Тиха,

А.П. Король,

Ю.С. Табачок.

Члены оргкомитета интернет-конференции:

И.В. Тыха,

А.П. Король,

Ю.С. Табачок.

Упорядники збірника:

І.В. Тиха,

А.М. Вовкодав.

Составители сборника:

И.В. Тыха,

А.М. Вовкодав.

СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ**Тетяна Замазій, Олександр Неплях
(Харків, Україна)****ФІЗІОЛОГІЯ СИСТЕМИ КРОВІ**

Кровь — это жидкая ткань, состоящая из плазмы и взвешенных в ней кровяных клеток. Кровь заключена в систему сосудов и находится в состоянии непрерывного движения [1].

Кровь - жидкость, циркулирующая в кровеносной системе и переносящая газы и другие растворенные вещества, необходимые для метаболизма либо образующиеся в результате обменных процессов [2].

Универсальной внутренней средой организма является кровь. Она циркулирует по всему живому организму и любые, выходящие за границы гомеостаза, изменения ее свойств нарушают жизненно важные процессы практически во всех тканях человека. Наряду с гомеостатической, кровь выполняет транспортную и защитную функции. Разновидностями транспортной функции являются дыхательная (перенос кислорода от легких к тканям организма, углекислого газа - от клеток к легким), трофическая (перенос основных питательных веществ от органов пищеварения к тканям организма), экскреторная (транспорт конечных продуктов обмена веществ, избытка воды, органических и минеральных веществ к органам выделения), регуляторная или гуморальная (доставка гормонов, пептидов, ионов и других физиологически активных веществ от мест их синтеза к клеткам организма, что позволяет осуществлять регуляцию многих физиологических функций) и терморегуляторная (перенос тепла от более нагретых органов к менее нагретым). Защитная функция обеспечивает иммунные реакции и свертывание крови. Объем крови в организме взрослого человека составляет 6-8% от массы тела. Относительная плотность крови - 1.050-1.060. Вязкость - 5 усл.ед. (вязкость воды принята за 1 усл.ед.). Осмотическое давление крови (сила, с которой растворитель переходит через полупроницаемую мембрану в более концентрированный раствор) близко к 7,6 атм. Оно приблизительно на 60% создается хлористым натрием и определяет распределение воды между тканями и клетками. Онкотическое давление крови (часть осмотического давления, создаваемая белками) равно 0,03-0,04 атм, или 25-30 мм рт.ст. При снижении онкотического давления крови, вода выходит из сосудов в межклеточное пространство, что приводит к отеку. Кислотно-основное состояние крови (КОС) измеряется в единицах pH. В норме pH артериальной крови - 7,4; венозной - 7,35. Сдвиг реакции в кислую сторону называется ацидозом, в щелочную - алкалозом. Поддержание постоянства pH крови обеспечивается гемоглобиновой, карбонатной, фосфатной и белковой буферными системами. Гемоглобиновая буферная система на 70-75% обеспечивает буферную емкость крови. Карбонатная система по своей мощности занимает второе место. Поддержание pH осуществляется также с помощью легких и почек. Через легкие удаляется избыток углекислоты, а почки могут выделять фосфаты и бикарбонаты. Кровь состоит из плазмы (55-60% от объема крови) и форменных элементов (40-45%). Объем клеток в крови (выраженный в %, по отношению к объему всей крови) назван гематокритом. Плазма на 91% состоит из воды. Органические вещества сухого остатка плазмы в основном (7-8% от массы крови) представлены белками: альбуминами, глобулинами и фибриногеном. Наименьшую молекулярную массу и большую концентрацию среди белков плазмы имеют альбумины. Они создают около 80% онкотического давления, осуществляют питательную функцию (резерв аминокислот для клеток), переносят холестерин, жирные кислоты, билирубин, соли желчных кислот и тяжелые металлы. Глобулины делят на альфа-, бета- и гамма-фракции. Только гамма-глобулины образуются в лимфоцитах, а практически все другие белки плазмы синтезируются в печени. Альфа- и бета- глобулины транспортируют гормоны, витамины, макро- и микроэлементы, липиды. К этим фракциям глобулинов относят и биологически активные вещества (например, эритропоэтин и факторы свертывания крови). Гамма-глобулины выполняют функции антител (иммуноглобулинов), защищающих организм от вирусов и бактерий. К органическим веществам плазмы крови относятся также многие небелковые азотсодержащие соединения (аминокислоты, полипептиды, мочевины, мочевая кислота, креатинин, аммиак) и безазотистые вещества (глюкоза, нейтральные жиры, липиды и др.). Неорганические вещества плазмы крови составляют 0,9-1%. Значительную их часть составляют ионы натрия, кальция, калия, магния, хлора, фосфаты и карбонаты. Ионы обеспечивают нормальную функцию всех клеток организма, обуславливают осмотическое давление, регулируют pH. В плазме присутствуют витамины, микроэлементы и промежуточные продукты метаболизма (например, молочная кислота). К форменным элементам крови относятся эритроциты, лейкоциты и тромбоциты. Их содержание в крови должно быть постоянным. Повышение количества клеток в крови называется цитозом (например, эритроцитоз), уменьшение — пенией (например, эритропения). Эритроциты человека лишены ядра, заполнены гемоглобином и имеют форму двояковогнутого диска. Они выполняют дыхательную (переносят молекулярный кислород от легких к тканям и углекислый газ от тканей к легким), буферную, питательную (доставляют необходимые для обмена вещества) и защитную (связывают токсины и участвуют в свертывании крови) функции. Основным белком в эритроцитах является гемоглобин. В крови плода много гемоглобина F (фетальный гемоглобин), а у взрослого человека - гемоглобина A (гемоглобин взрослых). У фетального гемоглобина сродство к кислороду больше, чем у гемоглобина A. Это помогает плоду

получать кислород из крови матери. После обратимого связывания с молекулярным кислородом дезоксигемоглобин превращается в оксигемоглобин, а углекислого газа - в карбгемоглобин. Не способны отдавать связанный кислород и, поэтому, опасны для жизни соединения гемоглобина с угарным газом (карбоксигемоглобин) и с сильными окислителями (бертолетовая соль и др.) - метгемоглобин. Степень насыщения эритроцитов гемоглобином вычисляют по цветовому показателю (в норме он близок к единице). Разрушение оболочки эритроцитов и выход из них гемоглобина называется гемолизом. По вызвавшей его причине, он может быть осмотическим (возникает в гипотонической среде), химическим (разрушают эритроциты кислоты, щелочи и другие химические вещества), биологическим (в результате действия антител при переливании несовместимой крови, а также компонентов яда змей и насекомых), температурным (при замораживании и размораживании крови) и механическим (вызывается сильными механическими воздействиями, например – встряхиванием крови). Скорость оседания эритроцитов (СОЭ) зависит от количества, объема и заряда эритроцитов, их способности к агрегации и белкового состава плазмы. СОЭ увеличивается при беременности, стрессе, воспалительных заболеваниях, эритропении и повышенном содержании фибриногена. Образование эритроцитов (эритропоэз) происходит в красном костном мозге. Для этого организм получает железо из гемоглобина разрушающихся эритроцитов и с пищей. При недостатке железа развивается железодефицитная анемия. Для нормального эритропоэза нужны также медь, никель, кобальт и цинк. Эритроциты циркулируют в крови 100-120 дней, а затем разрушаются в печени, селезенке и костном мозге. Физиологическими регуляторами эритропоэза являются эритропоэтины (образуются в почках, печени и селезенке). Они ускоряют образование эритроцитов и увеличивают их выход в кровь. Лейкоциты – бесцветные клетки с ядром. Физиологические (возникающие в здоровом организме) лейкоцитозы по причинам их возникновения делят на пищевой, миогенный (вызван мышечной работой) и эмоциональный. С учетом особенностей окраски и выполняемых функций лейкоциты делят на зернистые (гранулоциты) и незернистые (агранулоциты). Среди гранулоцитов выделяют нейтрофилы, эозинофилы и базофилы. К агранулоцитам относятся моноциты и лимфоциты. Самыми многочисленными и подвижными лейкоцитами являются нейтрофилы (микрофаги). Основная их функция - фагоцитоз бактерий и продуктов распада тканей. Эозинофилы разрушают белки и гистамин (выделяется базофилами и тучными клетками), а также осуществляют противоглистный иммунитет. Базофилы продуцируют биологически активные вещества (гепарин, гистамин и др.) при повреждении тканей. Гепарин препятствует свертыванию крови, а гистамин расширяет капилляры, что способствует рассасыванию очага воспаления и заживлению. Самыми крупными клетками крови являются моноциты. Они, после перехода из крови в ткани, превращаются в макрофаги, способны к фагоцитозу даже в кислой среде (нейтрофилы в этих условиях теряют свою активность). Фагоцитируя микробы, вирусы и собственные поврежденные клетки, макрофаги подготавливают место воспаления для восстановления. Макрофаги также продуцируют вещества, необходимые для противоопухолевой, противовирусной, противомикробной и противопаразитарной защиты, участвуют в регуляции гемопоэза, свертывания крови, фибринолиза и развития иммунного ответа на новый антиген. Лимфоциты являются единственной разновидностью лейкоцитов, обеспечивающей специфические иммунные механизмы защиты. Для каждого, появившегося в организме здорового человека чужеродного антигена возникают свои клоны лимфоцитов. Именно это лежит в основе выработки эффективного иммунитета при вакцинации. Различают Т- и В-лимфоциты. По механизму участия в иммунных реакциях Т-лимфоциты делят на киллеры, хелперы и супрессоры. Т-киллеры лизируют бактерии, опухолевые клетки и собственные клетки-мутанты. Т-хелперы способствуют активации иммунитета. Т-супрессоры блокируют его чрезмерные реакции. В-лимфоциты продуцируют антитела (гамма-глобулины). Главной функцией тромбоцитов (красных пластинок) является участие в гемостазе (остановке кровотечения). Они способны прилипать к чужеродной поверхности (адгезия), склеиваться между собой (агрегация) и продуцировать биологически активные вещества. Тромбоциты выполняют защитную функцию. Образование тромбоцитов красным костным мозгом усиливают тромбоцитопоэтины (синтезируются в костном мозге, селезенке и печени), продукция которых растет при воспалении и необратимой агрегации тромбоцитов. Кровь циркулирует в жидком состоянии, а в месте нарушения целостности кровеносных сосудов, должна своевременно свертываться. За это отвечает система регуляции агрегатного состояния крови. В ее работе участвуют свертывающая, противосвертывающая и фибринолитическая системы. Жидкое состояние крови поддерживают одинаковый знак заряда поверхностей неповрежденных стенок сосудов и клеток крови, секреция эндотелием сосудов простаглицлина (блокирует агрегацию тромбоцитов), антитромбина и активаторов фибринолиза, неактивное состояние факторов свертывающей системы крови и быстрый кровоток. Для гемокоагуляции (свертывания крови) необходимы находящиеся в тромбоцитах и плазме факторы свертывания. Плазменные факторы обозначают римскими цифрами. Например, фибриноген - I фактор, протромбин - II фактор, тромбопластин - III фактор, ионы кальция - IV фактор. Вещества, находящиеся в тромбоцитах, получили название тромбоцитарных (пластинчатых) факторов. Их обозначают арабскими цифрами. Например, ПФ-3 - тромбоцитарный тромбопластин, ПФ-6 - тромбостенин. Аналогичные вещества (но в меньших концентрациях) есть в эритроцитах и лейкоцитах. Поэтому разрушение любых клеток крови ускоряет ее свертывание. Различают сосудисто-тромбоцитарный и коагуляционный механизмы гемостаза. Благодаря сосудисто-тромбоцитарному гемостазу прекращается кровотечение из мелких сосудов с низким давлением. При травме рефлекторно спазмируются поврежденные кровеносные сосуды. Этому способствуют освобождающиеся из

тромбоцитов и поврежденных клеток сосудосуживающие вещества (серотонин, адреналин и др.). Внутренняя стенка сосудов в месте повреждения теряет свой заряд и тромбоциты скапливаются на ее поверхности, образуя пробку. Эта реакция протекает под действием тромбина, образующегося в небольших количествах из протромбина под действием тканевой протромбиназы. Тромбин разрушает тромбоциты, что ведет к выходу из них факторов, ускоряющих отложение на агрегатах тромбоцитов нитей фибрина, которые задерживают эритроциты и лейкоциты. После образования тромбоцитарного тромба он уплотняется и закрепляется в поврежденном сосуде за счет ретракции сгустка под действием тромбостенина. Тромб образуется в течение 1-3 минут и кровотечение из мелких сосудов останавливается. В крупных сосудах с высоким давлением для гемостаза требуется более прочный тромб. Сначала активируются тканевая и кровяная протромбиназы. Затем протромбин переходит в тромбин, а фибриноген под действием тромбина превращается в фибрин (основа тромба). Между фибриновыми нитями оседают клетки крови. Затем формирующийся тромб подвергается ретракции (уплотнению). Через 2-3 часа он сжимается до 25-50% от своего первоначального объема, становится плотным и стягивает края раны. После того как тромб выполнил свою функцию, начинается фибринолиз (разрушение фибринового сгустка плазмином). На эритроцитах обнаружены агглютиногены, определяющие группы крови. Наибольшее практическое значение в этом имеют система АВО и резус-фактор. На основании присутствия агглютиногенов А и В, кровь делят на 4 группы. В I группе агглютиногенов нет, а в плазме содержатся агглютинины альфа и бета; во II группе есть агглютиноген А и агглютинин бета; в III группе - агглютиноген В и агглютинин альфа, в IV группе имеются оба агглютиногена, но нет агглютининов. Агглютинация (склеивание), а затем гемолиз эритроцитов происходят при встрече агглютиногена А с агглютинином альфа или агглютиногена В с агглютинином бета. Рекомендуется переливать только одногруппную кровь. Однако, по жизненным показаниям, допускают переливание небольших объемов крови на основании учета наличия только агглютиногенов на эритроцитах донора (состав донорской плазмы во внимание не принимают, так как она сильно разбавляется кровью реципиента). Поэтому кровь I группы можно переливать всем (универсальная донорская кровь). Кровь II группы – только реципиентам со II и IV группами, кровь III группы - с III и IV. Кровь IV группы можно переливать только реципиентам этой группы, а тем, у кого IV группа крови можно переливать любую кровь (универсальные реципиенты) [3].

Литература:

1. <https://studfiles.net/preview/3873397/>
2. <http://www.eurolab.ua/anatomy/63>
3. <https://studfiles.net/preview/5050747/page:5/>

Науковий керівник:

кандидат біологічних наук, Замазій Тетяна Миколаївна.

Лилия Шахленкова
(Гомель, Беларусь)

ВОЗРАСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОТКЛОНЕНИЙ ЭЛЕКТРИЧЕСКОЙ ОСИ СЕРДЦА ЖИТЕЛЕЙ Г.П. ОКТЯБРЬСКИЙ

Электрическая ось сердца (ЭОС) – позволяет примерно определить расположение сердца в грудной клетке, составить представление о форме и функции различных отделов сердца. В заключении ЭКГ указывается положение ЭОС, которое может быть нормальным, вертикальным или горизонтальным, отклоненным вправо или влево. Электрическая ось сердца – это проекция суммарного электрического вектора комплекса QRS на фронтальную плоскость. Она определяется положением сердца в грудной полости. Поскольку сердце является трехмерным органом, вектор QRS может быть спроецирован на фронтальную, горизонтальную и сагиттальную плоскости тела. В этих плоскостях могут происходить повороты сердца вокруг условных плоскостей. Проекция на переднезаднюю или фронтальную плоскость и называют электрической осью сердца [1].

Положение электрической оси сердца является важным функциональным показателем работы проводящей системы сердца, она определяется состоянием пучка Гиса, а также характеризует состояние желудочкового миокарда. По правильному положению электрическая ось находится к верхушке до основания практически параллельно оси сердца анатомической. Направление оси зависит от ряда факторов, в том числе таких как: расположение сердца в груди, соотношение между массой миокарда желудочков, очаговые поражения миокарда, нарушения в проведении импульса к желудочкам [2].

Цель работы: оценить возрастные особенности отклонений электрической оси сердца у условно здоровых мужчин и женщин.

Материалы и методы. Исследования проводили на базе УЗ «Октябрьская центральная районная больница» Гомельской области, г.п. Октябрьский. Обследовано 178 человек: 105 женщин и 73 мужчин в возрасте от 2 до 90 лет. Обследование проводили методом регистрации и анализа

электрокардиограммы, полученной 12-ти канальным электрокардиографом «Альтоник-06». Исследования проводили в УЗ «Октябрьская центральная районная больница» Гомельской области, г.п. Октябрьский. Обследовано 178 человек: 105 женщин и 73 мужчин в возрасте от 2 до 90 лет.

Обследование проводили методом регистрации электрических потенциалов с поверхности тела, с последующим автоматическим анализом ЭКГ, полученной на 12-ти канальном портативном электрокардиографе «Альтоник-06», электроды накладывали в соответствии со стандартной методикой проведения обследования на электрокардиографе. На основании данных построены таблицы расположения ЭОС сердца разного возраста у лиц мужского и женского пола. Полученные результаты были обработаны с помощью пакета прикладной программы *MS Excel 2007*.

В результате исследования для разных групп возрастов определены средние значения амплитуды зубцов Q, R, S, позволившие определить положение электрической оси сердца. Обследуемые были поделены на группы в соответствии с возрастной периодизацией жизненных циклов человека [3]. В таблице 1 представлены значения угла альфа комплекса QRS.

Из таблицы 1 видно, что возрастные периоды от первого детства (4-7 лет) до юношеского возраста (17-21 лет – юноши, 16-20 лет – девушки) соответствуют нормальному положению электрической оси сердца, значение угла альфа находится в пределах 50 – 70 °. В зрелом возрасте 1 периода у женщин наблюдается отклонение от нормального положения электрической оси сердца, которая составляет 47%, у мужчин угол альфа находится в пределах нормы. В зрелом возрасте 2 периода между мужчинами и женщинами наблюдается достоверное различие величины угла альфа ($p < 0,05$), отклонение положения ЭОС у женщин составило 33%, у мужчин – 66%. Имеет место отклонение ЭОС влево. В пожилом и старческом возрасте у женщин наблюдается отклонение влево, 67% и 20,6%. В старческом возрасте у мужчин наблюдается нормограмма.

Таблица 1 – Положение ЭОС во фронтальной плоскости в градусах

Возрастной период	Женщины		Мужчины	
	Среднее значение	станд откл.	среднее значение	станд откл.
первое детство	62,0±13,1	26,2	-	-
второе детство	-	-	57,6±8,3	24,8
подростковый возраст	63,6±11,2	31,7	-	-
юношеский возраст	57,9±6,3	25,0	65,8±12,5	56,4
зрелый возраст 1 период	103,2±18,0	26,0	65,3±7,6	29,0
зрелый возраст 2 период	16,5±18,9	66,0	33,0±12,2	54,7
пожилой возраст	39,7±9,8	19,6	-	-
старческий возраст	15,3±4,3	10,7	54,7±15,0	29,9

Известно [4], что положение ЭОС зависит от возраста. В норме у большинства взрослых и подростков отмечается нормальное положение ЭОС. У людей старше 60 лет доминирует левограмма. ЭОС зависит от особенностей топографического положения сердца в грудной клетке, которая с возрастом может меняться, и зависит от массы и ее соотношения с ростом.

В юношеском возрасте наблюдается отсутствие достоверных различий в значении угла альфа. Однако у юношей этого возраста вариация исследуемого показателя в два раза выше, чем у девушек. По-видимому, это связано с изменением интенсивности метаболизма в этом периоде жизни. С возрастом у женщин (зрелый возраст первого периода) в большинстве случаев наблюдается резкое увеличение массы тела.

Литература:

1. Возрастная анатомия, физиология и школьная гигиена: Учеб. Пособие / Н.Ф. Лысова, Р.И. Айзман, Я.Л. Завьялова, В.М. Ширшова. – Новосибирск: Сиб. унив. изд-во, 2010. – 398 с.
2. Анатомия человека: учебная программа для специальности 1-31 01 01-02 «Биология (научно-педагогическая деятельность)»: лекции / сост. Д.Н. Дроздов; Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины. – Гомель, 2015. – 144 с.
3. Дроздов, Д.Н., Ковалев, А. В. Влияние физической нагрузки на показатели периферической крови человека / Д. Н. Дроздов, А. В. Ковалев // Вестник Мозырьского государственного педагогического университета имени И. Шемякина, 2015. – 2(46). – С. 11-16.
4. Гуминский, А. А. Руководство к лабораторным занятиям по общей и возрастной физиологии: учеб. пособие для студ. спец. пед. ин-тов/ А. А. Гуминский, Н. Н. Леонтьева, К. В. Маринова. – М.: Просвещение, 1990. – С. 217.

Научный руководитель:

кандидат биологических наук, доцент Дроздов Денис Николаевич.

СЕКЦІЯ: ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

Ольга Уманська
(Одеса, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВО-ЧАСОВОГО РОЗПОДІЛУ ОПАДІВ В ОДЕСІ В ЗМІННИХ КЛІМАТИЧНИХ УМОВАХ

Опади відносяться до важливої характеристики зволоження. Опади у різних районах України істотно відрізняються за кількістю, характером розподілу, річним ходом, інтенсивністю, тривалістю і т. ін. Основною закономірністю просторового розподілу опадів в Україні, зумовленою загальними циркуляційними факторами, є їх зменшення з півночі і північного заходу у напрямі на південь і південний схід. Південна частина Степу (Одеська, Миколаївська, Херсонська області і рівнинна частина Криму) відноситься до районів недостатнього зволоження. Тут відмічається зменшення опадів у напрямі на південь. На узбережжях Чорного і Азовського морів, що пов'язано з впливом бризової циркуляції [1].

Для виявлення та оцінки наявних змін клімату в кліматології традиційно використовувалися кліматологічні показники, представлені середньорічними, середньосезонними або середньомісячними значеннями кліматологічних елементів – температури повітря, атмосферних опадів, швидкості і напрямку вітру та інших, що розраховуються з використанням даних спостережень на опорній метеорологічній мережі [2]. В останні роки кліматичні індекси широко використовуються для оцінки як глобальних, так і регіональних змін клімату. Зокрема, з використанням даного підходу виконані дослідження з оцінки змін клімату Європи, Карибського регіону, Австралії, Канади, Іспанії, Португалії, Сербії та інших регіонів. Для оцінки зміни показників регіонального клімату було виконано аналіз деяких кліматичних індексів зволоження для міста Одеса. Як вихідна інформація використовувалися дані про добові опади на станції Одеса, які були одержані з Європейської бази кліматичних даних ECA&D (European Climate Assessment & Dataset project, <http://eca.knmi.nl>) [3]. Грунтуючись на цих даних, для кожного місяця протягом зазначеного періоду обчислювались зазначені вище індекси зволоження. Далі був проведений статистичний опис отриманих результатів.

Тривалість посушливого періоду в Одесі впродовж 30 років змінювалася нерівномірно (рис. 1.1). До 2000 року тривалість таких періодів коливалася в межах 30 - 40 днів, лише в 1992 році їхня кількість зменшилася до 22 днів. Найпосушливішим за весь досліджуваний період був 2001 рік, коли тривалість періоду з опадами меншими за 1 мм складала 61 день. З 2001 по 2016 рік відмічалася ще три максимуми в 2002, 2005, 2011 роках де тривалість посушливого періоду складала 46, 54 та 49 днів відповідно. А з 2012 по 2016 рік кількість днів з опадами меншими за 1мм зменшилася і варіювалася в межах 30 днів.

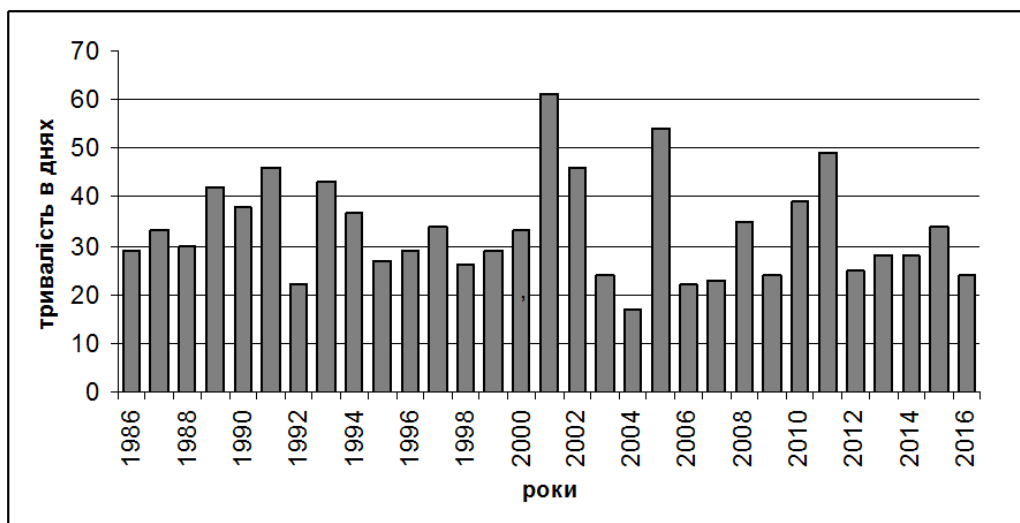

Рис. 1.1. Максимальна тривалість посушливого періоду з опадами < 1мм (індекс CDD)

Протягом 30 років кількість днів з опадами більшими за 10 мм. в Одесі змінювалися досить рівномірно (рис. 1.2). Присутні чітко виражені максимуми в кожному десятиріччі в 1988, 1997 та 2010 роках, де їхня тривалість складає 20, 22 та 25 днів відповідно. Мінімальна кількість днів з такими опадами спостерігалася в 1989 році і тривала 6 днів. Загальний тренд направлений в сторону збільшення кількості днів з опадами, більшими за 10 мм.

В період з 1986 по 1996 рік кількість днів з опадами, більшими за 20 мм. була меншою ніж в інші два десятиріччя (рис. 1.3).

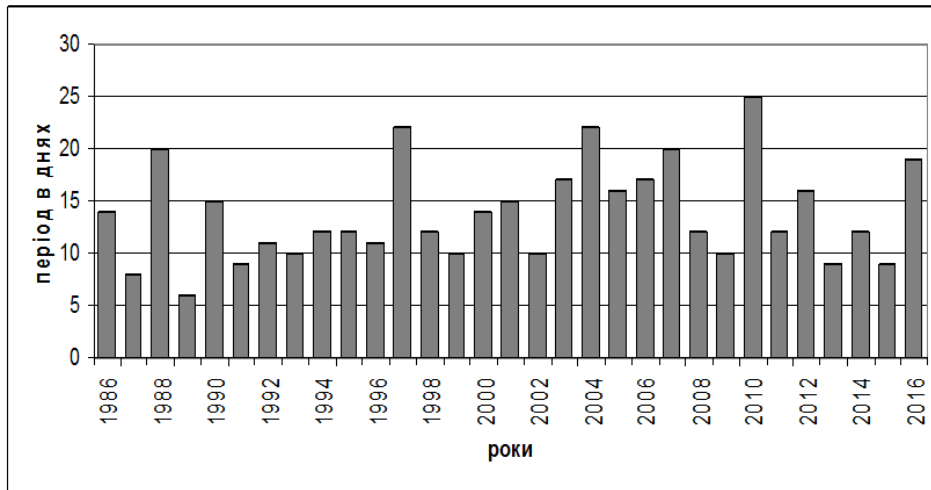

Рис. 1.2 Кількість днів з опадами, більшими за 10 мм. (індекс R10mm)

Присутній лише один значний максимум, що становить 8 днів, а решта значень змінюються від 2 до 4 днів. З 1997 по 2006 рік значення даного індексу відчутно збільшилося. Спостерігається три максимуми в 1997, 2000 та 2002 роках, їх значення складає 8, 7 та 7 днів відповідно. Мінімальне значення спостерігалось в 2001 році і воно становило 3 дні. У всі інші роки даного десятиріччя значення індексу коливалось від 4 до 5 днів.

За останнє десятиріччя кількість днів з опадами, більшими за 20мм. продовжує зростати.

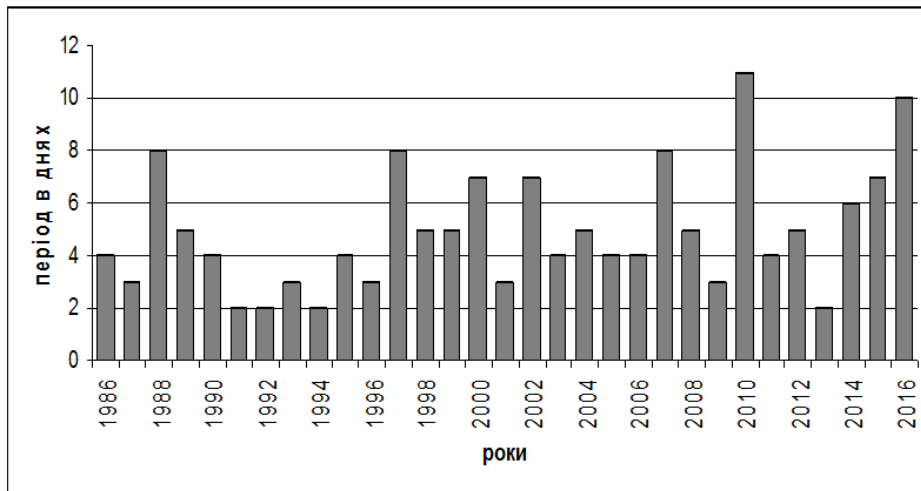

Рис. 1.3. Кількість днів з опадами, більшими за 20 мм. (індекс R20mm)

Їхній максимум відзначався в 2010 році і склав 11 днів, ще один вагомий максимум спостерігався в 2016 році і становив 10 днів. В період з 2007 по 2016 рік також відмічався один мінімум в 2013 році, коли кількість днів з опадами, більшими за 20мм. складала 2 дні.

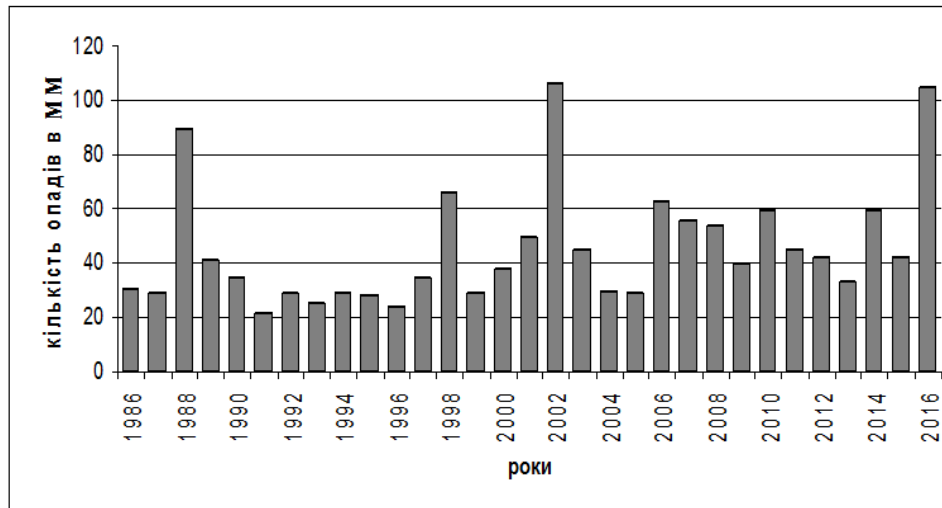

Рис. 1.4. Максимальна кількість опадів за 1 день. (індекс RX1day)

Індекс RX1day є показовим для екстремальних опадів, які за своєю кількістю та інтенсивністю сягають до небезпечних або стихійних. Як видно з рисунку 1.4 такі опади спостерігалися в 1988, 2002 та 2016 роках. В цей час в Одесі за один день випало 89,9 мм, 106,3мм та 105 мм відповідно. В решті випадків кількість опадів коливалась від 21 до 66 мм.

За весь період дослідження максимальною річна кількість опадів була в 1988, 1997, 2010 та 2016 і вона складала 642,3 мм, 674 мм, 746,9 мм та 751,6 мм відповідно(рис.1.5). Що свідчить про збільшення кількості опадів за останнє десятиріччя. Мінімум опадів випало в 1989 році – 310,2 мм. Найбільш однорідним за кількістю опадів було десятиріччя 1998 -2007 рр., де їх кількість коливалась від 397,6 мм до 595,6 мм.

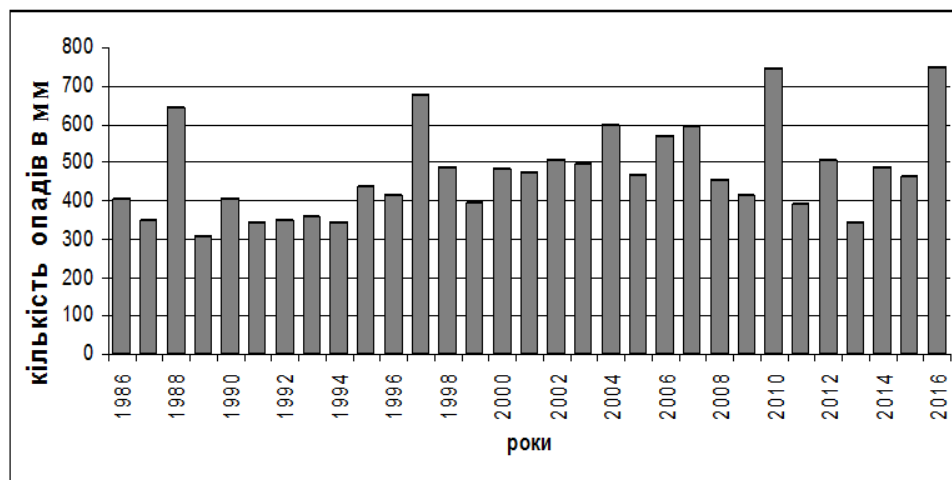

Рис. 1.5. Річна кількість опадів в міліметрах (індекс RR)

Кількість днів з опадами, більшими за 1мм. за тридцятирічний період в Одесі ділиться на два періоди з чітко вираженими максимумами (рис.1.6). Це періоди з 1987 по 1992 рр. та з 2006 по 2011 рр. Максимальне значення даного індексу за період дослідження складало 7 днів і спостерігалося в 1987, 2006 та 2010 роках. З 2012 по 2016 рік кількість таких днів складала 4, окрім 2015, коли його значення збільшилося до 5. Мінімальна тривалість дощового періоду відмічалася в 1993 та 2000 роках і складала 3 дні.

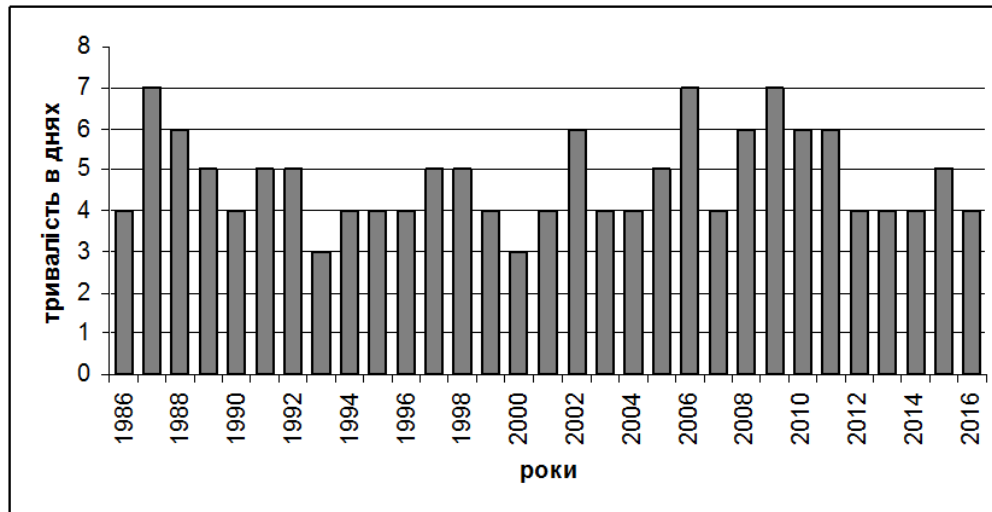

Рис. 1.6. Максимальна тривалість дощового періоду з опадами > 1мм (індекс CWD)

Максимальна кількість опадів за 5 днів спостерігалася в 1988, 1989, 2001, 2002, 2007 та 2016 роках і вона складала 105,8мм, 115,3 мм, 108,3 мм, 110,2 мм, 121,9 мм та 134 мм. Мінімальне значення даного індексу відзначалося в 1987 році і складало 33,5 мм. Загальний тренд показує збільшення даного індексу з 2000 по 2016 рік (рис.1.7).

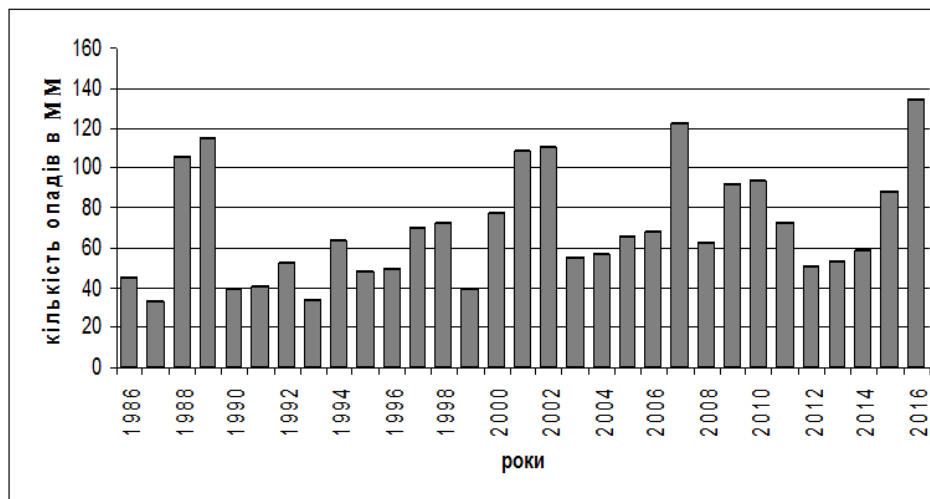

Рис.1.7. Максимальна кількість опадів за 5 днів. (індекс RX5day)

Річна сума опадів в Одесі за багаторічними кліматичними даними становить близько 400 мм. Але за останні 20 років ця сума зросла і вже в середньому складає 500 мм, а максимум сягає і до 750 мм.

Збільшилася кількість екстремальних опадів, які по своїй кількості та інтенсивності досягають критерію стихійних.

За останнє десятиріччя кількість днів з опадами, більшими за 20мм. продовжує зростати. Загальний тренд направлений в сторону збільшення кількості днів з опадами, більшими за 10 мм.

Зменшилася тривалість посушливих періодів.

Література:

1. Клімат України / За ред. В.М. Ліпінського. - К.: Видавництво Раєвського, 2003. – 343 с.
2. Guidelines on Analysis of extremes in a changing climate in support of informed decisions for adaptation Albert M.G. Klein Tank*, Royal Netherlands Meteorological Institute Francis W. Zwiers* and Xuebin Zhang, Environment Canada
3. European Climate Assessment & Dataset project, <http://eca.knmi.nl>

Науковий керівник:
доктор географічних наук, професор, Хохлов В.М.

СЕКЦІЯ: ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ**Олег Рогульський
(Одеса, Україна)****ІСТОРИЧНИЙ ПОЧАТОК СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ**

Українська нація має понад тисячолітню традицію, державотворення, яка бере свій початок з епохи Київської Русі. Як держава Київська Русь мала чітко сформовану систему і структуру органів державної влади, яку очолювали київські князі.

Для початку потрібно визначити кого в цю епоху можна називати державними службовцями. Проаналізувавши праці науковців, що досліджували дане питання, можна виділити думку Н. Полонська-Василенко: «Добра дружина була опорою, і окрасою князя, оточуючи його у повсякденному житті та допомагаючи у всіх його діях. З часом, коли функції правителя ускладнились, а державні структури почали набувати більш розгалужених форм, рядові дружинники під назвами під'їзних, вирників, рядовичів, мечників, отроків, дворян, дітських та ін. обійняли посади княжої адміністрації, відаючи збором податків, судом, господарськими справами тощо. Дуже рано з-поміж вояцької маси виділилася верхівка дружини – старші мужі, що займали головні посади у військовому командуванні та управлінні (тисяцький, воєвода, посадник), складаючи раду наблужених князя. Призначення всіх урядовців залежало тільки від князя. Головним урядовцем був тисяцький, який під час відсутності князя мав бути його заступником. За тисяцькими йшли соцькі, десяцькі. Вони мали адміністративно-військовий, а почасти й фінансовий характер. Судові функції виконували княжі тіуни та посадники. Нижчі судові урядовці звалися вирниками, металниками, мечниками, отроками» [1, с. 218-219]. У своїх працях Т. Вілкул зазначає, що вже в найдавніших пам'ятках XI ст. згадуються бояри, чи боляри, як позначалися особи вищого рангу придворної ієрархії, еліта, що виступали як дорадники. Верства бояр поділялися на різні групи, але всі вони були привілейованою частиною, хоча між ними були «діти й унуки поповичів, чужинці» і т.д. У такий спосіб почала складатися військова аристократія. За службу бояри отримували корм від князя, тобто право на користування частиною податків з населення, що мешкало на відповідній території [2, с. 167-168].

З вище вказаного ми бачимо, що поступово управління княжим двором поширюється на управління державою і супроводжується створенням управлінських посад та структур. Окрім того відбувається розподіл, уточнення завдань та повноважень, встановлюється відносна їх спеціалізація. Із розвитком держави ускладнюються функції та завдання державного управління, що спричиняє зростання ролі службових осіб в суспільстві.

В епоху Київської Русі в підготовці службовців важливу роль відігравали князі тому, що лише освічені керівники розуміли необхідність навчання людей, що приймають участь в керівництві державою. З цього приводу, дослідниця української історії О. Єфименко пише про Володимира (978-1015), що той «своїми турботами про поширення християнської віри, про внутрішній порядок і суд прагнув до того, щоб бути справжнім державцем», а основні турботи Ярослава (978-1054), який, за «свідченнями літопису, був копією з постаті освіченого візантійського самодержця, були спрямовані на освіту і внутрішній лад» [3, с. 23]. О. Субтельний зазначав: «Володимир ... став замислюватися над тим, щоб знайти більш витончені способи вираження духовних, соціальних та політичних прагнень суспільства» [4, с. 54]. Л. Войтович, спираючись на пам'ятки писемності, наголошує, що більшість дослідників вважають великих київських князів видатними державними мужами, талановитими політичними і культурними діячами, високоосвіченими людьми [5, с. 49].

Для того щоб проводити навчання службовців було необхідним створення спеціальних умов, це й розуміли керівники держави. О. Толочко у своїх працях пише: «Осередками культурного життя були столиці князівств. Як при князях, так і при єпископах гуртувалися кадри освічених людей, писарів, що здійснювали дипломатичне та інше листування, переписувачів книг. Важливу роль відігравали й двори великих бояр. Підтримка церкви князівською владою і боярами, співпраця князів і бояр з єпископами слугували утвердженню культури і писемності в формах, започаткованих Кирилом і Мефодієм та їхніми учнями і поширених на Русі після прийняття християнства з Візантії» [6, с. 76]. Р. Млиновецький з цього приводу зауважує, що Володимир дбав про поширення освіти серед вищих українських верств, що підтверджує його бажання ввести свою імперію в число культурних держав [7, с. 116], Ярослав не лише упорядкував державні відносини, але підтримував освіту, списування і перекладання книжок, організацію шкіл [7, с. 138], визначні князі засновували школи для навчання дітей управлінської еліти, існувало також індивідуальне навчання [7, с. 150].

У Іпатівському списку літопису Нестора від 988 р. є відомості, що Володимир Великий «став у знатних людей дітей забирати і оддавати їх на учення книжне» [8, с. 66]. Сутність поняття «книжне вчення» розкрив Б. Греков, підкресливши, що це було не просто навчання грамоти, а власне школи, де викладались науки, надавалась серйозна для того часу наука. Викладалася діалектика, риторика,

граматика, арифметика, геометрія, музика й астрономія. У школах книжного вчення вихованців готували до управлінської діяльності в різних сферах державного та церковного життя.

Ярослав Мудрий відкрив у Новгороді школу для підготовки еліти. Це було свого роду обов'язкове навчання для молоді з вищих станів, що мала займати вищі світські та духовні управлінські посади. Окрім державних та церковних шкіл, існувало й приватне навчання.

Спираючись на дослідження Є. Павлютенкова виявлено, що вперше питання мети і змісту підготовки посадових осіб було відносно чітко сформульовано у двірцевій княжій школі Володимира. На основі релігійних творів організовано навчання й ідеологічне виховання державних службовців. Підготовка керівників передбачала мету: навчити організовувати, підтримувати ідеологію державця. Підготовка майбутніх керівників відбувалася переважно шляхом самостійного читання релігійних творів, церковних порадинок, підготовки промов. У школі при Київському Софійському соборі, відкритій Ярославом Мудрим, приділяли увагу формуванню навичок самоорганізації майбутнього керівника через проповідь, повчальні тексти, вимогу наслідувати позитивний приклад правителя [9, с. 32–33]. Велика увага приділялася вивченню іноземних мов, в першу чергу це стосувалося латинської і грецької.

Основу освіти у вищій школі складали богословсько-філософські дисципліни: богослов'я, філософія, риторика, граматика, співи та вивчення іноземних мов. Таку освіту можна було отримати спочатку у київській писемній школі при Софійському соборі, а потім і у Печерському або Видубицькому монастирях та школах при єпископах у Чернігові, Переяславі, Галичі.

Окрім навчання в Київській Русі проводилася наукова робота, в цей період відбувається переклад та написання багатьох пам'яток літератури. Серед них можна виділити наступні:

- «Ізборник Святослава 1073», містить близько 380 статей щонайменше 40 авторів, вважається найдавнішою давньоукраїнською енциклопедією;

- «Слово про Закон і Благодать» Іларіона - політичний маніфест, де він прагне осмислити і представити актуальні питання руської державності, намагається знайти гармонійні та безболісні шляхи вирішення проблем своєї вітчизни. Мета таких пошуків - утвердження національної та державної незалежності Русі;

- «Руська Правда» — збірка стародавнього руського права, складена в Київській державі у XI—XII ст. на основі звичаєвого права. Руська Правда містить норми кримінального, спадкового, торгівельного і процесуального законодавства;

- «Повчання дітям» Володимира Мономаха — збереглося (без закінчення) в Лаврентіївському списку «Повісті минулих літ» під 1096 роком у кількох неповних частинах. В ній закладено образ ідеального християнського правителя, де він звертається не тільки до своїх синів, а й до всіх князів, закликаючи їх завжди пам'ятати про високі обов'язки влади, про її відповідальність за долю князівської держави та її народу. Повага до дружини і воїнів - принципи, котрим Володимир Мономах надає особливо великого значення, проголошуючи демократизм й шанобливе ставлення до людини [8, с. 344].

На основі історичних досліджень можна зробити висновок, що свій початок система підготовки публічних службовців в Україні бере з часів нашої першої держави - Київської Русі, а сама освіта як суспільно-історичне явище виникає з практико-прагматичної потреби в освічених службовцях для князівських адміністрацій. Питаннями організації навчання службовців в епоху Київської Русі займалися держава і церква. Держава здійснювала загальне керівництво світською освітою, опікуючись підготовкою еліти, а церква займала провідне місце в системі освіти як законодавець норм, цінностей, змісту освіти і мала свою мережу навчальних закладів. Вже на той час існувала розгалужена система підготовки службовців. Система містила різні типи навчальних закладів, різні форми і види професійної освіти. Однак все ж переважала підготовка службовців з релігійною освітою.

Література:

1. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т.1 До середини XVII століття / Н. Полонська-Василенко – 3-тє вид. – К.: Либідь, 1995. – 672с.
2. Вилкул Т. «Людьє» и князь в конструкциях летописцев XI – XIII вв. [Текст]/ Вилкул Т. – К.: Інститут історії України НАН України, 2007. – 387 с.
3. Єфименко О.Я. Історія України та її народу[Текст] / Єфименко О.Я.: пер. з рос. – К.: Мистецтво, 1992. – 256 с.
4. Субтельний Орест. Україна: історія / Орест Субтельний; [пер. з англ. Ю.І. Шевчука; вст. ст. С.В.Кульчицького]. – К.: Либідь, 1993. – 720 с.
5. Войтович Л. В. Князівські династії Східної Європи (кінець IX - початок XVI ст.). Склад, суспільна і політична роль [Текст]: історико- генеалогічне дослідження / Л. В. Войтович; відп. ред. Я. Д. Ісаєвич; Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Л.: [б.в.], 2000. – 649 с.
6. Толочко А. П. Князь в Древней Руси: власть, собственность, идеология [Текст]/ Толочко А.П. – Киев, 1992. – 276 с.
7. Млиновецький Р. Нариси з стародавньої та давньої історії українського народу [Електронний ресурс] / Млиновецький Р. // Українське наукове видавництво, 1964. – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/wpcontent/uploads/books/1147/file.pdf>.

8. Літопис руський [Текст]: за іпатським списком переклав Леонід Махновець / пер. з давньорус. Л. Є. Махновець; відп. ред. О. В. Мишанич. – К.: Дніпро, 1989. – XIV, 591 с.
9. Павлютенков Є. Образ ідеального керівника в історії науки управління / Є. Павлютенков // Управління школою. – 2006. – № 32–33.

Науковий керівник:

доктор наук з державного управління, професор, Пахомова Тетяна Іванівна.

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ

Людмила Мельніченко
(Хорол, Україна)

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТАМИ КОЛЕДЖУ

*«Охорона природи повинна стати моральною категорією
і користуватися пріоритетом за будь-яких політичних ситуацій
та компромісів»
М.М. Амосов.*

Виховна робота у вищих навчальних закладах складається з багатьох напрямів. Одним із них є екологічне виховання молоді. Питання екологічної освіти та виховання – одне з найважливіших питань на сучасному етапі ліквідації екологічної кризи, від вирішення якого залежить значною мірою оздоровлення соціально-економічного стану держави, відтворення природно-ресурсного потенціалу України. В аграрних навчальних закладах саме система екологічного виховання має допомогти майбутнім працівникам сільськогосподарського виробництва зрозуміти логіку природи, зв'язок законів її розвитку, узгодження свого існування, своїх соціальних і виробничих потреб із цими законами, зрозуміти, що у природі існують заборони, порушувати які людина не має права, якщо хоче вижити.

Екологічне виховання - це організований і цілеспрямований процес формування системи наукових знань про природу і суспільство, поглядів і переконань, що забезпечують становлення відповідального ставлення молоді до природи, реальним показником якого є практичні дії студентів по відношенню до природного середовища, що відповідають нормам людської моральності.

Вирішити проблему екологічного виховання значно складніше, ніж удосконалити систему екологічної освіти. Якщо екологічна освіта людини визначається сукупністю її знань про особливості взаємодії суспільства з природою, то екологічне виховання має набагато складніший зміст. Воно, крім екологічних знань, охоплює широкий спектр найрізноманітніших людських якостей і характеристик, певний світогляд і світосприйняття, моральні, правові, екологічні, соціальні принципи та норми. Тому воно не мислиться окремо від естетичної, моральної, правової освіти та виховання.

Невід'ємним атрибутом екологічного виховання є практична діяльність кожної людини, спрямована на охорону природного середовища. Усвідомлення кожним власної відповідальності за стан природного середовища, безпосередня участь в екологічній діяльності можуть стати вирішальними факторами у поліпшенні глобальної екологічної ситуації. Найбільш дієвим засобом екологічного виховання є формування гуманної, моральної, естетично розвинутої, духовно багатої і фізично здорової людини.

Екологічне виховання передбачає:

- формування у студентської молоді основ глобального мислення та екологічної культури;
- оволодіння майбутніми фахівцями знаннями та практичними вміннями раціонального природокористування;
- виховання у молодого покоління почуття відповідальності за природу як національне багатство;
- виховання готовності до активної екологічної та природоохоронної діяльності.

Результатом екологічного виховання має бути сформована екологічна культура людини, що характеризується різнобічними глибокими знаннями про навколишнє середовище (природне та соціальне), наявністю світоглядних ціннісних орієнтацій щодо природи, екологічним стилем мислення і відповідальним ставленням до природи та свого здоров'я, набуттям умінь і досвіду вирішення екологічних проблем (насамперед на місцевому та локальному рівнях), безпосередньою участю у природоохоронній роботі, передбаченням можливих негативних наслідків природоперетворювальної діяльності людини. Дуже важливим, на мою думку, для розуміння специфіки екологічного виховання є теза про те, що воно не повинно виступати лише системою заборон на ті чи інші дії. Крім закликів, що природу слід любити і берегти, необхідно вчитися грамотному і професійно-комплексному природокористуванню.

Екологічне виховання в коледжі спрямоване на розв'язання певних задач і проблем, які ставляться перед викладачем і студентами. Сьогодні ми дуже часто чуємо слова «екологія», «забруднення навколишнього середовища». Ми стали звикати до цих слів, вони викликають ряд запитань. Що можуть зробити студенти для навколишнього середовища? З чого треба почати? Як організувати роботу, щоб студентам було цікаво? Відповіді на ці запитання ми шукаємо в нашій роботі.

Екологічне виховання у нашому навчальному закладі здійснюється за двома напрямками: на аудиторних заняттях та в позааудиторний час. Я переконана, що тільки використання в єдності і взаємозв'язку двох сторін навчально – виховного процесу дозволяє повною мірою здійснювати вплив на інтелектуальну, емоційну і вольову сферу особистості студентів. Це забезпечує гармонійне формування всіх компонентів екологічної культури: інтересу до природи, знань про природу, моральних та естетичних почуттів щодо неї, позитивної діяльності тощо.

Викладачі природничих дисциплін коледжу здійснюють роботу з екологічного виховання студентів, використовуючи різноманітні форми і засоби, які спрямовані на вирішення певного кола задач:

- виявлення екологічних проблем, формування у студентів установки на їхнє рішення;

- виховання емоційно – ціннісного ставлення до природи;
- сприяння виробленню соціальної активності і формування необхідних звичок надання допомоги природі;
- виховання гуманного ставлення до людей і природи;
- створення умов для активного залучення студентів до природоохоронної освіти однолітків і дорослих.

З метою екологічного виховання студентів поряд з традиційними заняттями ефективними формами є: проведення екологічних заходів до Дня Землі, екскурсій в природу, конкурсів екологічного малюнку натемі: «Збережи ялинку», «Первоцвіт», фотографій, виставок – конкурсів виробів з природного матеріалу. Власна праця над доглядом зелених насаджень, квітників, участь в екологічних акціях та конференціях підвищують дієвість екологічного виховання студентів, сприяють перетворенню знань в екологічні переконання. Розмаїття форм заходів дає можливість викладачам і кураторам нашого навчального закладу побудувати роботу з екологічного виховання так, щоб зацікавити студентів, привернути їх увагу до поставлених проблем. Тому головне завдання екологічного виховання - виховати таку особистість, щоб природа набула для неї життєво важливого значення. Знання з екології сприяють формуванню в молоді дбайливого ставлення до природи, розвитку екологічної культури. Екологічні проблеми сучасності вимагають від системи освіти приділяти більше уваги формуванню екологічної свідомості, розуміння навколишнього світу і місця людини в ньому. Виховання екологічної культури молодого покоління допоможе відновити втрачену рівновагу і гармонію у відносинах "людина - природа".

Шляхами підвищення ефективності екологічного виховання є:

- збільшення значення екологічних питань як у рамках окремих предметів, так і за допомогою налагодження внутрішніх і міжпредметних зв'язків;
- У формуванні екологічної культури провідна роль належить предметам природничого циклу. Однак і гуманітарні і технічні предмети передбачають щодо цього широкі можливості.
- створення відповідної навчально – матеріальної бази;
- удосконалення форм і методів екологічного виховання, активне залучення молоді до природоохоронної роботи;
- формування мотивів відповідального ставлення до природи, прагнення глибше пізнати її, примножувати її багатства;

Хочу зазначити, що необхідність посилення впливу на духовну сферу особистості, формування етичного компоненту екологічної культури є необхідною умовою екологічного виховання молоді. Подолання екологічної кризи залежить від морального вдосконалення людини, її культури і відносин із природою та іншими людьми. Якщо люди в найближчому майбутньому не навчаться дбайливо відноситися до природи, вони знищать себе. А для цього треба виховувати екологічну культуру і відповідальність.

Я вважаю, що у процесі екологічного виховання необхідно домагатися, щоб для кожної молодої людини законом стали етичні правила поведінки на Землі, виголошені німецьким філософом та екологом Е. Калленбахом:

- люби й шануй Землю, яка благословляє життя й управляє ним;
- вважай кожен твій день на Землі священним і святкуй зміну пір року;
- не вважай себе вищим за інші живі істоти і не поведься так, щоб вони зникали;
- будь вдячним тваринам і рослинам за їжу, яку вони тобі дають;
- не занепадай і не забруднюй багатств Землі зброєю війни;
- не женися за прибутками від багатств Землі, а намагайся відновлювати її виснажені сили;
- не приховуй від себе й від інших наслідки твоєї діяльності на Землі;
- не обкрадай майбутні покоління, виснажуючи й забруднюючи Землю;
- споживай дари Землі помірно, бо всі її мешканці мають рівні права на її багатство.

Екологічно виховувати студентів потрібно цілеспрямовано і послідовно, моделювати різні проблемні ситуації, спонукати вирішувати їх, і контролювати шляхи їх розв'язання.

*«Учителю! Будь сонцем, яке випромінює тепло.
Будь ґрунтом, і сій знання не тільки в пам'яті і свідомості
своїх учнів, а й у думках і серцях»
(Ш. Амонашвілі)*

Література:

1. Білявський Г. О., Фурдуй Р. С. Основи екологічних знань; Підручник.- К.: Либідь, 2005. - 288 с.
2. Камелькова О. О. Виховання у старшокласників ціннісного ставлення до природи. - К, 2013.
3. Кисельов М. М., Деркач В.Л., Толстоухов А.В. та ін. Концептуальні виміри екологічної свідомості. - К.: Вид. Царапан. 2013. - 312 с.
4. Концепція екологічної освіти України. Бібліотека Всеукраїнської Екологічної Ліги. Серія «Екологічна освіта та виховання». - 2014 - № 9. - 32 с.

ЕКОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ

Порушення стійкості системи «людина – природа-суспільство» в сучасних умовах обумовлено суттєвим деструктивним впливом людства на стан навколишнього середовища в результаті надмірного росту продуктивних сил і кількісного зростання чисельності населення. Інтенсивний розвиток науково-технічного прогресу зумовив виникнення низки глобальних екологічних проблем, кожна з яких здатна призвести до знищення нашої цивілізації. Серед цих проблем найбільш суттєвими є: дефіцит прісної води, зниження видового біологічного і ландшафтного різноманіття планети, зміни клімату руйнування, озонового «шару», лісів [2, с. 11].

Існування людського суспільства незмінно пов'язане з використанням довкілля як середовища проживання та створення засобів життєзабезпечення - продуктів харчування, сировини й матеріалів для побутових потреб і виробничої діяльності, виробництва і використання енергії, забезпечення транспортом та засобами зв'язку, задоволення рекреаційних потреб.

Наприкінці 60-х рр. XX ст. у світовому товаристві почало поширюватися усвідомлення необхідності у скоординованості зусиль зі збору, збереження і переробки даних про стан навколишнього середовища. У 1972 р. у Стокгольмі відбулася конференція з охорони навколишнього середовища під егідою ООН, де вперше було визначено поняття «моніторинг навколишнього середовища». Було вирішено під моніторингом навколишнього середовища розуміти комплексну систему спостережень, оцінки і прогнозу змін стану навколишнього середовища під впливом антропогенних факторів.

Термін з'явився, як доповнення до поняття «контроль стану навколишнього середовища». У даний час під моніторингом розуміють сукупність спостережень за певними компонентами біосфери, спеціальним чином організовані у просторі й часі, а також комплекс методів екологічного прогнозування.

Система моніторингу повинна в інформаційному плані забезпечувати організацію необхідних інформаційних потоків і поліпшити спостереження за основними процесами та явищами в біосфері. Для прийняття раціональних управлінських рішень необхідною умовою є наявність якісного інформаційного забезпечення щодо динаміки різних показників, які характеризують стан навколишнього середовища. При цьому, всі негативні тенденції, що відбуваються в розвитку складної системи «людина – природа - суспільство», підвищують актуальність як екологічного, так і соціально-економічного моніторингу [2, с. 12].

Основні задачі екологічного моніторингу: спостереження за станом біосфери, оцінка і прогноз її стану, визначення ступеня антропогенного впливу на навколишнє середовище, виявлення факторів і джерел впливу. В кінцевому випадку метою моніторингу навколишнього середовища є оптимізація відносин людини з природою, екологічна орієнтація господарської діяльності.

На даний час, моніторинг довкілля виконується, згідно Постанови Кабінету Міністрів України №391 від 30.03.1998р., Міністерством надзвичайних ситуацій, Міністерством охорони здоров'я, Мінагрополітики, Держкомлісгоспом, Мінекономресурсів, Держводгоспом, Держкомземом, Держбудом України. Всі ці органи влади містять в собі спеціальну службу спостережень, що здійснює такі основні види спостережень, як спостереження за станом забруднення повітря в містах і промислових центрах, забруднення ґрунту, забруднення прісних і морських вод, трансграничним переносом речовин, що забруднюють атмосферу, хімічним і радіонуклідним складом, кислотністю атмосферних опадів і забрудненням сніжного покриву.

На сьогодні моніторингові спостереження проводяться за наступними складовими навколишнього природного середовища:

- повітряне середовище;
- водне середовище;
- тваринний і рослинний світ;
- ґрунт;
- клімат.

Екологічний моніторинг здійснюється, переважно, для перевірки попередньо встановлених в результаті екологічних досліджень норм екологічного стану компонентів довкілля або як початковий етап рекогносцирувальних екологічних досліджень території, яка потребує первісного або додаткового вивчення.

Пріоритетними напрямками існуючої сьогодні системи екологічного моніторингу довкілля є контроль за рівнями забруднення (хімічного, радіаційного, бактеріологічного, теплового та ін.) в компонентах навколишнього природного середовища (атмосферному повітрі, поверхневих водах, джерелах питної води, тощо). Проте головною метою екологічного моніторингу є не тільки кількісно-якісна оцінка техногенного впливу на природне навколишнє середовище, а головне оцінка та передбачення наслідків її багатокомпонентної відповідної реакції для визначення загального стану екологічної безпеки [2, с. 48].

Такий підхід визначає необхідність виявлення і вивчення зв'язків між типами та рівнями техногенних навантажень, динамічними параметрами природних процесів, станом рослинності, живих організмів, здоров'ям і психологічним станом людей та змінами соціально-економічних процесів в суспільстві.

Порушення стабільного функціонування екосистем може призвести до їх критичного стану, а далі – надзвичайних ситуацій і екологічних катастроф. Суспільство повинно навчитись управляти цими процесами на різних рівнях: держави, регіону, міста, галузі або окремого підприємства.

Для оцінки екологічного стану оточуючого довкілля потрібно, перш за все, одержувати інформацію про зміну всіх екологічних показників, що характеризують стан екосистем на певний час спостережень.

Існує велика кількість екологічних показників, які несуть інформацію про стан рослинного та тваринного світу, земельних і водних ресурсів, атмосфери з кліматичними ресурсами [1, с. 23].

Одержання достовірної екологічної інформації про динаміку зміни кожного компонента екосистеми є дуже важливою складовою в процесі прогнозування та прийняття рішень.

В Україні існує досить розгалужена система екологічного моніторингу стану навколишнього природного середовища. На рівні держави, регіонів та міст інформація про стан довкілля за певний період формується різними державними установами та підпорядкованими їм підприємствами.

Дані, що характеризують стан природного середовища, одержані в результаті спостережень чи прогнозу, повинні оцінюватися в залежності від того, в якій області людської діяльності вони використовуються. Оцінка має на увазі, з одного боку, визначення збитків від впливу, а з другого вибір оптимальних умов для людської діяльності, визначення існуючих екологічних резервів. При такого роду оцінках мається на увазі знання допустимих навантажень на оточуюче природне середовище.

Спостереження за станом оточуючого природного середовища повинні включати спостереження за джерелами впливу (в тому числі джерелами забруднення), за факторами впливу (забрудненнями, випромінюваннями і т.п.), за станом елементів біосфери, за зміною їх структурних і функціональних показників; при цьому мається на увазі наявність чи одержання даних про початковий чи фоновий стан елементів біосфери.

Отже, моніторинг довкілля – це система спостережень, збирання, оброблення, передавання, збереження та аналізу інформації про стан довкілля, прогнозування його змін і розроблення науково-обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень про запобігання негативним змінам стану довкілля та дотримання вимог екологічної безпеки [3, с. 14].

Порядок створення та функціонування такої системи в Україні визначає Положення про Державну систему моніторингу довкілля.

Система моніторингу є складовою частиною національної інформаційної інфраструктури, сумісної з аналогічними системами інших країн.

Література:

1. Джигирей В.С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища. Навчальний посібник. К.: Знання, КОО, 2000.
2. Мониторинг довкілля: підручник / [Боголюбов В.М., Клименко М.О., Мокін В.Б. та ін.]; за ред. В.М. Боголюбова і Т.А. Сафронова. - Херсон, 2012. - 530 с.
3. Клименко М.О., Прищепя А.М., Вознюк Н.М. Моніторинг довкілля: Підручник. - К.: Видавничий центр «Академія», 2006. - 360 (Альма-матер)

Науковий керівник:

викладач екологічних дисциплін Суїнова Діана Михайлівна.

Віктор Терещенко
(Боярка Україна)

СУЧАСНИЙ СТАН БІОСФЕРИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ

Протягом усієї історії людства природа потерпала від непомірних апетитів людей і відповідала на це виснаженням ресурсів, скороченням лісів, збільшенням пустель, бо неодмінною умовою життя на планеті є підтримка рівноваги між потребами людини і можливостями природи їх задовольнити [5, с. 113].

Проблема забруднення навколишнього середовища виникла у зв'язку з розвитком промислового виробництва. Особливої гостроти вона набула у другій половині ХХ ст., в період науково-технічної революції, яка характеризується надзвичайно високими темпами росту промислового виробництва, споживання електроенергії та використання моторних транспортних засобів [1, с. 3]. Тому, в наш час виникає необхідність приділити увагу проблемі впливу сучасного стану біосфери на здоров'я людини, цим і обумовлюється актуальність статті.

Метою дослідження є розкрити стан біосфери та проаналізувати вплив її компонентів на здоров'я людини.

Останнім часом проблема забруднення біосфери і навколишнього середовища постає гостро перед суспільством. Тому багатьох вчених це питання не залишає байдужими, серед них Ермоліна З [1], Заверуха Н.М. [2], Шандала М. Г. [7, с. 74].

У перекладі термін "біосфера" означає сферу життя й у такому змісті він уперше був введений у науковий обіг в 1875р. австрійським геологом і палеонтологом Едуардом Зюсом (1831-1914). Однак

задовго до цього дане визначення існувало під іншими назвами, зокрема "простір життя", "картина природи" [6, с. 43]. Спочатку під усіма цими термінами малася на увазі тільки сукупність живих організмів, що живуть на нашій планеті, хоча іноді і вказувався їхній зв'язок з географічними, геологічними і космічними процесами, але при цьому скоріше зверталася увага на залежність живої природи від сил і речовин неорганічної природи. Автор терміна "біосфера" Э. Зюсс у своїй книзі "Лик Землі", опублікованої майже тридцять років після введення терміна (1909 р.), зауважив вплив біосфери на людину. Всебічне вивчення людини, її взаємовідносин із навколишнім світом призвели до розуміння, що здоров'я – це природний стан організму, що характеризується його повною рівновагою з біосферою і відсутністю будь-яких хворобливих змін. Офіційне визначення здоров'я Всесвітньою організацією охорони здоров'я звучить так: "здоров'я – це стан повного фізичного, духовного і соціального добробуту, а не лише відсутність захворювання або фізичних дефектів". На сьогодні абсолютно точно доведено безпосередню залежність здоров'я населення тієї чи іншої території від якості навколишнього середовища [1].

Внутрішнє середовище людини, в якому функціонують елементарні частини організму, що беруть участь в обміні речовин та енергії, і яке забезпечує нервові, гуморальні механізми регуляції та гомеостаз організму, тісно пов'язане з навколишнім середовищем. До навколишнього середовища людина пристосувалась у процесі еволюції і без нього жити не може з огляду на те, що воно є одним цілим з її внутрішнім середовищем. Навколишнє середовище забезпечує нормальну життєдіяльність організму людини, яка з початку періоду ембріонального розвитку до кінця життя контактує з компонентами цього середовища. До цих компонентів належать повітря, вода, ґрунт, харчові продукти тощо. Життєдіяльність організму перебуває у безперервному динамічному взаємозв'язку з дією цих факторів навколишнього середовища. При цьому згадана взаємодія не може перевищувати адаптаційних механізмів людини [7, с. 73].

На стан біосфери впливає дуже багато різних чинників, які в результаті своєї дії можуть негативно діяти на організм людини чи навіть на цілі екосистеми. Забруднення середовища негативно відображається на здоров'ї людей і на житті всього населення планети. При всіх безперечних успіхах у медицині та санітарному обслуговуванні збільшується кількість хворих на серцево-судинні, онкологічні захворювання, а також хвороби шлунку, печінки і нирок. Зростає чисельність вроджених патологій. Від хвороб, спричинених забрудненням води, щорічно вмирає близько 5 млн. немовлят. У промислово розвинутих країнах зафіксовані нові захворювання, викликані різними забрудненнями [4, с. 5].

За статистикою, серед джерел забруднення на першому місці - відпрацьовані гази автотранспорту (до 70% усіх хвороб у містах викликано ними), на другому – викиди теплових електростанцій, на третьому – хімічна промисловість [2, с. 89].

До серйозних чинників забруднення середовища, крім зазначених, належить також підвищення фону електромагнітного випромінювання від численних електротехнічних пристроїв, підвищення звукового фону в середовищі (інфра- та ультразвук, шуми), а також підвищення радіоактивного фону. Деякі види техніки створюють електромагнітні поля, які в окремих районах у сотні разів перевищують середній природний фон. Головними джерелами електромагнітного випромінювання є радіотелевізійні та радіолокаційні станції, засоби радіозв'язку, високовольтні лінії електропередачі, електростанції й трансформаторні підстанції, а також лінії електротранспорту. Ці поля негативно впливають на нервову систему. Поля, напруженість яких 1000 В/м, спричиняють головний біль і сильну втому, а за більших значень - неврози, безсоння, імпотенцію та інші тяжкі захворювання. Особливо небезпечним забрудником природного середовища є іонізуюче випромінювання, зокрема радіація. Радіонукліди, потрапляючи з їжею, водою або повітрям в організм, руйнують його гени, клітини і тканини. У світі діють джерела штучної радіації - це медичні рентгенівські установки, атомні електростанції, відеотермінали, деякі будівельні матеріали, випробування ядерної зброї [3, с. 121].

Біологічний ефект радіації зумовлений взаємодією енергії з речовиною, наслідком чого є канцерогенез та розвиток раку. В процесі радіоактивного опромінення утворюються також вільні радикали, які руйнують живі клітини і тканини організму людини. Зміна структури може бути настільки значною, що її відновлення стає неможливим. Зміна генетичного коду клітини організму, яку називають мутацією, може призвести до розвитку раку. Таким чином, біологічні ефекти радіації скорочують тривалість життя, спричинюючи захворювання на рак, лейкемію, призводять до серцево-судинних захворювань, а також до зменшення опірності організму різними інфекціями. Особливо чутливі до дії радіації діти та люди зі слабким здоров'ям [4, с. 6].

Екологічна ситуація, яка склалася на нашій планеті, складна, тому перш за все варто звернути увагу на взаємини людства і біосфери. Забруднення біосфери - перша причина хвороб і передчасних смертей. Основне завдання нашого часу - не допустити незворотних змін, пов'язаних із забрудненням навколишнього середовища. Суспільство постійно розвивається, але разом з прогресом росте кількісний і якісний характер забруднення біосфери. Людство в цілому, а не окремі країни, повинне подбати про створення системи охорони навколишнього середовища.

Істотне природоохоронне значення має вдосконалення транспорту і дорожньої мережі, переведення автомобілів на використання скрапленого газу та газонейтралізаторів, пристроїв, що забезпечують роботу двигунів на суміші бензину з воднем, зниження вмісту шкідливих речовин у викидах та оздоровлення повітряного басейну. Актуальна розробка і вдосконалення технологій щодо знешкодження стічних вод з паралельним удосконаленням станцій очищення. Потрібно проводити заходи, спрямовані на запобігання

забруднення середовища хімічними засобами. Необхідно організувати діяльність промислових підприємств згідно з регламентом у залежності від метеорологічних умов, розробляти комплекс заходів, спрямованих на знешкодження, знезараження та утилізацію відходів усіх категорій [4, с. 7].

Отже, біосфера і людина – це два взаємопов'язаних поняття. Слід знати, від діяльності людини залежить стан біосфери, а від стану біосфери залежить здоров'я людини. Організм людини може існувати лише при постійній взаємодії з природою і самовідновлюватись у результаті такої взаємодії. Тому можна вважати абсолютно нереальними і навіть шкідливими уявлення деяких футурологів про те, що в майбутньому, коли біосфера Землі буде остаточно зруйнована, людство створить якийсь штучний світ, у якому зможе безбідно існувати. Треба твердо уявити, що єдиний шлях до виживання людства – це збереження природи нашої планети.

Література:

1. Ермоліна З. Вплив біосфери на здоров'я людини / З. Ермоліна // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://intkonf.org/ermolina-zs-vpliv-biosferi-na-zdorovya-lyudini/>
2. Заверуха Н.М., Серебряков В.В., Скиба Ю.А. Основи екології/ Н. Заверуха, В. Серебряков, Ю. Скиба / 2-ге вид. – К.: Каравелла, 2011. – 304 с.
3. Запольський А.К., Салюк А. І. Основи екології. 2-ге вид./ А.Запольський, А.Салюк / – К.: Вища шк., 2004. – 382 с.
4. Косян А., Хомич К. Стан біосфери та її вплив на здоров'я людини/ А. Косян, К. Хомич // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/811>
5. Лук'янова Л. "Основи екології" / Л. Лук'янова / - Київ.: «Вища школа». – 2000р. – 312 с.
6. Основи екології: Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. - К.: Центр навчальної літератури, - 2005. – 371 с.
7. Шандала М. Г., Звінячковський Я. І. Навколишнє середовище та здоров'я населення/ М. Шандала, Я. Звінячковський / - К.: Здоров'я, -1988. – 215 с.

Науковий керівник:

викладач екологічних дисциплін Суїнова Діана Михайлівна.

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Світлана Бестужева
(Харків, Україна)

СУЧАСНІ ПРІОРИТЕТИ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Сучасний економічний розвиток України супроводжується активним реформуванням нормативно-законодавчого забезпечення усіх сфер економічного співробітництва національних суб'єктів, у тому числі і зовнішньоекономічної сфери. Особливої уваги у цьому контексті заслуговують питання регулювання зовнішньоторговельних операцій у агропромисловій сфері, яка на теперішній час є домінуючою експортною складовою: у 2016 році питома вага експорту продукції агропромислового комплексу у загальному вартісному обсязі експорту склала 42 %, а 2017 р. – 41 % [2].

Аналіз структурної динаміки українського експорту промислової продукції за останні роки свідчить про переорієнтацію експортної сфери з продукції металургії на сільськогосподарську продукцію, що відповідає сучасним тенденціям кон'юнктури світових товарних – скорочення імпорту Китаєм продукції металургійної промисловості, що обумовлює зниження світових цін на неї, та щорічне неухильне збільшення попиту на продовольчі товари у світі [1].

Однак саме сільськогосподарська сфера є однією з найбільш проблемних та спірних галузей стосовно зовнішньоторговельного регулювання. Не зважаючи на заборону СОТ використання експортних субсидій, практично всі розвинені країни використовують приховане внутрішнє субсидування виробництва сільськогосподарських товарів (яєць, молока, яловичини, м'яса птиці, пшениці, цукру, рису, сої, бобів). Розмір субсидії коливається в широких межах – від 35 % від ринкової вартості в США, до 49 % – в країнах Європейського Союзу та 64 % в Японії [1].

Тому країни-члени відповідно до Угоди СОТ про сільське господарство беруть на себе зобов'язання щодо державної підтримки сільського господарства; доступу на ринок сільськогосподарських і продовольчих товарів; санітарних і фітосанітарних заходів, експортної конкуренції в сільськогосподарській і продовольчій торгівлі.

Україна як член СОТ має можливість на державному рівні підтримувати сільськогосподарських виробників, але в межах визначеного обсягу державної підтримки. Сукупний розмір державної підтримки сільського господарства України не повинен перевищувати 3 043 млн грн. Крім того, додатково Україна може кожен рік витратити до 5 % від річної вартості виробництва валової продукції сільського господарства.

Україна може витратити непродуктову підтримку у розмірі 3 млрд. 51 млн грн, яка менша, ніж 5 % від вартості валової продукції сільського господарства та 2 424 млн грн у вигляді “зелених програм” підтримки сільськогосподарських виробників.

Як і всі країни-члени СОТ, Україна не матиме обмежень на “зелені” програми внутрішньої підтримки сільського господарства, вплив яких на торгівлю відсутній або мінімальний, за умови, що ці програми відповідають умовам, визначеним в Угоді СОТ про сільське господарство. Бюджетне фінансування програм “зеленої скриньки” може бути збільшено Україною, тому що воно не обмежується з боку СОТ, – на видатки на створення інфраструктури, консалтинг, маркетингові послуги, охорону навколишнього середовища, навчання, інспектування продукції, розбудову сучасної системи технічних стандартів, прискорення роботи з їх гармонізації з міжнародними та європейськими [4].

Відповідно до правил Генеральної угоди про торгівлю послугами (ГАТС) Україна взяла на себе зобов'язання щодо забезпечення національного режиму та доступу на ринок в 11-ти основних секторах послуг, у тому числі, секторах професійних, комунікаційних послуг, будівництва та супутнього технічного обслуговування, дистрибуції, освіти та послуг, пов'язаних із довіллям, фінансових послуг (страхування та банківської справи), охорони здоров'я та соціальних послуг, туризму та подорожей, відпочинку і розваг, послуг у галузях культури і занять спортом та транспортних послуг, а також в інших галузях, в тому числі послуг індустрії краси, перукарських, spa- та масажних послуг.

У зазначених секторах повинен забезпечуватися вільний доступ на ринок для послуг та їх постачальників, за винятком, коли у зобов'язаннях Україною зазначені певні умови, обмеження чи вимоги щодо доступу в конкретному секторі послуг.

Надання національного режиму означає, що у зазначених секторах, і за дотримання умов та кваліфікаційних вимог, визначених у зобов'язаннях України, послугам і постачальникам країн СОТ щодо всіх заходів, які торкаються поставки послуг, надається режим, не менш сприятливий, ніж вітчизняним послугам чи постачальникам послуг [4].

Відповідно до взятих зобов'язань з дотримання Україною положень угод СОТ, членство у даній організації дає можливість нашій країні не тільки розширювати зовнішньоторговельні зв'язки, адаптувати національне зовнішньоторговельне законодавство до міжнародних норм та стандартів, підвищувати якість вітчизняної продукції і її конкурентоспроможність на світових ринках, але й брати участь у багатосторонніх торговельних переговорах раунду “Доха-Розвиток” та переговорах з питань приєднання до СОТ нових країн-членів для реалізації інтересів держави у торговельно-економічній сфері [1].

Участь в інформаційній системі СОТ та використання переваг від участі у системі завчасного обміну інформацією надало можливість доступу українських підприємств до інформації та джерел отримання інформації щодо змін у торговельних режимах країн-членів СОТ, ініціювання діалогу та обговорень з метою покращення умов торгівлі.

Сучасна світова економіка за останні сім років не змогла відновитись після глобальної фінансової кризи 2008 – 2010 рр., міжнародні організації не запропонували дієві заходи боротьби з повторними її проявами і тому країни самостійно розробляють і узгоджують певні зміни у міжнародному співробітництві. Не виключенням є і міжнародне торговельне співробітництво. Так, 7 грудня 2013 року члени Світової організації торгівлі завершили переговори щодо Угоди про спрощення процедур торгівлі. 27 листопада 2014 року Генеральна рада СОТ офіційно прийняла Протокол про доповнення Угоди про заснування СОТ Угодою про спрощення процедур торгівлі. Після того, як дві третини (108) країн-членів СОТ повідомлять про ратифікацію, Угода набуде чинності. На сьогодні 51 країн-членів СОТ повідомили про прийняття УСПТ (серед них країни Європейського Союзу, США, Китай, Японія, Австралія) [4].

Переважна частина положень цієї Угоди узгоджується з положеннями Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур (переглянута Кіотська конвенція Всесвітньої митної організації). Проте УСПТ як і всі угоди СОТ стосується всього комплексу питань торгівлі, а не лише митних процедур.

До основних цілей Угоди про спрощення процедур торгівлі слід віднести:

- здійснення заходів щодо оптимізації часу та вартості митного контролю;
- підвищення прозорості та ефективності операцій державних митних органів;
- збільшення обсягів торговельних потоків, державних доходів і прямих іноземних інвестицій;
- зниження рівня корупції у зовнішньоторговельній сфері;
- розширення співпраці між учасниками приватного та державного секторів;
- поліпшення розвитку малого та середнього бізнесу.
- Країни-члени СОТ відповідно до даної Угоди приймають на себе наступні ключові зобов'язання:
- забезпечення вільного доступу, в тому числі в Інтернеті, до всіх чинних нормативно-правових актів;
- впровадження попередніх рішень митних органів;
- використання електронних платежів при митному оформленні;
- використання гарантій для прискореного випуску товарів у вільний обіг;
- запровадження системи “авторизованих економічних операторів”;
- розробка впровадження процедури прискореної відправки товарів;
- розробка заходів із забезпечення прискореного митного очищення товарів, що швидко псуються;
- оптимізація документообігу при митному оформленні – скорочення кількості документів і формальностей на основі вироблення спільних митних стандартів;
- розробка правового забезпечення митного оформлення товарів за принципом “єдиного вікна”;
- використання режиму тимчасового ввезення товарів;
- запровадження процедури прискореної відправки товарів кур'єрськими службами;
- уніфікація прикордонних та спрощення транзитних процедур;
- скорочення кількості документів і формальностей на основі вироблення спільних митних стандартів та співробітництво митних служб різних країн [4].

У 2015 році Україною була ратифікована дана Угода, а виконання зобов'язань, передбачених нею, за ініціатииви Міністерства економічного розвитку і торгівлі України було віднесено до пріоритетних завдань Кабінету Міністрів України. Для реалізації національних реформ та адаптації національного зовнішньоторговельного законодавства в рамках приєднання України до угоди про спрощення процедур торгівлі необхідно понад 50 млн дол. США. Ратифікація Україною цієї угоди сприятиме наданню їй технічної і фінансової допомоги для імплементації положень Угоди [3].

Отже, на сьогодні система зовнішньоторговельного регулювання в Україні потребує реформування відповідно до сучасних тенденцій розвитку світової торгівлі, зміні національних зовнішньоторгівельних пріоритетів як у галузевому, так і у географічному аспекті та спрямовуватись на стимулювання розвитку експортної сфери, розширенню експортної експансії національних виробників створення умов для розробки та реалізації стратегії імпортозаміщення, активізації діяльності в СОТ та адаптації національного законодавства до міжнародних та європейських норм та стандартів.

В рамках державної експортної політики необхідно розробити механізм державної фінансової підтримки національних експортерів шляхом надання експортних кредитів, страхування експортних комерційних та некомерційних ризиків. Реалізація цього механізму сприятиме виходу на зовнішні ринки експортоздатним підприємствам, які за рахунок додаткового фінансування зможуть збільшувати обсяги експорту, удосконалювати асортимент, впроваджувати гнучку цінову, збутову політику.

Література:

1. Бестужева С. В. Міжнародна економічна діяльність України: навч. посіб. / С. В. Бестужева. – Х.: Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. – 264 с.
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: <http://me.gov.ua>
4. Офіційний сайт Світової організації торгівлі. – Режим доступу: <http://wto.org>

ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЕКОМАРКЕТИНГУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

У сучасному світі екологічні питання є одними з найбільш актуальних і обговорюваних на різних рівнях. Глобальні зміни в навколишньому середовищі викликають все більший інтерес і занепокоєність не лише серед громадських організацій, політичних сил та споживачів, а й серед виробників різних країн. Провідні компанії, а також ті, хто намагається ними стати, з метою підвищення конкурентних переваг, планують сьогодні свою діяльність на засадах концепції сталого (збалансованого) розвитку, соціальної і екологічної відповідальності бізнесу, екологічного маркетингу.

Серед наукових праць, в яких розглядаються теоретичні основи екологічного маркетингу, слід виокремити роботи таких науковців, як J. Ottman, M. J. Polonsky, K. Peattie, J. F. Wasik, T. M. Smith, A. T. Mintu-Wimsatt, H. R. Lozada, A. E. Хачатуров, I. I. Кретов, Т. Ст Гусева, С. М. Ілляшенко, Є. С. Лапін, М. О. Трофименко, А. М. Вічевич, Т. С. Вайданич I. I. Дідович, А. П. Дідович та ін. Разом з тим, можна відзначити, що порівняно з іншими маркетинговими концепціями, концепція екологічного маркетингу не є достатньо дослідженою, однак інтерес до неї зростає в усьому світі, по-перше - через загострення екологічних проблем, по-друге - можливість диференціації товару завдяки його екологічності. Економічна криза посилила увагу ще до одного суттєвого аспекту, що здатен стимулювати розвиток екологічних інновацій та інших інструментів екологічного маркетингу. Таким аспектом є економія ресурсів, що може означати як вигоди для виробників, так і споживачів.

Підприємство-виробник вважає споживача раціональним шукачем належного продукту, який задовольнить його запити щодо якості продукції, доступності придбання, інноваційності, екологічності, задоволення інших індивідуальних потреб, і безумовно, суперраціональним стосовно ціни, яку він готовий заплатити за цей продукт. Він сприймає споживача як того, хто шукає цінність, та витрачає власні кошти для придбання такої цінності. Тому при створенні продукту необхідно враховувати поряд із власними інтересами, інтереси споживача і взаємодію з навколишнім світом.

Сьогодні ринок екологічних товарів і послуг становить близько 230 млрд дол. (з них 76 млрд – стійка економіка, 27 млрд – здоровий стиль життя, 30 млрд – альтернативна медицина, 10 млрд – особистісний ріст, 81 млрд – екологічний спосіб життя), а до 2019 р. згідно прогнозів зросте до 845 млрд.[1]. Це один із найбільш швидкозростаючих ринків у світі. Зокрема, у США попит на екологічні будинки щорічно збільшується на 5–10%, а на послуги екотуризму близько 5%, споживання екологічних продуктів харчування становить 5,6% на рік, 82% споживачів надають перевагу екологічним товарам, відділи органічних продуктів існують приблизно у 72% усіх супермаркетів [2]. У свою чергу ринок екологічних товарів в Європі зріс у 2016 р. до 56 млрд євро. За прогнозами у 2019 р. він складатиме 114 млрд євро [3]. Відповідно до результатів опитування, проведеного компанією «Information Resources», 29% респондентів ухвалюють рішення щодо купівлі товарів, виходячи із «дружності» продукту та його упаковки до навколишнього середовища, 23% заявили, що звертають увагу на екологічність магазинів, у яких роблять покупки, а 39% прагнуть купувати екологічно безпечні для життя і здоров'я товари [4].

В Україні, за даними дослідження, проведеного у 2016 році «Trendwatching Ukraine», все більший вплив на вибір вітчизняних споживачів мають два макротренди – «еко лайф» і «здоровий спосіб життя». Перший проявляється у тім, що українці все частіше ходять до магазинів зі своїми пакетами або спеціальними екосумками. Проте причиною «екологічності» українців у цьому випадку є не тільки потяг до «зеленої ідеї», а й небажання витратити додаткові кошти. Другий – у виборі товарів, які відповідають світовим екологічним стандартам: для майже 40% українців «здоровий спосіб життя» – це насамперед здорове харчування, тому вітчизняні споживачі все частіше купують екотовари. Ще два-три роки тому у портреті людини, яка вибирає натуральну їжу, виділялося два ключових штрихи: вона була молодою (25-45 років) і забезпеченою (дохід від 8 тис. грн на одну особу). Із середини 2014–2015 років додався третій: тепер здебільшого екопродукцію вибирають родини з маленькими дітьми, навіть якщо дохід родини не є надто високим. За прогнозами, український ринок екологічних товарів буде збільшуватися не менш ніж на 8-12% у рік [5]. Оскільки споживачі демонструють свою прихильність до екологічних товарів/послуг та екологічних виробництв, кожне сучасне підприємство намагається погоджувати свій бізнес згідно з їхніми очікуваннями. Зокрема, приблизно 60% західних компаній вже вписали природоохоронні проекти у свою загальну стратегію розвитку [6].

У ході проведення чергової хвилі регулярного проекту ЕКО Омнібус агентство з маркетингових досліджень IRSGroup поцікавилася у міських жителів України, яким чином вони дбають про навколишнє середовище. За результатами опитування майже 2/3 респондентів (62%) відповідально підходять до використання природних ресурсів, раціонально витрачають газ, вимикають світло і електроприлади, коли вони не потрібні, витрачають мінімальну кількість води. Також близько чверті респондентів (27%) купують екологічно чисті продовольчі товари і особливо ретельно підходять до вибору продуктів харчування. Крім цього, частина опитаних (23%) займається сортуванням сміття вдома, і ще частина (21%) - садять дерева і доглядають за рослинами. На питання, в яких діях/акціях, спрямованих на вирішення екологічних проблем респонденти хотіли б взяти участь, 24% опитаних відповіли, що хотіли б купувати екологічно чисті продукти, 22% хочуть займатися озелененням територій та висадженням дерев, у 19% респондентів є

бажання і готовність здавати у спеціальні пункти прийому використані батарейки, акумулятори та старі мобільні телефони, що є вже хорошим стартом і потенціалом для розвитку галузі переробки продуктів, а також цікавою тематикою для проведення різних екоакцій [7].

Такий стан справ свідчить про те, що частина українських споживачів вже сьогодні відкрита до екологічних ініціатив, екологізації власного побуту і готова підтримувати подібні заходи особистою участю, що, у свою чергу, є стимулом для тих компаній, які виявляють або ще тільки планують яку-небудь «зелену» активність.

У той же час, багато компаній — і не лише в Україні, а й Європі, США — вважають, що ведення бізнесу на засадах сталого розвитку, захисту довкілля, створення і просування екологічних товарів, технологій, послуг означає лише зайві витрати і не забезпечує прямих фінансових переваг, ставить їх у невідгдане становище порівняно до конкурентів. Дійсно, створення екологічних продуктів вимагає значних інвестицій: відновлювані та перероблювані матеріали, які використовуються для виготовлення таких товарів, часто є дорожчими за традиційні; екологічні технології також вимагають значних інвестицій в дослідження і розробку; дорогими є і технології очищення води тощо. Чимало компаній вважають, що через складність забезпечити прозорість постачання екологічно чистої сировини, через необхідність придбання і встановлення нового обладнання та налагодження нових процесів, через те, що більшість споживачів не можуть і не хочуть платити преміальну ціну за екологічні товари, ця концепція не забезпечує досягнення компанією своїх бізнес-цілей.

Однак, реалізація принципів сталого розвитку, в тому числі через екологічні інновації, екологічний маркетинг є рушійною силою організаційних та технологічних інновацій, які в результаті компенсують всі витрати на їх розробку та впровадження. Крім того, цей процес генерує додатковий дохід від кращої продукції та дозволяє компаніям створювати нові товари, підприємства, види діяльності. Зміни в конкурентному середовищі поступово змушують компанії змінювати своє мислення щодо продуктів, технологій, процесів та бізнес-моделей. Ключем до прогресу, особливо в період економічної кризи є інновації. А інноваційність, особливо з врахуванням екологічних аспектів як конкурентна перевага, може послужити тому, що сталий розвиток буде невід'ємною частиною глобального розвитку.

Слід зазначити, що порівняно з іншими маркетинговими концепціями, концепція екологічного маркетингу для промислових підприємств є ще достатньо суперечною і мало дослідженою. Однак, не викликає сумніву практична доцільність її використання у вітчизняних компаніях, адже інтерес до неї зростає в усьому світі. Це можна пояснити наступними причинами:

1) Компанії, які розробляють та вдосконалюють товари і послуги, враховуючи їхній вплив на довкілля, забезпечують собі доступ до нових ринків, отримують конкурентні переваги над підприємствами, які не приділяють екологічним аспектам належної уваги.

2) Можливість здійснення диференціації товару завдяки його екологічності, створюючи і впроваджуючи при цьому екологічні інновації.

3) Можливість економії природних ресурсів, що може означати як вигоди для виробника, так і споживача.

4) Загострення екологічних проблем зобов'язує промислові підприємства до зменшення екодеструктивного впливу на довкілля.

Отже, у вузькому значенні, екомаркетинг зосереджується на процесах просування і продажу товарів, базуючись на їхніх екологічних перевагах і змінах ставлення споживачів до оточуючого середовища. В широкому розумінні, екологічний маркетинг включає в себе розробку та просування товарів та послуг, які задовольняють потреби споживачів щодо якості, результатів, ціни та зручності при мінімальному негативному впливі на навколишнє середовище.

Література:

- 1 Tolliver-Nigro H. Green Marketing: What's All the Fuss? [Електронний ресурс] / H. Tolliver-Nigro. – Режим доступу: <http://www.inspiredeconomist.com>.
- 2 Is green marketing Responsible Marketing? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.responsiblemarketing.com>.
- 3 Franz P. Green retail sales set to double in Europe by 2016 [Електронний ресурс] / P. Franz. – Режим доступу: <http://www.digitaljournal.com>.
- 4 «Зеленый» маркетинг побеждает в Америке [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adworker.ru>.
- 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.trendwatching-ukraine.com.ua>.
- 6 Прощание с иллюзиями // Комп&ньоН, 2015. – №35.
- 7 Ekomarketynh - beneficial tool to improve the image - consumer survey [Eko-marketynh - vyhidnyy instrument polipshennya imidzhu, – opytuvannya spozhyvachiv]. available at: spekl.ua/ua/news/id/076

ФІНАНСОВІ ВАЖЕЛІ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

Забезпечення сталого економічного зростання України вимагає активізації інвестиційної складової суспільного відтворення. У цьому важлива роль належить державі, оскільки інвестиційну політику та механізми її реалізації визначають органи державної влади на підставі аналізу соціально-економічної ситуації в країні.

Інвестиційна політика держави – це система заходів, що визначають обсяг, структуру та основні напрямки усіх вкладень інвестиційних ресурсів різної форми для забезпечення високих темпів розвитку економіки через концентрацію інвестицій на тих інвестиційних проектах, від яких залежать досягнення високих темпів розвитку виробництва, збалансованість та ефективність економіки, одержання максимального приросту продукції і доходу на одиницю витрат, а також для створення в країні соціального середовища, яке відповідає вимогам суспільства щодо необхідної якості життя, належного рівня задоволення соціальних стандартів з урахуванням потреб майбутніх поколінь [1].

Необхідно зазначити, що інвестиційна політика держави є складовою її фінансової політики, а сфера туризму є визначеним напрямом вкладення інвестиційних ресурсів серед пріоритетних напрямків реалізації інвестиційної політики держави. Крім того, згідно розпорядження Кабінету міністрів України від 14.08.20136 р. № 843 курортно-рекреаційна сфера і туризм входять до переліку пріоритетних галузей економіки.

Активізація інвестиційної діяльності туристичної сфери без активної участі держави відбуватиметься вкрай повільно. Держава повинна здійснювати таку регуляторну політику, яка передбачала б вигреш для всіх сторін: для операторів, готелів, інвестиційних компаній, і сама брати участь у цьому питанні. Для залучення інвестицій у розвитку сфери туризму необхідні фінансові та податкові стимули.

Серед фінансових важелів державної підтримки інвестиційної діяльності у сфері туризму особливе місце займає податкова політика. Саме за допомогою інструментів податкового регулювання держава може забезпечити дієву мотивацію інвесторів та реципієнтів інвестицій, зменшуючи податковий тиск на цю сферу підприємницької діяльності [2].

Нормативно-правовою базою регулювання сфери туризму та її інвестиційного аспекту в Україні є Господарський кодекс України, Податковий кодекс України, Закони України «Про туризм», «Про інвестиційну діяльність» та ін.

Зазначимо, до основних позитивів Податкового кодексу України щодо стимулювання інвестиційної активності можна віднести низку новацій, найважливішими з яких є такі:

- стимулювання переходу України на інноваційну модель розвитку шляхом поетапного зниження ставки податку на прибуток з 25 % до 16%);
- строком на 10 років з 01.01.2011 р. звільняється від оподаткування прибуток, отриманий від надання готельних послуг у готелях категорій «п'ять зірок», «чотири зірки» та «три зірки», зокрема новозбудованих чи реконструйованих або в яких проведено капітальний ремонт чи реставрація існуючих будівель і споруд;
- урегульовано питання оподаткування операцій фінансового лізингу, що дозволить надати нових стимулів цій формі інвестування;
- запроваджується оподаткування за ставкою 5% доходів на вклади (депозити), процентного або дисконтного доходу за іменним ощадним (депозитним) сертифікатом, процент на вклад (депозит) члена кредитної спілки у кредитній спілці, доходи у вигляді дивідендів та деякі інші доходи, пов'язані з інвестиційною діяльністю;
- створюються передумови інвестиційної привабливості країни шляхом зменшення ставки податку на одану вартість до 17% [3].

Позитивною є державна податкова політика у сфері стимулювання реалізації пріоритетних інвестиційних проектів, які передбачено реалізувати на новоствореному або діючому підприємстві, на якому проведуть реконструкцію чи модернізацію (за обов'язкової умови виділення окремого структурного підрозділу, де реалізовуватиметься інвестиційний проект).

Незважаючи на позитивні аспекти Податкового кодексу України, існує низка недоліків в частині значного фіскального тиску на малий бізнес, а більшість туристичних підприємств – малі.

У Податковому кодексі не реалізована ідея стимулювання інвестиційної діяльності всіх суб'єктів господарювання. Зберігається галузевий і точковий порядок надання податкових пільг.

Чинна законодавча база не сприяє залученню ані іноземних, ані вітчизняних інвестицій. Не передбачено використання інвестиційного податкового кредиту. Введення податкової пільги з податку на прибуток підприємств обмежено додатковими вимогами для підприємств з оборотом до 3 млн. грн. та не приведе до суттєвих стимулюючих переваг.

Збільшення інвестицій у реалізацію інвестиційних проектів у сфері туризму потребує визначення у тексті Податкового кодексу чітких умов надання відповідної податкової підтримки, зокрема схвалення інвестиційного проекту Кабінетом Міністрів України та включення його до Державного реєстру інвестиційних проектів, що має розміщуватися на офіційному веб-сайті Мінекономрозвитку України. Із

внесенням змін до податкового законодавства мають бути внесені зміни до статей 2–4 Закону України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць, що передбачатимуть необхідність визначення:

- двох-трьох національних пріоритетів з урахуванням сфери туризму;
- чітких індикаторів їх досягнення;

– критеріїв відбору інвестиційних проектів, виконання яких спрямовуватиметься на реалізацію таких пріоритетів;

– процедур відбору, схвалення, реєстрації, обліку, фінансування «інвестиційних проектів, фінансового контролю та аудиту за їх реалізацією. Заходи контролю та аудиту мають охоплювати також використання ресурсів суб'єктів господарювання від отриманих податкових пільг.

Крім того, завдяки реформі децентралізації місцеве самоврядування отримує ресурси, які можна було б інвестувати в об'єкти сфери туризму. Саме державно-приватне партнерство могло б стати інноваційною формою залучення таких фінансових ресурсів у сферу туризму та розвинути потенціал регіонів.

Для покращення інвестиційної діяльності підприємств сфери туризму державі необхідно надавати преференції інвесторам через максимальне зменшення податків, зборів для того щоб їх зацікавити. Також, слід внести зміни в законодавство для розвитку інвестиційної діяльності туристичної сфери в Україні. Зокрема, деякі експерти пропонують внести зміни до закону про туризм і законодавчо закріпити за страховими компаніями зобов'язання перераховувати частину страхових франшиз зі страхування туризму на розвиток туризму.

Література:

1. D'Amore L. Tourism: the world's peace industry / In: L. D'Amore, J. Jafari // *Tourism: a Vital Force for Peace*. D'Amore and Associates, Montreal, Canada. – 1988. – P. 7–14.
2. Реформування податкової системи України відповідно до європейських стандартів: матеріали IV наук.-практ. конф., 18 груд. 2012 р. / Держ. податк. служба України, Нац. ун-т держ. податк. служби України, Н.-д. центр з пробл. оподаткування; редкол.: П. В. Мельник, Л. Л. Тарангул, А. М. Новицький. – Ірпінь: [б. в.], 2012. – 545 с.: рис., табл.
3. Погасій С. О. Інвестиційний менеджмент (в прикладах і завданнях): навч. посіб. / С. О. Погасій, О. В. Познякова, Ю. В. Краснокутська; Харків. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків: ХНАМГ, 2009. – 337 с. – (Вища освіта).

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ

Еліна Оболонська
(Дніпро, Україна)

ГЕОРГІЙ МАЛЕНКОВ. ДОЛЯ ЗАБУТОГО «ВОЖДЯ»

В день смерті Сталіна (5 березня 1953р.) керуючого справами Ради Міністрів СРСР Михайла Смиртюкова терміново викликав до себе Георгій Маленков. З'явившись в його приймальню, він дізнався, що Георгій Максиміліанович вже зайняв кабінет Сталіна. Все йшло до того, що наступним вождем стане саме він, Маленков. Той факт, що Георгій Максиміліанович першим виступив на похоронах Сталіна, в народі був розцінений однозначно — говорив наступник «вождя народів».

Георгій Максиміліанович Маленков народився 8 січня 1902 р. в Оренбурзі, в сім'ї службовця Максиміліана Маленкова та міщанки Анастасії Шемякіної.

У 1919 році Георгій Маленков добровільно вступив в ряди Червоної армії.

У квітні 1920 року Маленкова взяли до РКП(б), а в наступному році став студентом Московського Вищого технічного училища — МВТУ. У 1920 році Маленков одружився Валерії Голубцовою, яка займала незначну посаду в апараті ЦК РКП (б). І це сприятливо позначилось на його кар'єрі.

Невдовзі його обрали секретарем парторганізації МВТУ — найбільшого в Москві ВУЗу. Тут він придбав свій перший досвід боротьби з «ворогами народу», боротьби за генеральну лінію партії, лінію Йосипа Сталіна. Його старанність було помічено. В 1925 р. перейшов на посаду технічного секретаря Оргбюро ЦК РКП (б), а в 1927 році пішов «вгору» — став технічним секретарем Політбюро.

Маленков швидко перетворився на класичного апаратника — безпринципного чиновника, здатного на все заради кар'єри і виконання вказівок керівництва. Він став людиною, котра не мала власної думки або тримала її при собі. У 1930 році «вождем» московських більшовиків обрали Л. Кагановича. Він-то і висунув Маленкова на посаду завідувача оргвідділом МК ВКП (б). Свій досвід боротьби з інакомисленням Георгій Максиміліанович збагатив, керуючи «чистою» від опозиціонерів Московської парторганізації. Цю роботу Маленков, як на думку Кагановича, так і Сталіна, провів добре і виправдав надану йому довіру.

Між тим Сталін після XXVII з'їзду партії став готувати апарат до нових, ще більш жорстким «чисток». І йому потрібні були свіжі кадри. Сталін і раніше знав Маленкова. До того ж, його дуже хвалив Каганович. І коли постало питання про кандидатуру на посаду завідувача відділу керівних парторганів ЦК вибором генсека був саме Маленков. Це ключовий відділ апарату ЦК. Очолюючи його, Георгій Максиміліанович панічно боявся будь-яких самостійних дій і рішень, він був лише виконавцем волі і вказівок генсека Сталіна.

«Нынешняя КПСС — детище двух людей: Сталина и Маленкова. Если Сталин — главный конструктор, то Маленков ее талантливый архитектор» [3].

В 1939 році відбувся XXVIII з'їзд партії. Георгій Максиміліанович був обраний секретарем ЦК ВКП (б). Відділ керівних органів перетворений в управління кадрів на чолі з секретарем ЦК Маленковим. В лютому 1941 року відбулася XXVIII Всесоюзна партконференція, головний доповідь на ній — про завдання промисловості і транспорту — зробив Маленков. Тоді ж відбувся пленум ЦК, на якому Маленков був обраний кандидатом у члени Політбюро. Він зайняв відтепер міцне місце в найближчому оточенні Сталіна.

Під час Вітчизняної війни Георгій Максиміліанович — член Державного комітету оборони. Зберігши посаду секретаря ЦК, Маленков з 15 травня 1944 року одночасно був призначений заступником голови Раднаркому СРСР. У 1943-1945 рр. очолював Комітет по відновленню народного господарства у визволених районах при уряді СРСР. З березня 1946 р. Маленков — член Політбюро ЦК.

Під час розпочатої після війни нової чистки партійних і військових кадрів, Маленков в травні 1946 року був відсторонений від посади секретаря ЦК за те, що як вказувалося у постанові Політбюро ЦК, він *«как шеф над авиационной промышленностью морально отвечает за те безобразия, которые вскрыты в работе ведомства, выпуск и приемка недоброкачественных самолетов» что он, зная об этих безобразиях не сигнализировал о них в ЦК ВКП (б)» [2].*

7 липня 1946 року Маленков знову став секретарем ЦК, а через місяць повернув собі посаду заступника голови Ради Міністрів СРСР. Маленков зіграв ключову роль у «Ленінградській справі» (1949-1950 рр. Виступаючи на пленумі Ленінградського обкому і міськкому, Маленков звинуватив їх керівництво в тому, що воно перетворилося в опорний пункт боротьби з ЦК, підриває основи Радянської влади. Маленков керував ходом слідства, брав безпосередню участь у допитах. По цій справі до розстрілу були засуджені Н. Вознесенський і А. Ковалів, які входили в близьке коло Сталіна. Згодом, замітаючи сліди, Маленков майже повністю знищив документи ЦК, що відносилися до «Ленінградської справи». З 1948 року Маленков керував засіданнями Оргбюро і секретаріату ЦК.

Питання про наступника Сталіна виникло, як тільки стало відомо про те, що він тяжко захворів і стан його безнадійний. Все йшло до того, що наступним вождем стане саме він, Маленков. Він тоді вважався другою людиною в партії і країні, і був найбільш вірогідним наступником Сталіна. Саме йому на XIX з'їзді вождь доручив виступити із Звітною доповіддю ЦК (з XII по XVIII з'їзд зі Звітними доповідями виступав сам Сталін). Це було свідченням особливої довіри. Смерть Сталіна піднесла Маленкова на вершину влади.

На спільному засіданні ЦК КПРС. Ради Міністрів СРСР і Президії Верховної Ради СРСР 5 березня 1953 року від імені Бюро Президії ЦК Л. Берія запропонував призначити Маленкова головою Уряду СРСР. Він говорив:

«Мы уверены в переживаемое партией и страной трудное время у нас может быть только одна кандидатура на пост Председателя Совета Министров СССР — кандидатура тов. Маленкова» [6, с. 446]. Проте вже через 9 днів Маленков відмовився від посади секретаря ЦК, передавши Хрущову керівництво партапаратом.

Серед простих людей наполегливо ходив слух, що Маленков племінник і навіть «приймний син Леніна». Можливо, цю легенду породило те обставина, що мати Маленкова носила прізвище Ульянова. Колишній посол США в СРСР Чарльз Болен вважав Маленкова досить симпатичним людиною, він відрізнявся від інших радянських лідерів тим, що не зловживав спиртними напоями.

При Сталіні і в перші тижні після його смерті, Маленков і Берія тісно співпрацювали. Вони не бачили Хрущова серйозним суперником в боротьбі за владу. Вони прагнули забезпечити контроль над державними структурами і недооцінили роль контролю над партапаратом. Разом з тим тоді було вирішено, що Маленков буде займатися справами Президії ЦК КПРС, а також головувати на засіданнях Президії ЦК і пленумах ЦК. Мова йшла про те, щоб повернутися до практики часів Леніна. Лідер партії очолює уряд і одночасно керує діяльністю вищих органів партії [7].

Отже, після смерті Сталіна на першій ролі в країні і партії виявився Маленков. Але йому не вистачило волі, владності і сили, щоб утриматися першим. Він так довго звик виконувати накази Сталіна, що опинившись на його місці, просто розгубився. І Маленков дуже скоро втратив своє високе становище.

Восени 1953 року позиції Маленкова ослабли. Цьому сприяла ліквідація Берії, який був його союзником багато років. Першою людиною в партії став Микита Хрущов, якого обрали 1953 року першим секретарем ЦК КПРС. Без його схвалення тепер не проходили жодні важливі рішення чи призначення. Маленков явно програвав своєму більш енергійному конкуренту. У Георгія Максиміліановича не виявилось прихильників в партійному керівництві. Утримати зростання впливу Хрущова Маленков не зумів, у т. ч. через вироблені роками нерішучості і звички підкорятися чужій думці. І ще — взявши курс на колегіальність керівництва партією і країною, Маленков сам «підпиляв сук», на якому сидів. Колегіальність — категорія демократична, а тоталітарний режим не мав і не міг мати нічого спільного зі справжньою демократією.

Одного разу, незабаром після обрання Хрущова першим секретарем, на засідання Президії ЦК прийшов Маленков і побачив, що крісло голови вже зайнято — в ньому зручно влаштувався Микита Сергійович. На здивоване запитання Георгія Максиміліановича — *«мы же решили вернуться к традиции Ленина и председательствовать должен я как глава правительства»* [7], Хрущов зухвало відповів: *«А ты что, Ленин!?»*.

25 січня 1955 року пленум ЦК КПРС звільнив Маленкова від обов'язків глави уряду, і призначили його заступником голови Ради Міністрів СРСР і міністром електростанцій.

У червні 1957 року Маленков, об'єднавшись з Молотовим і Кагановичем, зробили спробу звалити Хрущова. На засіданні президії ЦК вони виступили з пропозицією усунути його з посади першого секретаря ЦК і призначити міністром сільського господарства. Їх підтримали Н.Булганін, К. Ворошилов, М. Первухін, М. Сабуров, Д. Шепілов. Однак прихильники Хрущова, в числі яких опинилися тодішній міністр оборони СРСР Г. Жуков і голова КДБ І. Серов, зуміли зібрати пленум ЦК, на якому супротивники Микити Сергійовича були оголошені антипартійною групою і зазнали поразки. 29 червня 1957 року Маленков був знятий з посади заступника голови Ради Міністрів і міністра електростанцій, виведений зі складу президії ЦК і ЦК КПРС «за приналежність до антипартійною групою». Його виселили з квартири і з держдачі, вислали з Москви [5].

У 1961 році після XXII з'їзду Маленкова виключили з партії.

Отримавши дозвіл повернутися в Москву, Маленков доживав свій вік тихо і скромно і мало відрізнявся від звичайного радянського пенсіонера. Більшу частину року проводив у будинку своєї матері в селищі Пітома під Москвою. Раніше він їздив у броньованому лімузині. Тепер же доводилося їздити на звичайній електричці. Одного разу Маленков зустрівся зі старим більшовиком Ю. Фрідманом. *«А я, Георгій Максиміліанович, саме завдяки вам провів 15 років у таборах»*, — сказав Фрідман. *«Я нічого про це не знав раніше»*, — відповів Маленков. *«Але я ж сам бачив ваш підпис на моїй справі»*, — заперечив Фрідман [4, ст. 53].

Помер Георгій Максиміліанович в січні 1988 року. Поховали його на Кунцевському кладовищі, прощання з ним пройшло скромно. Газети в розпал перебудови і гласності не повідомили, що з життя пішов Маленков, який досить довго був другою людиною в країні і недовго першим, очолюючи уряд СРСР.

Так і залишився Маленков однією з найбільш загадкових постатей в історії. Всім іншим керівникам СРСР і Росії присвячені численні статті, ґрунтовні монографії та художні біографії. Про Маленкова ж повне мовчання. Проте його з повною підставою можна назвати третім вождем «Страны Советов» після Леніна і Сталіна. Але його коротке правління необґрунтовано «загубилося» в російській історіографії між сталінською та хрущовською епохами.

Література:

1. Н.С. Хрущев, «Воспоминания», Кн.1, М, 1999 г.
2. Н. Зенькович «Элита. Самыезакрытые люди», М., из-во «Олма-Пресс», 2004 г.
3. Загадка смерти Сталина: заговор Берия. — 5-е изд. — Frankfurt/Main: Possev-Verlag, 1986. — 316 с. Переиздания: * «Загадка смерти Сталина: заговор Берия: журнал «Новый Мир» (1991. № 5 ст. 194—233).
4. Рой Медведев «Ближний круг Сталина. Соратники вождя». М: Яуза, 2005. — 73 с.
5. Баландин Р. К. Маленков. Третий вождь Страны Советов. — М.: Вече, 2007.- 336 с
6. Топтыгин А.В. Неизвестный Берия. СПб., 2002. — 479 с.
7. Ю. І. Шаповал. Маленков Георгій Максиміліанович // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. — К.: Наук. думка, 2009. — Т. 6: Ла — Мі. — С. 470.

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, професор Святець Юрій Анатолійович.

СЕКЦІЯ: МАТЕМАТИКА

Яна Клімова, Сергій Владов
(Кременчук, Україна)ПЕРЕДУМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ РІВНЯНЬ МАРКІВСЬКОГО ПРОЦЕСУ ПРИ ДІАГНОСТУВАННІ
ВІДМОВИ ДВИГУНА ВЕРТОЛЬОТУ МІ-8МТВ

За останній час кількість аварій вертольоту Мі-8МТВ склала не один десяток, переважною причиною з яких є відмова двигуна. Між тим, вертольоти Мі-8МТВ продовжують експлуатуватися не тільки в Україні, а й у різних країнах світу, як у цивільній авіації, так і у військовій. Тому актуально залишається науково-практична задача діагностування та прогнозування відмови двигуна вертольоту Мі-8МТВ [1].

Зважаючи на той факт, що вертоліт Мі-8МТВ має два двигуна, вважається, що вертоліт Мі-8МТВ – система, що має надійну роботу ($P \geq 0,9$), яка складається з i однаково одиниць двигунів. Нехай випадковий час роботи одного двигуна має позитивний розподіл ймовірності й не залежить від стану інших одиниць двигунів [1, 2]. У більш загальній математичній моделі роботи системи, яка складається з i одиниць, у якій враховується взаємозв'язок між одиницями двигунів, можна вважати [2], що позитивний розподіл має випадковий час τ_i спільної роботи до виходу з ладу однієї з наявних одиниць двигунів, тобто:

$$P\{\tau_i \leq t\} = 1 - e^{-\varphi_i t}; \quad (1)$$

де $\varphi_0 = 0$, $\varphi_i > 0$ при $i = 1, 2, \dots$

Нехай у загальному випадку $P_{ij}(t)$ – ймовірність наявності у момент часу t працездатність j одиниць двигунів, за умови, що в початковий момент часу $t = 0$ було i одиниць працездатних двигунів. У даній роботі отримано рівняння для перехідних ймовірностей відмови одного з двигунів вертольоту Мі-8МТВ.

Розробленою математичною моделлю є марківський процес відмови одного з двигунів вертольоту Мі-8МТВ ξ_t , $t \in [0, \infty)$, на безлічі станів $N = 0, 1, 2, \dots$, у якому перехідні ймовірності $P_{ij}(t) = P\{\xi_t = j \mid \xi_0 = i\}$, $i, j \in N$ представлені при $t \rightarrow 0+$ у вигляді [2]:

$$P_{i+1}(t) = \varphi_i t + o(t); \quad (2)$$

$$P_{ii}(t) = 1 - \varphi_i t + o(t). \quad (3)$$

Скачки процесу простої зміни стану роботи двигуна ξ_t зображені на рис. 1. Нехай при $t = 0$ процес знаходиться в початковому стані i . У момент часу τ_i $P\{\tau_i \leq t\} = 1 - e^{-\varphi_i t}$ відбувається перехід процесу в стан $i-1$ тощо.

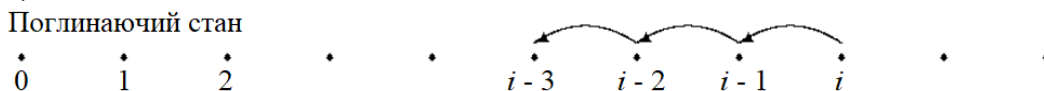

Рисунок 1 – Графік зміни стану двигуна вертольоту Мі-8МТВ

Перша (зворотна) система диференціальних рівнянь Колмогорова для перехідних ймовірностей у разі процесу переходу двигуна вертольоту Мі-8МТВ з одного стану до іншого має вигляд [2]:

$$\frac{dP_{oj}(t)}{dt} = -\varphi_0 P_{oj}(t); \quad (4)$$

$$\frac{dP_{ij}(t)}{dt} = \varphi_i P_{i-1,j}(t) - \varphi_i P_{ij}(t); \quad (5)$$

де $i = 1, 2, \dots$ з початковими умовами $P_{ii}(0) = 1$, $P_{ij}(0) = 0$ при $i \neq j$.

Застосувавши введений у [2] оператор узагальненої похідної, визначений на аналітичних в околиці нуля функціях, отримаємо:

$$f(s) = \sum_{j=0}^{\infty} a_j s^j; \quad (6)$$

$$D_s(f) = \sum_{j=0}^{\infty} a_j \varphi_j s^{j-1}. \quad (7)$$

Згортаючи систему за допомогою генератриси цілочисельної випадкової величини

$$G_j(t; z) = \sum_{i=0}^{\infty} \frac{z^i}{\varphi_1 \dots \varphi_i} P_{ij}(t); \quad (8)$$

при $j \in N$, отримаємо ланцюжок рівностей у вигляді:

$$\begin{aligned} \frac{dG_j}{dt} &= \sum_{i=0}^{\infty} \frac{z^i}{\varphi_1 \dots \varphi_i} \frac{dP_{ij}(t)}{dt} = \sum_{i=1}^{\infty} \frac{z^i}{\varphi_1 \dots \varphi_{i-1}} \frac{dP_{i-1,j}(t)}{dt} - \sum_{i=1}^{\infty} \frac{z^i}{\varphi_1 \dots \varphi_{i-1}} \frac{dP_{ij}(t)}{dt} = \\ &= z \sum_{i=1}^{\infty} \frac{z^{i-1}}{\varphi_1 \dots \varphi_{i-1}} \frac{dP_{i-1,j}(t)}{dt} - z \sum_{i=1}^{\infty} \frac{z^{i-1}}{\varphi_1 \dots \varphi_{i-1}} \frac{dP_{ij}(t)}{dt} = zG_j - zD_z(G_j) = z(1 - D_z)G_j. \end{aligned} \quad (9)$$

Таким чином, перша система диференціальних рівнянь має вигляд:

$$\frac{dG_j(t; z)}{dt} = z(1 - D_z)G_j(t; z) \quad (10)$$

з початковою умовою $G_j(0; z) = \frac{z^j}{\varphi_1 \dots \varphi_j}$.

Друга (пряма) система диференціальних рівнянь Колмогорова для перехідних ймовірностей у разі зміни стану роботи двигуна вертольоту Мі-8МТВ має вигляд [2]:

$$\frac{dP_{i0}(t)}{dt} = -P_{i0}(t)\varphi_0 + P_{i1}(t)\varphi_1; \quad (11)$$

$$\frac{dP_{ij}(t)}{dt} = -P_{ij}(t)\varphi_j + P_{ij+1}(t)\varphi_{j+1}; \quad (12)$$

де $j = 1, 2, \dots$ з початковими умовами $P_{ii}(0) = 1, P_{ij}(0) = 0$ при $i \neq j$.

Згортаючи систему за допомогою генератриси цілочисельної випадкової величини

$$F_i(t; s) = \sum_{j=0}^{\infty} P_{ij}(t) s^j; \quad (13)$$

при $j \in N, |s| \leq 1$, отримуємо ланцюжок рівностей у вигляді:

$$\begin{aligned} \frac{dF_i}{dt} &= \sum_{j=0}^{\infty} \frac{dP_{ij}(t)}{dt} s^j = -\sum_{j=0}^{\infty} P_{ij}(t)\varphi_j s^j + \sum_{j=0}^{\infty} P_{i,j+1}(t)\varphi_{j+1} s^j = -s \sum_{j=1}^{\infty} P_{ij}(t)\varphi_j s^{j-1} + \\ &+ \sum_{j=1}^{\infty} P_{ij}(t)\varphi_j s^{j-1} = -sD_s(F_i) + D_s(F_i) = -(s+1)D_s(F_i). \end{aligned} \quad (14)$$

Друга система диференціальних рівнянь отримає вигляд:

$$\frac{dF_i}{dt} = -(s+1)D_s(F_i) \quad (15)$$

з початковою умовою $F_i(0; s) = s^i$.

Отже, подвійна генератриси цілочисельної випадкової величини має вигляд:

$$F(t; z; s) = \sum_{i=0}^{\infty} \frac{z^i}{\varphi_1 \dots \varphi_i} F_i(t; s) = \sum_{i,j=0}^{\infty} \frac{z^i}{\varphi_1 \dots \varphi_i} P_{ij}(t) s^j = \sum_{i,j=0}^{\infty} G_j(t; z) s^j \quad (16)$$

задовольняє рівнянням

$$\frac{dF}{dt} = z(1 - D_z)F; \quad (17)$$

$$\frac{dF}{dt} = (1 - s)D_s(F) \quad (18)$$

з початковою умовою $F(0; z, s) = e(zs)$.

Функція $e(z)$, яка визначена рівністю [3]

$$e(z) = \sum_{i=0}^{\infty} \frac{z^i}{\varphi_1 \dots \varphi_i}; \quad (19)$$

є власною функцією оператора узагальненої похідної D_z , тобто:

$$D_z(e(z)) = e(z). \quad (20)$$

Застосуємо відомі явні вирази для перехідних ймовірностей [2] для математичного опису процесу повної відмови двигуна вертольоту Мі-8МТВ:

$$P_{ij}(t) = \varphi_i \dots \varphi_{j+1} \sum_{n=j}^i \frac{e^{-\varphi_n t}}{(\varphi_1 - \varphi_n)(\varphi_{n+1} - \varphi_n)(\varphi_{n-1} - \varphi_n) \dots (\varphi_j - \varphi_n)}; \quad (21)$$

при $j < i$, використовуючи які, легко отримати рішення рівнянь (17) і (18) у вигляді ряду з розділеними змінними:

$$F(t; z; s) = \sum_{i=0}^{\infty} \frac{1}{\varphi_1 \dots \varphi_i} C_n(z) C_n(s) e^{-\varphi_n t}; \quad (22)$$

де

$$C_n(z) = z^n + \sum_{k=1}^{\infty} \frac{z^{n+k}}{(\varphi_{n+1} - \varphi_n) \dots (\varphi_{n+k} - \varphi_n)}; \quad (23)$$

$$C_n(s) = s^n + \sum_{k=0}^{n-1} \frac{\varphi_{k+1} \dots \varphi_n}{(\varphi_k - \varphi_n) \dots (\varphi_{n-1} - \varphi_n)}. \quad (24)$$

При $\varphi_{i+1} > \varphi_i$, $i \in N$, й $\lim_{i \rightarrow \infty} \varphi_i = \infty$ ряд (22) абсолютно збігається при будь-яких значеннях z , $|s| < 1$ й $t \in [0, \infty)$. При $t = 0$ отримаємо розкладання узагальненої експоненти (19):

$$e(zs) = \sum_{n=0}^{\infty} \frac{1}{\varphi_1 \dots \varphi_n} C_n(z) C_n(s). \quad (25)$$

Таким чином, у роботі запропоновано застосування методики визначення рівнянь марківського процесу [4] щодо визначення ймовірності відмови двигуна вертольоту Мі-8МТВ, при цьому подальшою роботою є отримання рівнянь відмови двигуна вертольоту Мі-8МТВ лінійного типу в разі незалежності роботи двигунів вертольоту Мі-8МТВ шляхом задавання $i = 2$ – кількості двигунів вертольоту Мі-8МТВ, $j = 0, 1, 2$ – кількості відмов двигунів вертольоту Мі-8МТВ.

Література:

1. Деревянко И.Г. Конструкция и эксплуатация вертолета Ми-8МТВ-1 / И.Г. Деревянко. – Кременчуг: КЛК НАУ, 2011. – 142 с.
2. Острейковский В.А. Теория надежности / В.А. Острейковский. – М.: Абрис, 2012. – 463 с.
3. Тимонин В.И. Точные распределения статистик типа Колмогорова-Смирнова, применяемых для анализа остаточной надежности резервированных систем / В.И. Тимонин, М.А. Ермолаева // Электромагнитные волны и электронные системы. – 2012. – Вып. 10. – С. 66–72.
4. Калинин А.В. Уравнения марковского процесса гибели в математической теории надежности / А.В. Калинин // Инженерный журнал: наука и инновации. – 2013. – Вып. 14. – Режим доступа: <http://engjournal.ru/catalog/appmath/hidden/1150.html>

Ірина Шахман, Анастасія Бистрянцева
(Херсон, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В ГІДРОЕКОЛОГІЇ

Діюча система екологічного моніторингу (Державного моніторингу вод) в Україні, що виконується як структурними підрозділами Департаментів екології та природних ресурсів, так і науково-дослідними установами, здійснюючи управління водними ресурсами не завжди використовує сучасні методи комплексної математичної обробки результатів багатовимірних спостережень для оцінки кількісних та якісних показників водного об'єкту. Залишається незатребуваним і з кожним роком втрачається цінніший матеріал по гідрохімії водних екосистем, що накопичується обласними службами. Окрім традиційних малоінформативних даних про частку показників, що перевищують гранично допустимі концентрації шкідливих речовин, ці дані могли б використовуватися як для формування локальних моделей сезонної та багаторічної динаміки водойм, так і для узагальнених моделей раціонального еколого-економічного розвитку територіальних водних комплексів.

Використання методів прикладної математики дає можливість розвинення існуючих методик нормування і класифікації водних об'єктів за гідрохімічними, екологічними і комбінованими показниками. Більше того, досвід застосування математичного та імітаційного моделювання не викликає жодних сумнівів щодо ефективності цього методу при дослідженні та прогнозуванні стану водних екосистем та якості води в умовах антропогенного впливу [1, с. 191].

Традиційні методи оцінки якості води використовують, як правило, досить прості математичні моделі [2]. Багатовимірний статистичний аналіз використовується як апарат розв'язання конкретних задач гідроекологічного моніторингу [3–6].

Продемонстровано використання методів математичного моделювання () прикладної математики при виконанні комплексної оцінки якості води річки Дніпро (м. Херсон, 1 км вище міста (40 км від гирла)) за період спостереження 2013–2016 рр. за різними методиками визначення якості води поверхневих водних об'єктів відповідно до рибогосподарських норм, як найбільш чутливих до змін екологічного стану річки, на основі єдиного масиву результатів спостережень.

Комплексні індекси, на основі яких здійснювалася оцінка, розраховуються за всіма показниками якості вод або за їхніми частинами. Послідовність виконання оцінки складається з двох етапів: на першому етапі здійснюється розрахунок значення показника, а на другому за розрахованим значенням індексу і за шкалою якості дається словесна характеристика води. Оцінка має декілька балів.

Індекс забруднення води (*ІЗВ*) розраховується за формулою [7, с. 71]:

$$ІЗВ = \frac{1}{6} \sum_{i=1}^6 \frac{C_i}{ГДК_i}, \quad (1)$$

де $ГДК_i$ – гранично допустима концентрація хімічного компонента; C_i – фактична концентрація хімічного компонента; 6 – кількість інгредієнтів.

Кількість показників, які беруться для розрахунку *ІЗВ*, повинна бути шість, і включати розчинений кисень (O_2), біохімічне споживання кисню ($БСК_5$), амоній (NH_4^+), нітрити (NO_2^-), нафтопродукти ($НП$), феноли (C_6H_5OH).

Модифікований *ІЗВ* [7, с. 71] розраховується теж за шістьма показниками: біохімічне споживання кисню ($БСК_5$) та розчинений кисень (O_2) є обов'язковими, а інші чотири показники беруть з найбільшими відношеннями по *ГДК* з переліку: SO_4^{2-} , Cl^- , $ХСК$, NH_4^+ , NO_2^- , NO_3^- , PO_4^{3-} , $Fe_{заг}$, Mn^{2+} , Cu^{2+} , Zn^{2+} , Cr^{6+} , Ni^{2+} , Al^{3+} , Pb^{2+} , Hg^{2+} , As^{3+} , нафтопродукти ($НП$), синтетичні поверхнево-активні речовини ($СПАР$).

Методика Гідрохімічного інституту (ГХІ) [2, 3] полягає в одержанні однозначної оцінки якості води і проведенні на її основі класифікації води за ступенем придатності для основних видів водокористування. Відповідно до цієї методики [2, 3] оцінка на основі комбінаторного індексу забруднення (*КІЗ*) включає декілька етапів: визначення характеру забруднення за величиною умовного коефіцієнта комплексності; встановлення рівня і класу якості води за величиною комбінаторного індексу забруднення; виділення пріоритетних забруднюючих компонентів за кількістю і складом лімітуючих показників забруднення; проведення диференційованої оцінки лімітуючих забруднюючих речовин.

Умовний коефіцієнт комплексності розраховується за формулою:

$$K_{\%} = \frac{m'}{m} \cdot 100\%, \quad (2)$$

де m' – кількість речовин, вміст яких перевищує *ГДК*; m – загальне число нормативних інгредієнтів, обумовлених програмою досліджень.

При $K < 10\%$ проводиться обстеження за конкретними забруднюючими речовинами. Визначаються максимальні концентрації і забезпеченість перевищень *ГДК* (1*ГДК*, 10*ГДК*, 100*ГДК*).

При $K \geq 10\%$ проводиться триступенева класифікація.

Перший ступінь класифікації заснований на встановленні міри стійкості забруднення (повторюваності P випадків перевищення *ГДК*):

$$P_i = N_{ГДК_i} / N_i, \quad (3)$$

де $N_{ГДК_i}$ – число результатів аналізу, в яких вміст i -го інгредієнта перевищує його гранично допустиму концентрацію; N_i – загальне число результатів аналізу i -го інгредієнта.

Другий ступінь класифікації ґрунтується на встановленні рівня забруднення, мірою якого є кратність K перевищення *ГДК*:

$$K_i = C_i / ГДК_i. \quad (4)$$

Оціночні бали визначаються згідно таблиць [2, 3].

Виконана комплексна оцінка якості води пониззя річки Дніпро (м. Херсон, 1 км вище міста (40 км від гирла)) за період спостереження 2013–2016 рр. за результатами аналітичного контролю поверхневих вод структурними підрозділами Департаменту екології та природних ресурсів в Херсонській області на постах спостереження Нижнього Дніпра. Зведені результати оцінки якості води для посту спостереження р. Дніпро – м. Херсон наведені в таблиці 1.

Таблиця 1 – Результати оцінки якості води р. Дніпро – м. Херсон за різними методиками за нормативами якості води поверхневих водних об'єктів рибогосподарського призначення за 2013–2016 рр.

Рік	Якісна оцінка ступеня забруднення								
	<i>IЗВ</i>	Клас якості води	Ступінь чистоти	<i>MIЗВ</i>	Клас якості води	Ступінь чистоти	<i>KIЗ</i>	Клас якості води	Ступінь чистоти
2013	0,31	II	чиста	1,44	III	помірно забруднена	40	III	брудна
2014	0,23	I	дуже чиста	1,25	III	помірно забруднена	32	II	забруднена
2015	1,27	III	помірно забруднена	3,33	IV	забруднена	46	III	брудна
2016	1,27	III	помірно забруднена	3,33	IV	забруднена	45	III	брудна

Індекс забруднення води за період спостережень змінювався в межах 0,23–1,27, максимальна величина (*IЗВ* = 1,27) характерна для 2015, 2016 рр. Загалом, клас якості води змінювався від I (дуже чиста) до III класу (помірно забруднена). Використання модифікованого індексу забруднення показало, що якість води набагато гірша: кількісні показники змінюються від 1,25 (2014 р.) до 3,33 (2015, 2016 рр.), а відповідний їм ступінь чистоти оцінюється як “помірно забруднена” та “забруднена”. Спостерігається неспівпадіння результатів розрахунків за модифікованим та не модифікованим *IЗВ*, тому виконано подальше дослідження якості води за методикою Гідрохімічного інституту. Результати оцінки якості води річки Дніпро біля м. Херсон за рибогосподарськими показниками за комбінаторним індексом забруднення мають переважно III клас якості води, відповідно до якого дніпровська вода характеризується як “брудна”.

Динаміка зміни концентрацій речовин пониззя р. Дніпро біля м. Херсон за період 2013–2016 рр. демонструє негативний техногенний вплив на систему хімічного складу води річки. Найчастіше спостерігалось перевищення значень нормативів якості вод водних об'єктів рибогосподарського призначення по хімічному споживанню кисню (*ХСК (Cr)*, *ХСК (Mn)*), залізу, міді, нафтопродуктам, що має руйнівний вплив на розвиток водних біоресурсів.

Подальші розробки і використання сучасних методик обробки гідрохімічних та гідробіологічних даних з використанням апарату математичного моделювання дозволить своєчасно виявити несприятливі процеси в водному середовищі (як прямі, так і опосередковані), обґрунтувати хімічні критерії якості води, а отже, визначити критичне навантаження на водні екосистеми і запропонувати раціональне обмеження антропогенного впливу.

Література:

1. Лаврик В.І. Методи математичного моделювання в екології: навч. посіб. / В.І. Лаврик. – К. Вид. дім “КМ Академія”, 2002. – 203 с.
2. Сніжко С.І. Оцінка та прогнозування якості природних вод / С.І. Сніжко – К.: Ніка-Центр, 2001. – 262 с.
3. Емельянова В.П. Оценка качества поверхностных вод суши по гидрохимическим показателям / В.П. Емельянова, Г.Н. Данилова, Т.Х. Колесникова // Гидрохимические материалы. – 1983. – Т. LXXXVIII/ – С. 119–129.
4. Юрасов С.М. Комплексна оцінка якості вод за різними методиками та шляхи її вдосконалення / С.М. Юрасов, С.О. Кур'янова, М.С. Юрасов // Український гідрометеорологічний журнал. – 2009. – №5. – С. 42–53.
5. Лаврик В.І., Боголюбов В.Н. Управление качеством поверхностного стока с помощью математического моделирования процессов самоочищения / В.І. Лаврик, В.Н. Боголюбов // Гидробиол. журн. – 2006. – Т. 42, № 1. – С. 108–119.
6. Мокін В.В. Моделювання динаміки процесів біологічного самоочищення вод з урахуванням їх послідовно-одночасної взаємодії у водних системах / В.В. Мокін // Гидробиол. журн. – 2012. – Т. 48, № 2. – С. 105–113.
7. Юрасов С.М., Сафранов Т.А., Чугай А.В. Оцінка якості природних вод: навч. посіб. / С.М. Юрасов, Т.А. Сафранов, А.В. Чугай. – Одеса: Екологія, 2012. – 168 с.

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА**Дарья Бинецкая
(Київ, Україна)****ФОРМИРОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УМЕНИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ
В ХОДЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ**

Педагогическая практика студентов является одной из важнейших форм педагогической подготовки студентов в университете. Она неотделима от учебного процесса, так как студенты приобретают умения и навыки обучения иностранному языку и воспитания учеников в процессе обучения, учатся самостоятельно и творчески применять полученные в университете знания; во время педагогической практики они имеют возможность реального педагогического взаимодействия с учениками и усвоения школьной действительности с позиций педагога. К тому же, испытание детским коллективом - наиболее эффективный способ для студента, по нашему мнению, почувствовать специфику педагогической профессии и обнаружив уровень развития собственных педагогических способностей, умений (и, в частности, исследовательских), разработать программу их развития и определить для себя направления дальнейшего профессионального совершенствования.

В процессе формирования исследовательских умений будущих учителей иностранного языка при организации практики мы использовали лично ориентированный, комплексный (выполнение всех функций учителя), усложняющий (постепенное привлечение к активной профессиональной деятельности) и творческий подход к подготовке каждого студента.

Чтобы поставить студента в позицию исследователя, а не формального исполнителя обязательных задач по методике, педагогике и психологии, важно помочь будущим учителям решить для себя вопрос мотивации.

Чтобы сформировать исследовательские умения у будущих учителей иностранного языка, в течение пропедевтической практики они должны выполнить следующие задачи:

– Углубить и закрепить теоретические знания, полученные в ходе аудиторной и внеаудиторной деятельности;

– Сформировать наблюдательность, как профессиональное качество;

– Ознакомиться с задачами и содержанием учебно-воспитательной работы в средней общеобразовательной школе;

– Получить представление о методах руководства педагогическим коллективом, коллективом класса, работу учебно-методических органов;

– Познакомиться со спецификой оформления методической документации.

В значительной степени побудить студентов к будущей исследовательской деятельности в школе (подразумеваем изучение индивидуальных особенностей учащихся - склонностей, интересов, мотивов, причин тех или иных поступков и др. Для того, чтобы способствовать максимальному развитию имеющихся у каждого ученика задатков, способностей, умений, проблем в коллективе, нахождение причин неуспеваемости и др.) помогали проблемные ситуации, которые мы рассматривали во время круглых столов в течение прохождения студентами педагогической практики.

Студенты, которые идут на пропедевтическую педагогическую практику, склоняются к оценке проблемной ситуации с позиции ученика, а не учителя. На первый взгляд, такая позиция мало способствует формированию исследовательских умений будущих учителей иностранного языка, но с другой стороны, по мнению А.Хуторского память о восприятии образовательного процесса с позиций ученика (вспомнить себя учеником) может помочь в выборе педагогически целесообразных действий, а значит, может помочь в развитии исследовательских умений [1, 491].

Перед началом пропедевтической практики мы начинали рассмотрение с простейших, часто с готовым решением проблемных ситуаций, но обсуждали, задавая вопрос: «Почему учитель поступил так, а не иначе?», «Возможно ли было другое решение в этой ситуации?», «Было б оно лучшим?», «Если так, то при каких условиях?».

В результате анализа приходим к выводу, что в первую очередь учитель должен подумать не о том, как найти виновного и наказать его, а о том, почему, тебе, учителю, не удалось заинтересовать ребенка (детей)? Что-то нужно изменить в своей методике преподавания или в отношении к детям. Найти виновного учителю поможет такое профессиональное качество, как педагогическая интуиция. Именно интуиция помогает ему определить, кто виноват, а кто - нет, кто лидер, а кто - «ведомый», кто - подстрекатель, а кто - исполнитель. Но не для того, чтобы наказать, а для того, чтобы, опираясь на знание индивидуальных особенностей ребенка, найти такую задачу по иностранному языку, которое сделать ребенку будет интереснее, чем сорвать урок «самолетиком». Развитие педагогической интуиции зависит от профессионального опыта и личных качеств учителя. Такие качества учителя, как наблюдательность, чувственность, утонченность и пронизательность помогают ему с честью выходить из самых сложных ситуаций, а также (что более важно) использовать их для воспитания своих учеников.

С целью формирования способности к самоанализу и самооценки собственного уровня личностных качеств и педагогических способностей, является важным в формировании исследовательского

мышления, а также чтобы помочь им преодолеть страх перед классом, предлагаем студентам (особенно это полезно перед пропедевтическое практикой) побывать в роли учителя, т.е. моделируем различные педагогические ситуации, где один из студентов находится в роли учителя, а другие - учеников. Практически мы реализовали это так: студент демонстрируя фрагмент урока, сконцентрирован был только на содержании материала и на плане урока. Студенты - «ученики» нарушали дисциплину известными из собственных школьных лет способами: отпрашивались выйти, запускали «самолетики», передавали друг другу записки и др. Как правило, «учителю» удавалось продержаться несколько минут. Поскольку ситуация была стрессовой, студентом - «учителем» избирались административные способы ее решения (как потом отмечали в обсуждении сами студенты, именно так, как правило, решали такие ситуации учителя в школе), и если они не действовали, вообще терялись, понимая безвыходность ситуации. Побывав в такой ситуации, несмотря на ее искусственность, было замечено значительную активизацию действий студентов в направлении переоценки педагогических способностей, умений (и исследовательских, в частности), качеств и поиска путей совершенствования.

Для того, чтобы сформировать способность у будущих учителей иностранных языков «видеть» любую проблемную ситуацию с разных сторон, используем тренировочные педагогические заседания. Скажем, ситуация такова: ученик 6-го класса неоднократно нарушает дисциплину на уроке, не работая сам и мешая воспринимать материал другим детям; на переменах - будучи постоянно инициатором различных конфликтных ситуаций с учениками. Дневника нет. А если и удастся связаться с родителями, в школу они не приходят, потому что верят сыну, который говорит, что все это неправда. В внеурочной деятельности участия не принимает. На заседании педагогического совета присутствовали учителя, классный руководитель, отец или мама и представитель администрации школы (распределяем эти роли между студентами) для того, чтобы решить проблему. В ходе обсуждения студенты (независимо от роли) понимают, что у них во-первых, недостаточно данных о личности ученика, а потому появляется осознание глубокого исследования личности каждого ученика в реальной профессиональной деятельности, а во-вторых - им приходится решать огромное количество задач, как бы это назвал математик, с данными, постоянно меняются (мысли, высказанные различными сторонами). А развязание ситуации заключается в достижении сотрудничества между учителями, администрацией и родителями в интересах ребенка.

Также одним из стимулирующих факторов на пути формирования исследовательских умений будущего учителя иностранного языка может быть кооперативное обучение, которое предполагает исследование педагогических проблем в сотрудничестве. Условием кооперативного обучения является общая проблема, а ответственность за результат перед группой побуждает к активной исследовательской деятельности. Студенты сталкиваются с необходимостью вербализации своих мыслей и аргументацией своих высказываний. Они учатся смотреть на поставленную проблему с другой точки зрения, а также анализировать, сравнивать другие, довольно часто противоположные мнения, находить причины неудач. Важны: положительная зависимость членов группы, взаимная поддержка и ответственность, социальная компетентность (студенты учатся взаимному доверию и уважению, четко выражать свои мысли в процессе общения и решать возможные противоречия и конфликты) и оценка вклада, действий как собственных так и других членов группы с точки зрения используемых методов работы.

Педагогическое знание больше, чем любое другое, должно подкрепляться, по нашему мнению, постоянным наблюдением за профессиональной деятельностью педагогов-новаторов, способствовать прочности знаний и превращению знаний в убеждения, способствовать эффективному формированию исследовательских умений.

Итак, педагогическая практика имеет большое значение в процессе формирования исследовательских умений будущих учителей иностранного языка: дает возможность определить реальный уровень сформированности исследовательских умений и, благодаря эффективной обратной связи, разрабатывать эффективную программу их совершенствования.

Литература:

1. Хуторской А.В. Современная дидактика: Учебник для вузов. / Андрей Викторович Хуторской. - СПб.: Питер, 2001. - 544 с.
2. Гончаренко С.У. Украинский педагогический энциклопедический словарь. Издание второе, дополненное и исправленное / С.У. Гончаренко. - Ровно: Волинские обереги, 2011. - 522 с.
3. Кулиш Г. В. Интерактивные подходы к организации педагогической практики студентов в высших учебных заведениях / Р. В. Кулиш // Вестник Черкасского университета: сб. наук. пр. - Харьков: ЧНУ, 2009. - Вып. 164 (Педагогические науки). - С. 38-42.
4. Приказ Министерства образования и науки Украины от 08.04.1993 № 93 «Об утверждении Положения о проведении практики студентов высших учебных заведений Украины» [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93/conv>.

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У наш час не мало молодих людей, через відсутність в них необхідних чоловічих якостей, мають додаткові труднощі у службі в армії, вступаючи до шлюбу, вони виявляються нездатними виконувати елементарну чоловічу роботу та часто перекладають на жінку відповідальність за сім'ю та виховання дітей, що породжує сімейні конфлікти. У представниць жіночої статі не формуються такі якості, як терплячість, вміння створювати затишок та позитивний емоційний настрій у сім'ї, раціонально та вміло організувати домашнє господарство. Все це призводить до зростання розірвань розлучень, зниженню народжуваності дітей, збільшується кількість шлюбів, які ще не розпалися, але вже є нестійкими [3].

Сформована парадигма склалася під впливом соціальних факторів – соціального середовища і виховання (приклад поведінки батьків, однолітків в школі, ЗМІ та інш.), стереотипів виховання (чоловік - начальник, жінка підопічна, призначення жінки – дім, господарство, а чоловіка – кар'єра, чоловіка оцінюють за професійними успіхами, а жінку – за наявністю сім'ї та дітей). Вільному розвитку особистості, становленню індивідуальності заважають історично складені стереотипи норм мужності та жіночності [4].

Сучасні пріоритети в вихованні хлопчиків та дівчаток заключаються у вивченні потенціалу партнерських взаємовідношень, вихованні людяності в жінці та чоловіку, в щирості, взаєморозумінні, взаємодоповненню.

Сучасна ситуація вимагає від дівчини прояву не лише традиційних жіночих якостей (м'якості, турботливого ставлення до оточуючих та інш.), але й рішучості, ініціативності, вміння відстоювати свої інтереси і досягати результату. У хлопчина не потрібно виховувати лише чоловічі якості, тому що дійсність потребує від них терплячості, чуйності та вміння прийти на допомогу [5].

В навчальних закладах набуло необхідності використання гендерного підходу в шкільному вихованні, який передбачає подолання стереотипів, які заважають успішному розвитку особистості дитини і формуванню соціально прийнятих моделей поведінки, основаних на особистих інтересах, потребах та цінностях дитини.

Ідея впровадження гендерного підходу в навчальний процес заключається в вивченні специфіки впливу всіх факторів навчано-виховного процесу на розвиток дітей. Факторами навчального процесу в цьому випадку виступають: методи навчання, зміст та організація шкільного життя, педагогічна комунікація.

Процес навчання учнів з використанням гендерного підходу передбачає гендерну соціалізацію, зв'язану з пошуком ідентичності учнів. Гендерна соціалізація здійснюється через трансляцію уявлень,

Школа – це соціальний інститут, який виконує функції передачі фундаментальної системи цінностей, норм з покоління у покоління. Створення гендерно-чутливої освіти – це необхідність інституту соціалізації. Саме тому так важливо інтегрувати гендерні знання, виховати вміння, розвивати здібності, які стимулюватимуть до саморозвитку та творчості [2].

Проблема гендерного виховання в початковій школі на сьогоднішній день є актуальною як ніколи. Гендерне виховання є показником якості виховання та освіти, тому що до початку вступу до школи діти молодшого шкільного віку вже можуть ідентифікувати себе до чоловічою або жіночою статі, вони вже усвідомили ті норми та правила поведінки, які притаманні їх сім'ї. Але зміни, які відбуваються у наш час, це зміни стану інституту сім'ї – розмитість уявлень про еталони чоловічої та жіночої поведінки, зміна першорядних гендерних стереотипів, нездатність батьків диференційно виховувати хлопчиків та дівчаток – ускладнюють вибір стратегії поведінки дітей, у дітей розмиваються межі між ролями чоловіка та жінки, так як діти виховуються на основі правила «всі рівні», що звісно робить проблему гендерного виховання молодших школярів ще більш актуальною. Тому саму в початковій школі потрібно втілювати гендерне виховання, а не лише загальне виховання дітей. Сутність гендерного виховання складається у тому, щоб дитина оволоділа гендерною культурою, гендерною толерантністю, адекватною моделлю поведінки та гендерною компетентністю, но для цього в першу чергу цією моделлю повинні володіти вчитель та батьки.

Питаннями зв'язаними з гендерним вихованням займалися такі вчені як Ж.Ж. Руссо, К.Д. Ушинський, М.М. Рубінштейн, А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинський та багато інших. Багато з них говорили про вплив статевої приналежності молодшого школяра на процес виховання і вважали, що стать – це основний фактор успішності процесу гендерного виховання. А під гендерним вихованням вони розуміли цілеспрямовану діяльність вчителя, яка направлена на максимальний розвиток особистості дитини, на розвиток гендерної культури взаємодії з протилежною статтю на принципах взаємоповаги, довіри та партнерства.

Гендерне виховання є важливим направленням сучасного виховання та сприяє ідентифікації особистості як представника чоловічої та жіночої статі, закріпленню гендерних ролей. Вчені вважають важливим закріплювати у дітей розуміння їх унікальності, індивідуальності як представників чоловічої та жіночої статі, так як до моменту вступу дитини до школи в неї вже сформована гендерна стійкість. Діти вже внутрішньо мотивовані до набуття цінностей, інтересів та моделей поведінки певної статі. До цього віку вже сформовані досить жорсткі гендерні стереотипи, має місце статева диференціація поведінки та установок, усвідомлюються статеві відмінності і особиста гендерна ідентичність.

Молодший шкільний вік найбільш чутливий для здійснення гендерного виховання, а гендерне виховання неможливе без гендерного підходу в вихованні та освіті, для його успішного втілення необхідно створення певних педагогічних умов. Саме створення умов для ефективного самореалізації хлопчиків та дівчат в процесі педагогічної взаємодії є важливішою метою гендерного виховання. Метою гендерного виховання в початковій школі має бути подолання гендерних стереотипів, які перешкоджають успішному розвитку особистості дитини, хлопчика та дівчинки. Але гендерне виховання неможливе лише в школі, воно повинно бути ще й в сім'ї. В наш час це є проблемою, адже так багато неповних сімей, тож, вихованням хлопчиків займається жінка (мати), дівчина бачить у матері – чоловіка та жінку. Вчителю самотужки виконати цю задачу – виховати хлопця чоловіком, а дівчинку жінкою – досить важко, так як немає єдиного еталону справжнього чоловіка та справжньої жінки.

М. Александровська, Г.М. Бреслав, Б.І. Хасан, В.Є. Каган та інші дослідники підкреслювали певну необхідність підбору змісту, різних форм, методів і способів навчання відповідно до різних статево-рольових особливостей сучасних школярів, які навчаються в початковій школі.

Тема гендерного виховання є дуже популярною у педагогіці. Такі вчені як С.Т. Віхрь, В.І. Кравець, І.К. Лебединська та інші зосереджені не стільки на теоретичному обґрунтуванні проблеми, скільки на питанні практичного просування гендерного компоненту в освіті та вихованні.

Гендерна педагогіка – це сукупність підходів, направлених на те, щоб допомогти дітям почувати себе в школі комфортно та впоратися з проблемою соціалізації, важливою складовою якої є самоідентифікація дитини як хлопчика та дівчинки.

Навчання в початковій школі у світлі втілення гуманістичних ідей в педагогічній теорії та практики гендерного підходу повинно забезпечувати оптимальні передумови для самореалізації особистості школяра, розкриття всіх закладених у ньому природних задатків, його здібностей до свободи, відповідальності та творчості [1].

Тож, розглянемо основні особливості роботи з дівчатами та хлопцями на уроці. Час, який є необхідний для входження в урок у дітей залежить від статі. Дівчата зазвичай після початку уроку швидко набирають оптимальний рівень працездатності. Вчитель бачить це по зверненню до нього очей та будує урок таким чином, щоб найважливіша частина прийшла на пік працездатності дівчат. А ось хлопці розхитуються довго та на вчителя дивляться рідко. Ось і вони досягли піку працездатності. А дівчата вже почали втомлюватися. Вчитель за помічає та знімає навантаження. І тим, і іншим потрібний розмірний темп подачі нового матеріалу. Хлопці дуже добре сприймають проблемні методики, робота на уроці в режимі пошукової активності. Хлопцям потрібний високий темп. З того моменту як починається повторення, закріплення – вони випадають з процесу, увага знижується. А ось дівчатам швидкий темп заважає. Вони краще працюють на покрокових технологіях.

В засвоєнні гендерної ролі, формуванні мужності або жіночності задача вчителя – показати дитині приклад того, що він вважає істинним в образі «справжнього чоловіка» або «справжньої жінки» та допомогти перейняти або виробити якості, які дозволять йому стати гідним представником своєї статі. Саме в початкових класах складаються умови, які спонукають та прискорюють процес вироблення самооцінки: дитина визначає своє місце серед оточуючих, робить спроби на цій основі уявити своє майбутнє. Я вважаю, що робота з гендерного виховання повинні вести не лише психолог та класний керівник, а це робота повинна будуватися всіма учасниками навчального процесу.

Необхідно ініціативно залучати дітей до нових видів діяльності, поглибити уявлення школярів про можливості самореалізації незалежно від статі, розширювати можливості освіти з позиції гендерно-чутливого виховання. Створення освітнього середовища в початковій школі як цілісної системи позаурочної діяльності, тріади «Батьки – вчителя – учні», впровадження нових інтерактивних навчально-виховних технологій, які відповідають принципам гендерної рівності, які є необхідними умовами розвитку життєтворчості у дівчаток та хлопців.

Література:

1. Єремєєва В.Д., Хризман Т.П. Хлопчики та дівчата – дві різних світа. Нейропсихологи – вчителям, вихователям, шкільним психологам. / В.Д. Єремєєва, Т.П. Хриман. – М.:Лінка-пресс, 2008. – 78 с.
2. Зенкевич Є. В. Гендерний підхід в освіті // Педагогический вестник Карелии. № 3 (39). 2014 г.
3. Каменская Е.Н. Гендерный подход в педагогике: дисс. докт. пед.наук/ Е.Н. Каменская.- Ростов н/Д, 2006.- с.410
4. Кон І.С. Дитина та суспільство: навч. посіб. для студентів ВНЗ/ І.С. Кон.- М.: Академія, 2003.- с. 334
5. Шустова Л.П. Проблема формування толерантності учнів на основі гендерного підходу/ Шустова Л.П.// Педагогічні науки.- 2008.-№5.- с. 142

Науковий керівник: доц. Іванова Д.Г.

Наталья Герасимчук
(Гомель, Республика Беларусь)

НАПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА СОЦИАЛЬНОГО С ДЕТЬМИ, ИМЕЮЩИМИ ОСОБЕННОСТИ ПСИХОФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Работа социального педагога в учреждениях общего среднего образования организуется в соответствии со ст. 96 Кодекса Республики Беларусь об образовании и постановлением Министерства образования Республики Беларусь от 26 июля 2011 г. № 116 «Об утверждении Положения о социально-педагогической и психологической службе учреждения образования» (далее – Положение об СППС).

Создание СППС содействовало систематизации работы педагогов социальных, постепенному неуклонному превращению их в основных субъектов, разрабатывающих и реализующих в условиях учреждения образования современную стратегию и тактику разрешения актуальных проблем детей и молодёжи. Основные усилия социальных педагогов направлены на обеспечение успешной социализации учащихся, сохранение и укрепление их здоровья, предупреждение отклонений в развитии и поведении, социально-педагогическое сопровождение их жизненного самоопределения, создание благоприятного климата в учреждении образования и окружении.

Основной задачей социального педагога в работе с детьми, имеющими психофизические нарушения (далее – ОПФР), является оказание помощи в становлении взаимодействия между личностью, развивающейся в условиях недостаточности (физической, психической, интеллектуальной), и обществом для содействия обеспечению независимой жизни и повышению уровня социальной адаптации детей и подростков, нуждающихся в особой поддержке.

Деятельность педагога социального с детьми с ОПФР основывается на следующих принципах: законности; не дискриминации; уважения и соблюдения прав, законных интересов и свобод детей с особенностями психофизического развития; толерантности; гуманного подхода; принятия ребенка с ограниченными возможностями как данности; субъектности; персонификации; личностного подхода; компенсации; конфиденциальности; интеграция деятельности всех заинтересованных в успешности процесса социализации ребенка лиц – специалистов (педагогов, медиков, психологов, дефектологов), родителей детей с ОПФР; ответственности специалистов за вмешательство в личное пространство ребенка и семьи и др.

Министерством образования РБ разработаны «Методические рекомендации о деятельности социально-педагогической и психологической службы учреждения образования» (письмо Министерства образования РБ от 22.05.2008 № 12-01-05/3871-2), в которых определены функциональные обязанности специалистов СППС в различных учреждениях образования. Согласно методическим рекомендациям педагог социальный в условиях учреждения образования осуществляет свою деятельность в следующих направлениях: диагностика, профилактика, просвещение, методическая работа, консультирование, коррекционно-развивающая работа, работа по защите прав и законных интересов детей, прогностическая работа, охранно-защитная работа, организаторская работа [1].

Диагностическая работа педагога социального с детьми с ОПФР заключается:

- в проведении диагностики (совместно с психологом), которая позволяет выявить уровень умственных способностей ребенка с ОПФР, эмоциональное напряжение, уровень тревожности, и др. Такая диагностика дает возможность устранить негативные влияния в классе, а также оказывает помощь в индивидуальном подходе к ребенку [2, с. 106];

- в изучении возрастных, личностных, поведенческих особенностей детей с ОПФР, их способностей, возможностей, интересов, круга общения;

- выявлении негативных и позитивных источников влияния на становление характера ребенка;

- в организации статистического учета детей с особенностями психофизического развития;

- в изучении социального статуса семьи, взаимоотношений родителей и детей; изучение запроса семьи; выяснение, в каком виде помощи она нуждается: определении воспитательного потенциала родителей, готовности к сотрудничеству. Для этого педагог социальный совместно со специалистами учреждения образования проводит посещение семьи на дому, изучается положение ребенка в ней [3, с. 3].

Профилактическая работа предполагает проведение педагогом социальным мероприятий по устранению, предупреждению причин, условий и факторов, которые вызывают те или иные отклонения в развитии детей, формирование установок на здоровый образ жизни [1].

Консультативная и просветительская работа педагога социального направлена на всех участников образовательного процесса (детей, законных представителей ребенка с ОПФР, педагогов и других заинтересованных лиц) и имеет достаточно широкий спектр вопросов. Педагог социальный проводит как индивидуальные, так и групповые консультации, организывает работу родительских клубов, правовое просвещение и др.

Методическая работа предполагает:

- изучение нормативно-правовых документов об оказании социально-педагогической помощи лицам с особенностями психофизического развития;

- изучение и обобщение опыта социально-педагогической работы с детьми с особенностями психофизического развития;
- участие в работе методических объединений, семинаров, конференций;
- разработка и накопление методических материалов по вопросам развития, воспитания, обучения и социализации обучающихся, проблемам семьи, защиты детства [3, с. 3].

Педагог социальный оказывает социально-педагогическую коррекционную помощь детям с ОПФР. Совместно с педагогами и общественностью он организует процесс социального воспитания, содействует его протеканию в семье, по месту жительства, в детском и молодежном объединениях. Педагог социальный проводит индивидуальную коррекционную работу с ребенком и родителями по обеспечению помощи в преодолении социальных барьеров; оказывает помощь в организации жизнедеятельности семьи, досуга, трудовой занятости детей данной категории, проводит работу по профориентации учащихся.

У педагога социального существует ряд самостоятельных направлений деятельности, которые связаны с профессиональной спецификой и функциональной загруженностью: прогностическое, охранно-защитное, организаторское.

Прогностическая работа педагога социального включает участие в создании региональных (локальных) программ социального воспитания, проектировании и модернизации социальной сферы микросоциума, целевых комплексных программ по работе с детьми, молодежью, родителями [1].

Охранно-защитная деятельность педагога социального направлена на защиту прав и законных интересов детей в соответствии с законом Республики Беларусь. Работа педагога социального по защите прав и законных интересов детей с особенностями психофизического развития включает:

- подбор информационных материалов в помощь педагогам и законным представителям ребенка с ОПФР по вопросам законодательства и другим социальным проблемам;
- разъяснение прав, обязанностей и ответственности родителей в рамках действующего законодательства, разъяснение вопросов предоставления льгот и пособий семьям, воспитывающим ребенка с ограниченными возможностями;
- помощь в преодолении и улаживании конфликтных ситуаций.

Зачастую дети с ОПФР отличаются выраженной дезадаптацией, причиной которой является школьный невроз – невротическое состояние, которое возникает в результате обиды, ущемления, нанесенного словом или жестом. Педагог социальный совместно с психологом и классным руководителем должен осуществлять работу с классным коллективом. Необходимо объяснять здоровым детям, что ученик, имеющий особенности психофизического развития, является равным участником образовательного процесса. С детьми, которые не решаются взаимодействовать со сверстниками, имеющими особенности психофизического развития, нужно вести систематическую работу, выяснить причину такой позиции и постараться изменить ее в сторону признания равных прав у каждого ребенка [2, с. 106].

Организаторская деятельность педагога социального включает участие в организации социально значимой деятельности учащихся, содействие в развитии детских и молодежных инициатив, их творческого потенциала и самостоятельности [1]. Осуществляя деятельность в данном направлении, педагог социальный вместе с классным руководителем должен привлекать ребенка с ОПФР к участию в различных школьных мероприятиях: соревнованиях, концертах, праздниках. Это позволит детям с ОПФР поверить в свои силы и возможности, самоутвердиться, а в здоровых детях такие совместные мероприятия воспитывают терпимость, милосердие, отзывчивость [2, с. 106].

Таким образом, работа социального педагога в учреждениях общего среднего образования с детьми, имеющими особенности психофизического развития, включает следующие направления: диагностика, профилактика, просвещение, методическая работа, консультирование, коррекционно-развивающая работа, работа по защите прав и законных интересов детей, прогностическая работа, охранно-защитная работа, организаторская работа. Правильно организованная социально-педагогическая деятельность по указанным направлениям предполагает ориентацию на личность ребенка с ОПФР, индивидуальность, раскрытие сущностных сил ребенка, оказание ему комплексной социально-психолого-педагогической помощи в решении личностных проблем и, самое главное, в осознании себя субъектом собственной жизни.

Литература:

- 1 Социально-психолого-педагогическая служба учреждений образования РБ [Электронный ресурс] / Письмо Министерства образования РБ от 22.05.2008 № 12-01-05/3871-2 «Методические рекомендации о деятельности социально-педагогической и психологической службы учреждения образования» – Минск, 2008. – Режим доступа: <http://spps.by>. – Дата доступа: 28.01.2018.
- 2 Голоухова, Г.Н. Методика и технология работы социального педагога: учебное пособие / Г.Н. Голоухова. – Архангельск: Поморский университет, 2010. – 152 с.
- 3 Шнып, Л.Л. Особенности дети – на особом счету / Л.Л. Шнып // ОТиСЗ плюс. – 2015. – № 8. – С. 9 – 13.

Научный руководитель:

кандидат психологических наук, доцент Гапанович-Кайдалова Е.В.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Проблеми освіти і виховання підростаючого покоління тісно пов'язані з соціально-економічним розвитком держави та її культурно-політичним становищем.

Соціально середовище, в якому перебувають учні загальноосвітньої школи потребує підняття його на вищу сходинку разом із підвищенням уваги до кожного учня. Це завдання знайшло відображення в Законах України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про охорону дитинства», Національній доктрині розвитку освіти України, концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності.

В сучасній загальноосвітній школі звертається увага на моральну, трудову, фізичну та інші сторони виховання учнів. Адже вони є нашим завтрашнім днем, вони мають розбудувати державу, креативно підходити до вирішення різних питань у суспільстві, забезпечуючи високий результат. Швидкий розвиток сучасного життя зумовлює потребу в зміні психолого-педагогічного виховання дітей в школі. Педагог повинен не лише йти в ногу з розвитком держави, але й уміти використовувати в роботі нові методи і прийоми.

Україна знаходиться на новому етапі розвитку, який визначається трансформаційними процесами, пошуком шляху зміни цінностей. В таких умовах вплив школи на формування ціннісних орієнтацій особистості визначається також взаєминами з учителями і однолітками.

Ми розуміємо, що кожна із сторін є складною сукупністю моральних і вольових якостей і виховується через призму всебічного розвитку, як в колективі окремо взятого класу, так і всієї школи взагалі. Але колективний результат не буде однаковим для різних учнів. Причиною цьому є багато факторів: виховання в сім'ї – ми не можемо ігнорувати той факт, що батьки мають великий вплив на своїх дітей і саме вони закладають з раннього віку в їхній свідомості основи моральної свідомості: уміння співчувати, піклуватися про інших та ін. Сім'я краще за всіх знає свою дитину, її сильні та слабкі сторони.

Батьки повинні розуміти психологічний стан своїх дітей, спілкуватися з ними, забезпечувати достатні для розвитку здібностей умови, проникатися їхніми проблемами та вказувати на шляхи їх вирішення [5, с. 112]. Дитина не повинна залишатися зі своїми проблемами наодинці. Те, що для дорослого може здатися незначним, для дитини – велика перешкода. З раннього дитинства сім'я виховує основи понять про добро і зло, ставлення до навколишнього світу. Поведінка батьків є зразком для дітей і від того, як вони зуміють власним прикладом виховати їх – залежить їхнє подальше життя. Передаючи дітям свої знання та вміння, ми також передаємо їм і наш духовний здобуток. Те, як в сім'ї турбуються один про одного, поважають старших, допомагають молодшим, дитина переносить зі свого мікросоціального оточення у суспільство. Модель її поведінки визначена представниками старшого покоління. В сучасному світі не останнє місце займає і матеріальне становище батьків, які можуть створити кращі умови для розвитку дитини.

В школі учні з'являються вже з певним багажем знань і навиків, а вчитель має виявити сильні та слабкі сторони учнів, відповідно розвивати в них потрібні якості.

Інший фактор – це відношення учнів до вчителя, ступінь довіри, готовність переймати його досвід, розуміння його бачення навколишнього світу.

Вчитель має не лише добре знати свій предмет, методику викладання, вікову психологію дітей, а й бути ерудованим [2, с. 52], вміти зацікавити дітей і через призму поданої інформації, прищеплювати необхідні моральні якості. Діти з різним розвитком опановують по-різному знання та вміння, донесені до їх свідомості, навіть в одному класі: від примітивного засвоєння до спроможності самостійно аналізувати та робити відповідні висновки.

Завдання педагога знайти найбільш вдалі прийоми, щоб кожен учень зміг зрозуміти інформацію донесену до його свідомості, вміти використовувати свої здібності в реальному житті, водночас бути соціально адаптованими в колективі, а батьки в першу чергу повинні співпрацювати зі школою в питаннях психолого-педагогічного виховання. Мікросередовище, в якому перебувають учні в класі та вдома повинно бути комфортним.

Дослідження морального виховання дітей шкільного віку показує, що цей процес залежить від педагогічних умов, завдання, чіткої мети, педагогічного таланту учителя, рівня особистого морального розвитку учня [4, с. 181-184].

Щоб виховний процес був цілісним і значущим в житті школяра, насамперед, потрібно виховувати його всебічно, при тісній співпраці школи і сім'ї тобто учителів та батьків. Виховання моральності в учнів у сучасному світі, де вплив на дитину не обмежується школою, сім'єю та «вулицею» ускладнюється ще й тим, що діти часто самі переглядають різної якості телепередачі, які, в силу свого малого досвіду та знань не спроможні правильно проаналізувати; з раннього віку заходять в соціальні мережі, де їх важко захистити. Як результат - випадки в інтернеті, де неповнолітніх відверто закликали до суїциду. Це показує, що нестійка дитяча психіка легко піддається різному виду впливів, надто – негативному. Найчастіше це трапляється з дітьми, які мають недостатню уваги з боку дорослих, особливо батьків., які більше

зосереджені на роботі та матеріальній стороні життя, позбавляючи дітей елементарної уваги та позитивного прикладу.

Для більш кращого сприйняття дітьми теорії моралі, необхідно застосовувати різні форми виховання: бесіди, лекції, диспути, обговорення, зустрічі з цікавими людьми [3, с. 1]. Добре, коли діти й самі беруть активну участь в таких заходах, висловлюючи свої думки і погляди, відстоюючи свою точку зору. На основі понять, оцінок і суджень формуються моральні переконання. Моральні переконання - це глибока тверда впевненість людини в об'єктивній справедливості й істинності норм моральності та визнання необхідності їх неухильного дотримання.

Багато недоліків і помилок у виховній роботі виникають від ігнорування вікових та індивідуальних особливостей. Наприклад, і зараз ми зіштовхуємося з фактами, коли в моральній освіті учням молодшого віку дається матеріал, недоступний для їхнього сприйняття як за змістом, так і за формою. Бувають також випадки, коли педагоги та батьки обходяться з учнями середніх і навіть старших класів так само, як з молодшими школярами, цілком ігноруючи властиві цьому віку прагнення до самостійності, розвиток самосвідомості, одним словом, ті зрушення та зміни, що відбулись у розвитку особистості учня.

Головним завданням у процесі формування особистості є досягнення єдності свідомості і поведінки. Вихованою є людина лише тоді, коли вона не тільки засвоїла певні вимоги, але коли вона не може поводитись інакше, коли це в неї переросло у звичку. Процес виховання передбачає привчання учня до позитивної поведінки.

Психолого-педагогічне виховання передбачає також такі методи, як заохочення і покарання.

Заохочення стимулює закріплення позитивних форм поведінки учнів, ставить їх у певні рамки. Воно може бути в різноманітних проявах: подяка, стипендія, нагорода, доручення почесних обов'язків. Головне в цьому методі: своєчасність і помірність. Тобто заохочення повинно приходити як результат певних вчинків, але не повинне бути надмірним. В цьому випадку можливе заниження ефекту виховання, формування зверхнього ставлення до однокласників. Заохочення повинно бути таким, щоб школярі прагнули його отримати, намагалися бути кращими у всьому.

Не останнє місце у процесі виховання відіграє і покарання. Воно повинно бути присутнім, як таке, що втримує учня від спокуси відійти від моральних норм. Воно загартує в особистості силу волі в подоланні спокус. Система стянень потрібна. Саме тому в кожній країні існують закони, порушення яких веде до відповідальності. Школа – це свого роду маленька країна, яка теж має свої моральні закони, яких повинні дотримуватись всі без винятку: і учні, і вчителі. Останні ще повинні контролювати цей процес. На практиці покарання виглядає як осуд поведінки, обмеження певних прав, покладання на винного додаткових доручень. В цьому методі теж важлива вчасність і помірність. Педагог повинен будувати свої відносини з учнями справедливо: без надмірного заохочення одних і надмірного покарання інших.

Можна із впевненістю сказати, що останнім часом дуже швидко змінився навколишній світ, технічний прогрес вніс свої корективи в наше життя.

А новий світ потребує і нових методів та засобів у вихованні дітей шкільного віку. І, якщо навчання, передача знань дещо полегшилась з можливістю використовувати гаджети, то психолого-педагогічне виховання в сучасному світі стало набагато важче. Замало дати визначення словам: добро, зло, співчуття, сором [1, с. 29]. Замало, навіть, на власному прикладі це доказувати. Варто лише залишити клас і зануритись в інтернет мережі, комп'ютерні ігри, чи просто переглядати різні телепередачі, як все, що було сказано вчителем піддається сумніву. А тому в цьому плані ще багато потрібно працювати, щоб виховати школяра справжньою людиною. І батьки, і вчителі повинні разом впливати на свідомість молодої людини, і працювати на попередження. Світ змінився і разом з ним змінилися ми всі. Не всі засоби, які діяли раніше, можливо застосувати в сучасному вихованні. Про це ще колись говорив А. С. Макаренко в своїй «Педагогічній поемі». Досвід старшого покоління неоціненний, але ми повинні зробити в нього свій вклад, відповідно до того оточення, яке маємо на сьогоднішній день.

Отже, питання психолого-педагогічного навчання в школі потребує подальшого вдосконалення та дослідження.

Література:

1. Богданова О.С. Нравственное воспитание старшеклассников: кн. для учителя / О.С. Богданова, С.В. Черепкова – М.: Просвещение, 1998. – 206 с.
2. Вовнянко Т. С. Психолого-педагогічні аспекти дитячої обдарованості // Вісник. – 2015. – № 15 – С. 50-54.
3. Мідхатов І. Психолого-педагогічні основи виховання // «Відкритий урок: розробки, технології досвід», 25.11.2009.
4. Короленко В. Основні підходи щодо рішення проблеми морального виховання дітей шкільного віку // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2015. – Випуск 52. – С. 181-185.
5. Лешли Д. Работать с маленькими детьми, поощряя их развитие и решать проблемы // Д. Лешли. – М.: Просвещение, 1991. – 223 с.

Науковий керівник:

Викладач Панченко Світлана Петрівна.

К.О. Курбиева, Ж.Б. Мажит, Г.А. Карыбаева
(Алматы, Қазақстан)

ФИЗИКА-МАТЕМАТИКАНЫҢ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ МАМАНДЫҚТАРДЫ ОҚЫТУДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Біздің еліміздің қазіргі кездегі өндірістің дамуы, жан – жакты ғылым мен техниканың жетістігінің өсуімен сипатталады; техниканың барлық саласы - компьютермен жабдықталып, ғылыми – зерттеу жобасында әртүрлі ғылымдардың бірігуінің нәтижесі. Осыған байланысты, өндірістік, әлеуметтік – саясат, экономикалық қатынастардың өзгеруінен бәсекелес – мүмкіндікті мамандардың технологиялық бағытта жоғары білімді дайындықты өте қажет ететіндігі туындайды.

Инженер-технологиялық мамандықтардағы студенттердің өндірістік - практика нәтижесінің мәні - еңбек пен ғылымның қатар өсуінің ролін анықтайды. Жоғары оқу орынындағы болашақ инженер – технологтарды тәрбиелеу бағытында білім мен біліктіліктің жан – жақтылығы мен терең ұғына алатындығы жеке маманның негізгі қасиеті ретінде құрылымы кәсіптік – біліктілікке бағытталады.

Физика мен математиканы оқыту процесіндегі инженер – технологтарды дайындаудағы мақсат: кәсіби – біліктілікке және жаңа технологияны оқытуға бағытталған құрылымның негізгі бағыты. Жоғары оқу орынында оқытушылардың кәсіби деңгейі инженер – технологиялық мамандықтарға ғылыми ойлауға, жетілуге, әлеуметтік – кәсіптік құзырлықты қажетті деңгей ретінде физикалық және математикалық мәдениетті ескеріп, көмектесуі керек. Сондықтан, инженер – технологтың қазіргі техникалық кәсіптегі негізгі әсері физика - математикалық білімнің модернизациялық құрылымының ауқымды мәселесі болып табылады.

Инженерлерді іргелі физика - математикалық дайындау сапасы әдістемелік, тәжірибелік тәсілдермен қатар көптеген педагогикалық, методикалық зерттеулерге бағытталған. Оқытушылардың зерттеуі бойынша, көптеген жоғары оқу орындарының инженер – техникалық мамандықтарды бітірушілердің физикалық - математикалық білімінің сапасының жоғары болуын қалайды. Бұның себебі, жоғары оқу орындарына түсушілердің физика мен математикадан дайындықтары нашар және оқу сағаттарының азайуы, инженер – техникалық мамандар студенттерінің физика- математиканы оқытудағы дәстүрлі құрылымы мен жаңа оқу мақсатына сәйкес келмейді. Бұл құрылымның негізі физика - математикалық пәндердің қысқарған мазмұны болып табылады. Сондықтан, іргелі физика - математикалық дайындықтың нәтижелі сапасын алуға сәйкес келмейді. Бұған көптеген оқулықтар мен есептердің құрылымы куәлік етеді.

Физика - математикалық дайындыққа келесі аспектілер жатады:

1) Физика - математикалық түсініктемелердің жалпы жеткіліктілігі және құрылымын қолданғанда физика - математикалық ойлар мен түсініктер, есептерді шешу әдісі жалпылама дәрежеде жеткілікті болу керек;

2) Физика-математикалық қасиеттердің нысандарының құрылымдарының нақты ойлауы; физика-математикалық ойлар мен түсініктердің нақты анықтамалары; олардың құрылымдарының нысандарының қасиеттерімен және шарттарымен бірге қолданылуы; есепті шешудегі алгоритмі; яғни бағасы мен қателігі болу керек;

3) Физика - математиканы түсіндіргенде логикалық қатаңдық болу керек, яғни әртүрлі теориялық түсініктердің арасында логикалық байланыс, логикалық дәлелдемелер, әртүрлі дедуктивті әдістердің қолданылуы, қажетті және жеткілікті шарттардың арасындағы әртүрлі түсініктер, теоремаға деген бақылау әдістердің орны, логикалық қатынастардың және кванторлардың жалпылама пайда болуын нақты қоданылуы болу керек;

Пәннің негізін қалау үшін инженерлік білімнің және инженердің техникалық эрудициясын анықтау үшін физика-математика пәні негіз бола алады.

Инженерлік қызметке дайындық физика-математикалық ойлау-қабілетті өте қажет етеді [1].

Болашақ инженердің физика-математикалық ойлау-қабілеті бұл тұлғаның интегративті сапасы, яғни бұл дегеніміз инженерлік есептерді шешудегі және техникалық қажеттілікті қанағаттандыратын білімнің үдемелі сипаты.

Физика-математикалық ойлау компонентері:

– Физикалық-математикалық есептердің моделін құру және мазмұнын анализдеу үшін аналитикалық қабілеттілік қажет:

– есептерді шығару барысында әртүрлі облыстағы білімдерді жіктеу үшін жинақтаушы қабілеттілік қажет;

– тұжырым жасай білу; есептердің шешімдерін таба білу; есептердің жаңа анықтамаларымен есептердің кластарын сәйкестендіру үшін ғылыми қабілеттілік қажет[2];

– қойылған мақсаттардың, жоспарлардың және жобалардың шарттарын аз уақытта іске асыру үшін тәжірибелік қабілеттілік қажет[4];

– техникалық жабдықтарды қолдану (микрокалькулятор, компьютер, компьютерлік желілер), ақпараттың әртүрлі әдістерін білу үшін ақпараттық қабілеттілік қажет.

Болашақ инженерлерді дайындағанда біз қоғамға сай жаңа бағыттарды ескеруіміз керек:

– экономикадан бастап рухани-идеологияға дейін адамның барлық дамуы, қажеттілігі гуманистикалық концепцияға бағытталуы керек;

– заман талабына сай ғылыми- техникалық дамудың жылдамдылығы, адамның өсуі, білімнің тез жетілуі, үзіліссіз білім алуы және өздігінше білім алудың шынайы жеткіліктілігі;

– ғылымдағы жаңа экономикалық реформалар.

Қоғамның жаңа дамуы экономикалық жағынан ХХІ ғасырда тез дамып келеді. Ғылыми – техникалық дамудың ғасырында, бұл мәселе жаппай техникалық сауаттылықты арттыру физика – математикалық техникалық сауаттылыққа сәйкес болады. Барлық техникалық ғылымдардағы математизация дегеніміз - жаппай есептеу техникасының дамуын, ЭЕМ-нің қолданылуын, өндірістердегі микропроцестердің, жоғары оқу орнындағы математиканы қазіргі заманға сай студенттерді компьютерге және математикалық ойлау қабілеттілікке дайындау.

Физика-математикалық зерттеу әдістері – тәжірибелік есептеу білімнің барлық облыстарында кең орын алады.

Физика - математика – таным, есептеу және жобалаудың негізгі құралы болып табылады.

Білім қазіргі уақытта:

- біріншіден, адамның тереңдетілген оқу процесі үшін компьютерлік технологияда жалпы білім беру көрсеткішін қолдану негізгі мәселе болып табылады,
- екіншіден, білім процесі ақпараттық дәуірде маманның біліктілік қажеттілігіндегі өзгерісті қанағаттандыратын болуы керек.

Қазіргі заманғы нақты ғылыммен компьютерге байланысты технологиялық әдістермен есептердің, өндіріс пен жобалаудың, мүмкіндіктердің арасындағы тығыз байланысты білу керек.

Физика - математикалық білімнің негізгі мәселесі - оқу көлемін таңдау және физика - математикалық курстардың мазмұны, оқу мақсатын анықтау, шығармашылығының тереңдігінің дұрыстығы, қойылған талаптың қаталдығы және көрнекілігі, яғни оқудың ең ыңғайлы және рационалды жолын таңдау осының бәрі физика - математиканы оқуға бөлген шектеулі уақытпен байланысты.

Болашақ кәсіби маман саласында студент физика - математикалық модельдеудің жаңалықтарын білуі қажет. Физика - математикалық модельдің жаңалығы ретінде тәжірибеде физика - математикалық білімнің қолданылуын қарастыруға болады, яғни оқыту диалектикалық бірлікте алдыға қойылған мақсатқа жетуге бағытталуы керек. Осылайша, іргелі физика - математикалық дайындық, тәжірибеде жаңа білімнің қолданылуы физика - математикалық дайындық туралы түсінікті кеңейтеді.

Болашақ инженердің құзырлық дәрежесі физика - математикалық дайындықтың сапасына тәуелді. Жеке мағынада студенттің оқу – таным, білім саласын толықтыру мүмкіндігі және іргелі физика - математикалық дайындықты жоғарлату сапасы кәсіптік оқудың мазмұнына, бағытталуына мән берілуі керек.

Егер жоғары математика және физика курсы оқыту әдістемесі кәсіптік бағытпен іске асырылса, болашақ мамандардың кәсіптік білім алу процесі жоғарғы деңгейде болады. Мұндай жағдайларда жеке тұрғыдан алып қарасақ, әрбір жеке студенттің мүмкіндік деңгейі жоғары болады деген сенімдеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Михайлова И. Г. Математическая подготовка инженера в условиях профессиональной направленности межпредметных связей: дис. канд. пед. наук, Тобольск, 1998.
2. Щипцова Т.А., Щипцова А.В., Мустафина Д.А. Математическое мышление как основа инженерного образования // Успехи современного естествознания 2012, № 5, С. 83-84.
3. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред.пед. учеб. заведений // Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров, М.: Издательский центр «Академия», 2001, 176 с.
4. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. М.: Педагогика, 1981, 184 с.

Богдан Курчій, Наталія Ільченко
(Ірпінь, Україна)

ПІДХОДИ ТА КОМПЕТЕНЦІЇ ЯК СУТНІСТЬ СУЧАСНОГО НАВЧАННЯ

Головними тенденціями у суспільстві та економіці стають вимоги до навчання, які можуть бути підсумовані як "вміння чи компетенції 21-го століття". Завданням вищої освіти сьогодні є підготовка фахівця, здатного навчитися генерувати, обробляти і сортувати складну інформацію; систематично і критично мислити; приймати рішення; зважувати різні форми теорій і доказів; давати відповіді на різноманітні питання; бути адаптованим та гнучким до нової інформації; бути творчим; ідентифікувати та вирішувати реальні проблеми життя [2, с. 29].

Компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність. Сьогодні слід розглядати також і глобальну компетентність, бо саме на здатності працівників бути залученими в колектив, поважати інших роблять акцент роботодавці. Інновації з'являються не від того, що хтось щось зробив, а від того, що працівник з міг зробити щось спільно з іншими.

Суттю сучасного навчання є не просто сума знань, а підходи та компетенції. Компетентісний підхід в освіті не дорівнює сумі знань, умінь, навичок і не зводяться до окремої навчальної дисципліни. Законом України «Про освіту» визначено, що педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники мають право на: академічну свободу, включаючи свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну, науково-педагогічну та наукову діяльність, вільний вибір форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі; педагогічну ініціативу; розроблення та впровадження авторських навчальних програм, проєктів, освітніх методик і технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентісного навчання [1].

Отже, перед закладами вищої освіти України постає подвійна проблема:

- перетворити (трансформувати) надання освітніх послуг на "Ділові знання"(Бізнес-знання), які можуть успішно конкурувати на світовому ринку в 21-му столітті;
- подолати труднощі (або гальмування), з якими заклади вищої освіти України можуть зіткнутися з таким глобальним завданням у порівнянні із закладами інших країн.

Система радянської школи – запам'ятати точніше визначення об'єкту (процесу), швидко і автоматично відповісти (а потім забути) не є конкурентною із євро-американською. Для євро-американської освіти основне - зрозуміти сутність об'єкту (процесу) і як його співвіднести з реаліями нашого життя, особливо в нестандартних ситуаціях.

Перш за все, зупинимось на досвіді євро-американських університетів і коледжів у досягненні найвищого рівня підсумкової освіти (компетентності). В різних університетах існують різні підходи і форми компетентісно-спрямованої освіти. Зокрема, це може бути як: характеристика фахової дисципліни, характеристика персоналу, центри компетенцій і дослідно-орієнтованого навчання, додаткова дисципліна, яка доповнює фахові професійні дисципліни, видання посібників із розвитку компетенцій, базові принципи програми (наприклад Co-operative education).

Компетенції як характеристика фахової дисципліни (Agricultural economics at the faculty of science, University of Copenhagen): набути критичного та перспективного підходу до економічних методологій та фундаментальних передумов з аграрної економіки; оцінити можливості і обмеження теорій та їх можливе застосування в різних ситуаціях, пов'язаних із роботою; Робота та розробка ситуацій, які є складними, непередбачуваними і вимагають нових моделей рішень в приватному та державному секторах ринку праці як на національному, так і на міжнародному рівнях; передавати та застосовувати теорії та принципи до нових, але пов'язаних з ними економічних питань; впровадження та здійснення монодисциплінарної і міждисциплінарної співпраці та професійної відповідальності (і брати на себе професійну відповідальність); брати на себе незалежну відповідальність за оцінку власного професійного розвитку та спеціалізації з метою повноцінного навчання (і навчатись протягом усього життя); робота з іншими: обговорення рішень та досягнення консенсусу.

Центр з ключових компетентностей та науково-орієнтованого навчання (Europa-universität Viadrina Frankfurt (Oder)) визначає ключовими компетенціями такі, які дозволяють суб'єктам компетентно вирішувати індивідуальні та суспільні проблеми. Професійні знання можуть бути досягнуті шляхом вивчення, але ключові компетенції потребують практичних навичок і кураторства.

Компетентний інструмент для голландських університетів (Dutch universities) описує 32 унікальних компетенції співробітників навчальних закладів, які повинні успішно виконувати свої роботи: кругозір (уява); концептуальна здатність; аналітичний потенціал; винахідливість; здатність навчатися; екологічна орієнтація; емпатія; переконливість; співпраця; спілкування в діловій мережі; організаційна чутливість; вільне володіння письмом; словесне спілкування; презентація; ділові переговори; планування та організація; моніторинг; орієнтація на результат; глибина свідомості; обов'язок перед клієнтом; точність; ініціатива; підприємництво; управління результатами; тренерська здатність; обов'язкове лідерство; делегування; рішучість; гнучкість; цілісність; стрес-опір; саморефлексія.

Кооперативна освітня програма та кар'єрне обслуговування (University of Victoria, Canada) визначає 10 основних компетенцій, якими оцінюються як працівники навчальних закладів академічними інституціями, так і отримувачі дипломів роботодавцями: особисте керівництво; комунікації; управління інформацією; дослідження (наукова робота) та аналіз; керівництво проєктом та завданням; здатність працювати в колективі; схильність до якості; професійна поведінка; соціальна відповідальність; постійне навчання.

Словник компетенцій (Harvard University) докладно трактує найширше коло компетенцій серед євро-американських університетів: адаптивність; оцінка продуктивності для успіху; прикладне навчання; створення успішної команди; встановлення лояльності клієнтів; побудова партнерських відносин; побудова позитивних робочих відносин; командна робота – співпраця; встановлення довіри; мати хист тренера; комунікативність; постійне навчання; вклад в успіх команди; орієнтованість на клієнта; прийняття рішень; делегування; енергія; сприяння змін; послідовність у виконанні; формалізація презентації; дотримання зобов'язань; здатність впливати на інших; інформаційний моніторинг; ініціативність; інноваційність; лідерство як спосіб життя; кругозір та цінності; управління конфліктом; управління процесами роботи; лідер мітингу; участь у різних мітингах; ефективність переговорів; планування та організація; орієнтація на якість (увага до дрібниць); прийняття ризику на себе; поінформованість про безпеку; спроможність продажу – переконливість; стратегічне прийняття рішень; стрес; толерантність; технічні/професійні знання та навички; наполегливість; різноманітність в оцінках; стандарти роботи.

Виходячи з реалій традиційного навчання в Україні, необхідно реалізувати філософію *competences and competency* євро-американських закладів освіти, а саме:

- навчальний план базується на *цільових компетенціях* при виконанні завдань, що реалізуються в практичних або проблемних ситуаціях;
- студенти *обирають навчальні завдання* разом з іншими студентами або без них;
- навчальна програма, складена для оцінювання, може компонуватись також в залежності від початкового рівня студента з подальшим ускладненням;
- переважно *тестування компетенцій та індивідуальна оцінка кожного студента*. Метод усного зондування;
- контрольоване тестування, а також *самооцінка* та оцінювання зацікавленими сторонами (*зовнішня оцінка*);
- *загальні* навички, інтегровані в навчальні завдання [3, 4, 5].

Отже, запозичення євро-американського досвіду середньої і вищої освіти може прискорити і наблизити українську освіту до міжнародних стандартів.

Тому завданнями закладів вищої освіти в Україні є: формування якостей особистості, здатної до самовизначення, саморозвитку і самореалізації в суспільстві, позитивного соціального досвіду, вміння орієнтуватися в житті, бути рівноправними членами суспільства, легко адаптуватись до умов перебування в інших країнах. Певні зрушення спостерігаємо вже сьогодні, а саме через запровадження освітніх програм, в яких заклади вищої освіти самостійно визначають загальні та спеціальні (фахові) компетенції, яких повинен набути здобувач вищої освіти по завершенню опанування освітньою програмою.

Література:

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2017, № 38-39, ст.380.
2. Bergan S., Damian R. (Eds) Higher education for modern societies – Competences and values. Printed at the Council of Europe, 2010. – 178 p.
3. DeGraaff E., Kolmos A. An Inventory for Self-assessment of Teaching Competences as Foundation for Faculty Development Training. – Paper presented at World Engineering Education Forum 2013, Cartagena, Colombia. – 9 p.
4. Mohd-Yusof K., Arsat M., Borhan M.T., de Graaff E., Kolmos A., Phang F.A. (Eds). PBL Across Cultures. – Aalborg University Press, 2013. – 422 p.
5. Woods, D. R. Problem-based learning: helping your students gain the most from PBL, Third edition. – Hamilton, Ontario: Donald R. Woods, 2006. – 336 p.

Ольга Соловійова
(Запоріжжя, Україна)

ВПЛИВ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА СУЧАСНУ ОСВІТУ

Мультимедійні технології - один із перспективних напрямів розвитку навчального процесу. Вони поєднують у собі потужні освітні ресурси, що здатні забезпечити середовище для формування та розвитку ключових компетентностей сучасного студента.

Мультимедійні технології використовуються в різних сферах, таких як освіта, бізнес, наука і технології. Вони відкривають принципово нові методичні підходи до організації педагогічного процесу.

Засоби мультимедійних технологій розділяють на два класи: на основі взаємодії і на основі використання самих мультимедійних технологій.

До першого класу доцільно віднести засоби синхронної взаємодії (відеоконференції), асинхронної взаємодії, он-лайн режим (вебінари, електронні навчальні матеріали). До другого класу належать різноманітні віртуальні об'єкти, реальні відеофрагменти, аудіофрагменти, анімаційна графіка тощо.

Для створення і реалізації мультимедійних технологій потрібні мультимедійний комп'ютер, відповідне прикладне програмне забезпечення та засоби проектування мультимедійних проектів на великі екрани - мультимедійні проектори.

Традиційна система освіти характеризувалася наданням знань студентам без будь-якої взаємодії між вчителем та студентом, що зробило навчальний процес моно-орієнтовним. Ця система, з точки зору філософії, не дозволяла студентів використовувати його критичне мислення в обговоренні проблем.

Існує багато досліджень на підтримку відмінностей мультимедійних технологій у порівнянні з традиційними методами навчання. У дослідженні, проведеному Р. Леррером, з'ясувалося, що студенти, які вивчали новий матеріал за допомогою мультимедійних технологій, пам'ятали його на 1 рік довше порівняно зі студентами, які навчалися традиційним шляхом [3].

Деякі науковці зазначали, що студенти, які сприймали новий матеріал одночасно через текст та звук, або відео та звук, більш швидко набували розуміння складної інформації. Це припущення, дає змогу зробити висновок, що використання ще більшого кола засобів мультимедійних технологій буде

посиливати цей ефект. Також зазначається, що студенти стають більш мотивовані при роботі з різними засобами мультимедійних технологій [2].

Згідно, Р. Кирмайеру, при використанні інтерактивних мультимедійних технологій у процесі навчання частка засвоєного матеріалу може сягати 75%. Цілком можливо, що це оптимістична оцінка, але про підвищення ефективності засвоєння навчального матеріалу, коли до процесу сприйняття залучаються зорова та слухова складові, було відомо задовго до появи комп'ютерів [4].

За даним Девіда Тейлора з університету штату Меріленд, студенти, які навчалися за допомогою мультимедійних технологій, які містили текст та графіку, продемонстрували більш високі показники у засвоєнні нового матеріалу. Використання зображень поряд зі словами зменшує навантаження від нового тексту та допомагає студенту керувати пізнавальним навантаженням, що збільшує відсоток засвоєння нового матеріалу. Зокрема, графіка пришвидшує засвоєння нового матеріалу, оскільки увага на важливих елементах акцентується за допомогою розташування, макету та кольору. Активація попередніх знань дуже задіяна з візуальною аналогією, і психічні моделі створюються легко, оскільки діаграми можуть поглибити розуміння нового матеріалу. Крім того, навчання полегшується, тому що моделювання дозволяє студентам візуалізувати реальні ситуації, а мотивація збільшується, оскільки студенти можуть бачити не тільки текстову подачу нового матеріалу [1].

Різноманітний види програмного забезпечення, які доступні на сучасному ринку інформаційних технологій можуть допомогти забезпечити наявність інтерактивного методу навчання у сучасних навчальних закладах. Мультимедійні засоби та Інтернет можуть забезпечити викладача швидким доступом до мільйонів доступних ресурсів. Ці матеріали можуть допомогти викладачу залучати сучасних студентів до роботи у групах, до критичного мислення, до обговорення та вирішення проблем. Розвиток мультимедійних технологій також допомагає полегшити навчання, дозволяючи студентам не тільки вчитися в аудиторії, але й вдома. Це потенційно допоможе студентам покращити свої навички навчання. За допомогою мультимедійних елементів - тексту, графіки, відео, звуку та анімації – вони можуть створювати інтерактивне навчальне середовище.

Активне використання мультимедійних технологій дозволило змінити і роль викладача, який є не тільки носієм інформації, а й наставником, який ініціює творчі пошуки студентів за допомогою сучасних інформаційних технологій.

Можна зробити висновок, що використання мультимедійних технологій у викладанні має багато переваг:

- Використання різних малюнків та фотографій допомагає уточненню ідей та спонукає до обміну інформацією.
- Вільне переміщення від одного предмету до іншого спонукає до питань та обговорення між студентами.
- Завдяки використанню відео кліпів, мап, схем або інших видів презентацій, інформація стає ближче до реальності. А додавання аудіо супроводу робить цю ідею більш чіткою та дуже привертає увагу студентів.
- Завдання можна розміщувати за рівнем складності, залежно від здібностей студента, від легких до складних.
- Студенти отримують можливість демонструвати свої попередні знання.
- Студентам дозволяють виступати в ролі дизайнерів, використовуючи інструменти для аналізу світу, доступу та інтерпретації інформації, організації власних знань та представлення того, що вони вже знають.
- За допомогою мультимедійних технологій студенти засвоюють новий матеріал, що демонструється у вигляді мультимедійної презентації, значно глибше, ніж у традиційних письмових проектах.

Однак, є й певні складнощі, пов'язані з використанням мультимедійних презентацій. Мультимедійні уроки або компоненти уроків, які містять відео або графічні зображення, потребують комп'ютерів, проекторів та інших електронних пристроїв залежно від предмета та кількості матеріалу, який презентує викладач. Витрати коштів, які пов'язані з якісними проекторами чи комп'ютерами для кожного студента, можуть бути досить високими, а кількість та якість зображень та відео на занятті може уповільнити процес навчання та темп групи. Студентський доступ до комп'ютерів вдома також може спричинити проблеми, а нерівнозначна наявність у студентів електронних пристроїв може створити нерівні умови для самостійного засвоєння нового матеріалу.

Якщо структура заняття дозволяє студентам навчання в їх власному темпі, управління аудиторією стає дедалі складнішим. Це особливо наявно, коли студенти працюють у групах для перегляду мультимедійних джерел або спільного використання комп'ютерів. Крім того, студенти, які не володіють навиками використання комп'ютерних технологій, можуть витрачати більше часу на вивчення комп'ютерних навичок для доступу до інформації, ніж фокусування на матеріалах курсу.

Використання мультимедійних технологій робить процес навчання більш динамічним і більш результативним. В цьому процесі є деякі труднощі, але й досягнуто вже багато успіхів. Головний успіх - інтерес студентів, їх готовність до сприйняття нового матеріалу, потреба в одержанні нових знань і відчуття самостійності в цьому процесі. Мультимедійні технології дозволяють робити заняття не схожими одне на інше. Відчуття постійної новизни та самостійності сприяє розвитку у студентів інтересу до отримання нових знань.

Література:

1. Jana Sosnowski. Advantages & Disadvantages of Schools Using Multimedia [Електронний ресурс] / Jana Sosnowski – Режим доступу до ресурсу: <http://education.seattlepi.com/advantages-disadvantages-schools-using-multimedia-3099.html>.
2. R. Okolo. Studies to Support Multimedia use in Education [Електронний ресурс] / Okolo, Ferretti. – 1998. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ceap.wcu.edu/houghton/MM/RationaleMM.html>.
3. R. Lehrer. Studies to Support Multimedia use in Education [Електронний ресурс] / R. Lehrer – Режим доступу до ресурсу: <http://www.tech4learning.com/mediablender/study.htm>.
4. Мультимедійні технології в середній освіті [Електронний ресурс] // Сучасна освіта. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://osvita.ua/school/method/31692/>.

**Наталія Солодюк
(Дніпро, Україна)**

ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОДНА З ФОРМ ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ

Головна мета педагогічної діяльності полягає в спрямуванні навчально-виховного процесу на формування духовного світу особистості, утвердження загальнолюдських цінностей, розкриття потенційних можливостей та здібностей кожного студента. Розв'язання цих проблем можливе лише на основі запровадження нових педагогічних технологій, спрямованих на розвиток творчих сил, здібностей та нахилів особистості. Для організації ефективної навчально-виховної роботи викладачеві треба звернутися до застосування інноваційної діяльності.

У системі інтерактивних методів важливе місце посідає метод проектів – «особистісно орієнтований метод навчання, заснований на самостійній діяльності студентів у розробці проблеми й оформленні певним чином практичного результату розробки» [2, с. 299].

Своєрідність застосування методу проектів вимагає від викладача сформованості стратегічних організаторських умінь. Тактика комунікативної діяльності студентів набуває ознак самостійності, плановірності, передбачає вироблення вмінь узгоджувати окремі дії та процедури міжособистісної діяльності.

Метод проектів виник у 20-х роках минулого століття в США й останнім часом питома вага його використання збільшується в Україні. Ученими визначено загальні умови ефективності застосування методу проектів, етапи і зміст проектної роботи, побудовано типологію навчальних проектів (В. Кіпатрик, О. Полат, О. Пехота, Г. Селевко та ін.).

Ще на початку минулого століття Г. Ващенко відзначав характерне для цього методу практичне спрямування, для якого теорія стає засобом виконання практичних завдань [1, с. 299]. Виділено основні елементи методу проектів у такій послідовності: реальний досвід особистості, який має бути виявлений педагогами; організований педагогом досвід; зіткнення з накопиченим людським досвідом (готові знання); вправи, що дають особистості нові навички [1, с. 299]. Оскільки змінилися соціальні умови, мета й завдання навчання, змінився й суб'єкт навчання – студент, цей метод зазнав змін. Однак незаперечним є те, що метод проектів сприяє розвитку пізнавальних умінь особистості, їхнього критичного мислення, самостійності, активності.

Завдання цього методу – показати студентам їхню власну зацікавленість у набутих знаннях, що можуть і повинні знадобитися в житті. Отже, під час застосування цього методу потрібно обрати актуальну, значущу проблему, для розв'язання якої необхідно застосувати набуті знання, і як результат – збагатити власні знання. Викладач може підказати джерело інформації або спрямувати думку студентів у потрібному напрямку. Метод проектів завжди орієнтований на самостійну діяльність студентів, закладає вміння самостійно обирати різні рішення, шляхи отримання інформації, прогнозувати їх розв'язання.

Науковець П. Образцов вважає, що проектна діяльність має цілком визначену мету – створення викладачем спеціального навчального середовища, що дозволяє організувати педагогічну взаємодію зі студентами, яка гарантує досягнення поставлених дидактичних задач [6].

О. Полат за домінуючою діяльністю класифікує такі типи проектів:

1. *Дослідницькі* проекти цілком підпорядковані логіці дослідження й мають структуру, наближену до наукового дослідження, яка відповідає йому (обґрунтування, актуальність теми, визначення проблеми, предмета та об'єкта дослідження, окреслення завдань, методів дослідження, джерел інформації, обов'язкове висунення гіпотези з подальшою її перевіркою, обговорення отриманих результатів, їх оформлення).

2. *Творчі* проекти припускають максимально вільний і нетрадиційний підхід до оформлення результатів.

3. *Рольові* проекти реалізуються через виконання учасниками певних ролей, зумовлених характером і змістом проекту.

4. *Інформаційні* проекти зорієнтовані на збирання інформації з метою її аналізу, узагальнення й сприймання для широкої аудиторії. Вони мають чітку структуру (мета, актуальність, методи отримання й оброблення інформації, оформлення результатів та їх презентація).

5. *Прикладні* проекти мають найбільш чітку практичну спрямованість. До них належать укладання словника, збірника диктантів, орфографічно, комунікативної пам'ятки, проекту правопису тощо.

6. *Практично-організаційні* проекти спрямовані на вироблення конкретної програми дій, методичних рекомендацій, наприклад, укладання орфографічної, комунікативної пам'ятки тощо [5].

Оскільки використання методу проектів вимагає досить значних часових затрат, ґрунтовної підготовки, проектна діяльність стала асоціюватися з позааудиторною самостійною роботою студентів, результати якої вони репрезентують на спеціально відведених заняттях або частині заняття.

На основі аналізу праць С. Пілюгіної, О. Полат та ін. нами відібрано критерії використання методу проектів:

– наявність значущої в дослідницькому, творчому плані проблеми, що потребує інтегрованих знань, дослідницького пошуку для її розв'язання;

– практична, теоретична, пізнавальна значущість передбачуваних результатів (випуск газети, альманаху тощо);

– структурування діяльності відповідно до класичних стадій проектування;

– використання дослідницьких методів (статистичних, спостережень тощо);

– визначення проблеми, завдань дослідження;

– висунення гіпотези, їх розв'язання;

– обговорення способів оформлення кінцевих результатів (презентацій, захистів тощо);

– можливість висунути нові проблеми дослідження;

– самостійна діяльність учнів (індивідуальна, парна, групова) [5].

І. Малафіїк зазначає, що проектне навчання є однією з модифікацій продуктивного навчання, під яким розуміють організацію навчально-виховного процесу, спрямовану на розв'язання учнями навчально-пізнавальних завдань на основі самостійного збору за заданими ознаками й відповідної інтерпретації інформації, обов'язкового обґрунтування і наступного коректування подальшої продуктивної навчально-пізнавальної діяльності, її самооцінки й репрезентації результату.

У ході взаємодії педагога й студентів формуються продуктивні підходи до оволодіння інформацією, знімається страх перед неправильним кроком. Суть проектного навчання, на думку І. Малафіїка, полягає в отриманні тієї інформації, яку необхідно засвоїти самостійно, пройшовши ряд управління пізнавальною діяльністю. При цьому учень здійснює два види діяльності: діяльність з перетворення предметного об'єкта пізнання та діяльність з перетворення досвіду суб'єкта навчання [4, с. 369]. Таким чином, цінність проектного навчання полягає в спрямуванні студентів не на просте вивчення певної теми, а створення чіткого матеріального або інтелектуального продукту – створення власного висловлювання.

Проект може бути *монопредметним* і *міжпредметним*. Монопредметний проект виконується в межах одного предмета, наприклад, проект збірника текстів для самостійної роботи студентів. Готуючи його, студенти самостійно добирають тексти для подальшої роботи з урахуванням критеріїв, визначених викладачем: кількості текстів, їх тематикою, обсягом текстів, наявності в текстах певних орфограм і пунктограм тощо.

Міжпредметний проект обов'язково передбачає врахування міжпредметних зв'язків та виконання цілей завдань з кількох дисциплін, наприклад, мови і хімії, мови і біології, мови і анатомії тощо. При цьому застосування знань з мови характеризується багатовекторністю. У центрі уваги може бути, наприклад, лексична категорія, яка є базовим поняттям певного навчального предмета, однак паралельно здійснюється робота над етимологічним, стилістичним, морфологічним матеріалом тощо. До міжпредметних проектів відносимо проект «Мовний портрет слова» – добір і складання текстів різних типів, стилів, жанрів, у яких репрезентовано життя слова з використанням його лінгвістичних характеристик. Спочатку студентам пропонується використати статті з різних словників (тлумачного, фразеологічного, етимологічного, перекладних). Студенти пригадують, які образи пов'язані в різних народів із цим словом. Наприклад, працюючи з лексемою «вода», вони дізнаються про значення цього слова, засвоюють фразеологізми з цим словом (*воду лити, десята вода на киселі, багато води втекло тощо*), особливості вживання фразеологізмів у різних стилях мовлення, ознайомлюються з етимологією цього слова. Не менш цікавою є інформація з термінологічних словників, наприклад, хімічного, географічного тощо. Так, хімічний словник допоможе студентам пригадати, що вода – найважливіший природний оксид.

Під час виконання цього проекту аудиторія ділиться на групи відповідно до бажань, нахилів студентів: «хіміки», «фізики», «географи», «письменники», «рекламісти» та ін. Кожна група готує словесний портрет лексеми вода з урахуванням відповідних тематичних аспектів.

За кількістю учасників проекти поділяються на *особистісні*, *парні*, *групові*. Особистісні проекти виконуються кожним студентом самостійно, наприклад, складання опорних конспектів з теми, яка є складною саме для нього, добір відповідних вправ. Парні проекти виконуються в парах, побудованих з урахуванням рівня підготовленості студентів або їхніх спільних інтересів, як-от «Мовний портрет слова», при цьому один студент шукає інформацію в лінгвістичних джерелах, інший – у фахових (біологічних, хімічних, економічних тощо).

Найбільш поширеними є групові проекти, у яких беруть участь студенти, об'єднані в певні групи, наприклад, проект «Випуск мовного буклета», під час виконання якого учні в групах добирають матеріал до різних рубрик, визначених викладачем або ж самостійно. Варіантом групового проекту може бути й

розподіл ролей: студенти I групи добирають матеріал, студенти II групи оформляють буклет, студенти III групи виконують коректорську правку.

За тривалістю виконання традиційно виділяють: *міні-проекти, короткотермінові, тижневі, довготривалі*. *Міні-проекти* виконуються під час уроку, вони можуть стати складовою методу вправ в якості прийому, короткотермінові тривають два-три дні, тижневі – тиждень. Довготривалі проекти можуть тривати від двох тижнів до кількох місяців, виконуватися протягом навчального семестру.

За характером партнерських взаємодій між учасниками проектної діяльності виділяються: *кооперативні, змагальні, конкурсні* [3, с. 147]. Своєрідною рисою кооперативних проектів є спільна діяльність студентів, спрямована на загальний результат. Змагальні проекти ґрунтуються на психічних властивостях студентів змагатися, виявляти особистісні риси в колективі однокласників. Під час оцінювання враховується, який студент або яка група виконає завдання якісніше, швидше, оригінальніше тощо. Конкурсні проекти виконуються за чітко прописаним регламентом, вони мають заздалегідь відомі студентам критерії оцінювання, за якими члени журі будуть оцінювати результати діяльності конкурсантів.

Метод проектів розвиває комунікативні вміння й навички, забезпечує реалізацію виховної мети, привчає дітей працювати в групах. Цей метод добре поєднується з іншими традиційними та інтерактивними методами навчання.

Отже, вибираючи метод, прийом чи вправу, необхідно чітко з'ясувати їх головну мету, конкретні завдання, які треба розв'язувати потім уточнити коло найбільш ефективних прийомів. Для досягнення навчальної мети важливо враховувати основні причини, що зумовлюють їх вибір та зосередити увагу на окремих з них.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в розробленні методичних посібників для викладачів із використанням методу проектів.

Література:

1. Ващенко Г. Г. Загальні методи навчання: підруч. для педагогів / Г. Ващенко. – К.: Українська Видавнича спілка, 1997. – 441 с.
2. Горошкіна О. М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю: моногр. / О. М. Горошкіна. – Луганськ: Альма-матер, 2004. – 362 с.
3. Інноваційні технології навчання української мови і літератури / уклад. О. І. Когут. – Тернопіль: Астон, 2005. – 204 с.
4. Малафіїк І. В. Дидактика: навч. посіб. / І. В. Малафіїк. – К.: Кондор, 2005. – 398 с.
5. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособие для студентов пед. вузов и системы повышения квалификации пед. кадров / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров; под ред. Е. С. Полат. – М.: Изд. центр «Академия», 2000. – 272 с.
6. Образцов П. И. Профессионально ориентированная технология обучения: особенности проектирования и конструирования / П. И. Образцов // Весник высшей школы Альма матер. – 2003. – № 10.
7. Садовникова О. Метод проектів на уроках української мови як засіб формування пізнавально-творчих умінь старшокласників / Ольга Садовникова // Укр. мова і л-ра. – 2007. – № 4. – С. 8 – 13.

Ася Сучану
(Ізмаїл, Україна)

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС – ВАЖЛИВА УМОВА СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Людська освіта - це функція, яка повинна виконуватися самою природою людини і спільноти, присутніх у її житті. Навчальний процес із конкретними правилами в дії через реформи еволюційного руху змінює поведінку особи та суспільства, формуючи таким чином ієрархію цінностей у відповідності з існуючими вимогами та потребами часу. Поступово як людина, так і суспільство стають залежними один від одного в процесі змін, корелюють навчальні середовища та навчання, створюючи таким чином загальну систему діяльності. У результаті діяльності системи, визначеної ансамблем освітніх та соціальних явищ, встановлюються конкретні закони галузі, включаючи освіту, підготовку, освіту. Все, у свою чергу, є частиною педагогічної діяльності з діяльністю формування особистості. Під час підготовки та навчання людей в соціальному середовищі існують різні фактори, які роблять значний внесок у навчальний процес та всі освітні явища.

Розмаїття чинників, які вносять свій внесок в освітній процес в соціальному середовищі і суспільстві зацікавлені сторони - школа чи освітній заклад, компанія стурбована, держава, родина, установи і компанії, зацікавлені в просуванні освітніх і тренінгових центрів Церкви. Взаємозв'язок між школою - суспільством - державою - індивід є суттєвою роллю і головним чинником у розвитку реальної системи освіти і навчання. У процесі спільної діяльності внести свій вклад благотворно на розвиток системи освіти все більше уваги на основі конкретного значення освіти і національного характеру. І специфічний національний характер освіти проявляється в поведінці, думки, дії, унікальний спільну мову і комунікативні навички, звички. Всі ці подій в його взаємодії з людиною і суспільство ставляться і дії, які доповнюють одна одну національного і

культурну спадщину країни. Людська освіта не може бути зроблена окремо від суспільства, обидва з яких мають певну мету, а саме: отримати як можна більше загальних благ. І людина, і суспільство, яке вони покликані поліпшити якість життя, рівня культури і цивілізації, переплануванням людського інтелекту - результат хорошої підготовки і хороший рівень освіти. Щодо відповідної ролі, не може існувати окрема держава, яка регулює і керує суспільством і людиною. Розвиваючи систему, засновану на потребах в освіті та навчанні, стабільна та стабільна державна підтримка, орган, який здійснює контроль та нагляд за суспільством з особою в ній. Система освіти, струму та руху в ролі виховання та навчання людини - це культурно-інтелектуальний центр будь-якого суспільства та будь-якої держави. З огляду на це важливе значення системи освіти, будь-яка держава суспільства має поважати і сприяти з гідністю акту експлуатації тренувального процесу, який є представником чином національної ідентичності та ідентичність особистості людини і їх суспільства,

Навчальний заклад чи школа є соціальним середовищем, в якому людина-дитина-учень росте, розвивається, навчається і навчається. Для досягнення відповідного рівня освіти і професійної підготовки людини-дитини потрібно багато вчитися, багато уваги в школі і вчителю, тим більше автономії і соціальних і людських відносин, необхідних для спілкування для розвитку особистості. Тут слід сказати про поведінку вчителя, яка є вчителем, наставником і пропагандистом ідей про особистість особистості та ідентичності системи освіти. Важливою є роль викладача в освіті людей та дітей. Його роль полягає у вихованні, вихованні та передачі дітям-студентам сутності цінностей, виражених важливістю людського чинника в суспільстві. Завдяки цій дії вчитель з освітньою одиницею повинен пропагувати девіз з посиланням на «ідентичність шкільної освіти, що є найважливішою частиною системи цінностей». Ідентичність освіти є реальністю, яка визначає підготовку, організація клімат, культуру і освіту, однак, дія і роль школи, щоб допомогти людині розвинути свою власну ідентичність в суспільстві. Школа, як ідентичність суспільства, виражає характер місії, за допомогою якої розвивається людський фактор з відповідною особистістю.

У сучасному віці школа є основним елементом, який відображає розвиток суспільства на основі знань, прозорості, ефективності, якості та справедливості. Результати навчального процесу повністю визначають успіх розвитку країни на національному та глобальному рівнях. Через компонент системи освіти одна країна представляє свій повний образ у розділі "людський розвиток", який безпосередньо розкриває живе, культурне та людське розвиток, людське суспільство та національну економіку. Усе це, в свою чергу, є результатом розвитку суспільства, через який люди оновлюють свою роль та значення. Система освіти, з її сферою діяльності, стимулює і впливає на економічний і соціальний ріст країни, створюючи при цьому необхідні умови для реалізації особистості в суспільстві [3]. Таким чином, сучасне суспільство запроваджує суворі та відповідні умови для реалізації найкращих рішень для розвитку та управління якісною освітою. Проте для досягнення цих цілей освітній заклад потребує відповідної підтримки, і водночас слід розглядати її як громадську установу, що має перспективну важливість в країні. На рівень розвитку країни безпосередньо впливає рівень розвитку системи освіти.

Розвинені країни Заходу досягли бажаних результатів і цілей, для цієї мети, тому що вони знають, як інвестувати в освіту, що робить його конкурентоспроможним на національному та міжнародному рівнях. І основний принцип навчання спрямований на створення пріоритетних рішень, необхідні для дитини, школи, суспільства, таким чином, формуючи людську особистість і особистість, і людський капітал відповідно. І школа, основні людські інвестиції, людський капітал і суспільство, створюючи відповідні ефекти в просуванні цінностей, пов'язані з національною ідентичністю будь-якої держави. У той час як держави, в свою чергу, завжди присутній в шкільному житті, і людина висловлює в цьому шляху людського ставлення, як адміністративний орган компанії, що сприяє гідному дій системи освіти - елемент справжнього благополуччя і процвітання. Система освіти, з функцією освіти і навчання з центром у розвитку людської особистості є основним чинником, що сприяє формуванню справжнього суспільства, чия реальність і влада не може бути поставлена під сумнів.

Система освіти насправді є виробником ідентичності. Розробка національної ідентичності шляхом освіти і професійної кваліфікації розвиває національну економіку або, скоріше, ідентичність національної економіки. Обидві освіти та професійна кваліфікація є важливими областями, які мають бути оцінені однаково та в тій же мірі. В результаті, людська особистість проявляється за допомогою освіти і професіоналізму, якості накопичився в установі. Таким чином, роль вчителя і школи в суспільстві є актом дитини особистості студента формується. Професор зі школою є основним елементом, який вносить свій внесок у формування людського капіталу в розвитку пріоритету ресурсів. Через освітню систему вчитель - це людина, яка впливає і регулює розвивається суспільство. Учитель, школа, студент сьогодні і майбутне розвиток компанії і еволюційний процес трансформації життя, завжди прагне до досконалості. І менеджер школи є координатором всіх процесів в цій галузі, впровадження методів управління ефективністю і правила поведінки гри в ногу зі змінами та вимогами сучасного суспільства завжди зростає.

Формування особистості через освіту та навчання з належною ідентичністю є найважливішою діяльністю суспільства, що базується на рівності, повазі та прозорості [1]. І пріоритетною діяльністю системи освіти, складовою частиною суспільства, є формування людини в межах цінностей, зосереджених на інтелекті, особистості, ідентичності. Їх еволюційне існування може бути життєздатним і стійким лише в здоровій соціальній обстановці, поміщений у відповідні параметри розвитку людського інтелекту з реальними потребами життя. Завдяки реальним потребам і вимогам існування, людська істота із здатністю мислити і розуміти сенс і зв'язок явищ в навколишньому світі здатний розвивати природу речей до

максимальних значень. Значення, вираження та імідж суспільства є реальністю країни, через яку людина розвиває свою особистість та ідентичність. Їх особистість та особистість представлені відповідною поведінкою, сформованою якісною системою навчання та освіти, визнаною як на національному, так і на глобальному рівні.

Країни Західної Європи, Північна Америка, Австралія, Нова Зеландія правильно зрозуміли, що справжня культура може бути досягнута тільки через систему освіти, зосередивши увагу на істинній ідентичності суспільства і людський фактор, що визнається в якості вищої цінності нації. За цю найвищу цінність нації суспільство відповідних країн працює і докладає всіх зусиль для досягнення бажаних результатів [4]. З цією метою залучені всі сучасні принципи виховання та навчання, і в той же час майже всі установи та підприємства в країні беруть участь, зацікавлені в еволюційному процесі школи. Держава, державна влада суспільства, є головним актором, зацікавленим у розвитку системи освіти - галузі та пріоритетного напрямку в країні. Система освіти в цих країнах є силою, яка визначає важливість людини в суспільстві та роль суспільства в житті людини. У той же час вчитель з освітньою одиницею є основним елементом, що сприяє формуванню людського капіталу - пріоритету ресурсу у розвитку суспільства. Творчий дух-центровані і студентська організація, розвиток логічного мислення, здатність незалежності і автономії, критерій особистої відповідальності за належного зв'язку та єдності серед учнів і викладачів співпраці корисних результатів батька-студент-позитивного учителя на особистості вчителя в рішенні особистості студента - все основи концепції ідентичності особистості до світу і навколишньої дійсності. У цих країнах оцінювання учнів здійснюється відповідно до власної еволюції та власної мети, пов'язаної з навчанням.

Допомога і соціальна підтримка для кожної дитини-студент діяльності включають в себе всі освітні співтовариство, в тому числі керівника установи, і, не в останню чергу, психолог, освітні консультант, логопед. Зміст та сутність шкільної освіти ґрунтується на формулі «самостійно приймати і вживати заходів, а також бути відповідальними за всі дії, що проводяться як у школі, так і за її межами» [5]. Крім того, позашкільна діяльність з чітко визначеною метою дає студенту можливість визнати його роль громадянина у суспільстві.

Автентичні відносини між школою-студента-суспільства може підтримувати його рівновагу, засноване на демократичній зв'язку на основі поваги, справедливості, чесності, доброти, розуміння, взаємності, автономії, відповідальності. Для їх приводу, людина - і дію ухвали елемента - є вирішальним фактором, який визначає мету і ціль розвитку суспільства з усіма його компонентами. Через особистість дитини-студента формується людський капітал, пріоритетний ресурс і чинник виробництва будь-якого суспільства. Рівень розвитку країни в значній мірі залежить від того, наскільки важливо оцінювати людський капітал у суспільстві та скільки коштує його розвиток. Для того, щоб ясно в зв'язку з цим, по-перше, необхідно зробити диференціацію між поняттям «людина», «особистість», «особистість», «людський капітал», «система освіти», «компанія». В результаті, маючи знання про значення та цінність кожного, ми також можемо визначити їх роль у соціальному середовищі. Беручи до уваги, що будь-яка людина є товариство з рівними правами і обов'язками, то його роль полягає в сприянні суспільства, яке зацікавлене дією і індивідуальної місії відзначені власну індивідуальність і особистість.

Література:

1. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / пер. с англ. – 3-е изд. / Абрахам Маслоу.– СПб.: Питер., 2003. – 392 с.
2. Москаленко В. В. Соціалізація особистості: монографія / В.В. Москаленко./ – К.: Фенікс, 2013. – 540 с. [А]
3. Степанов О. М. Основи психології і педагогіки: навч. посіб. / О. М.. Степанов, М. М. Фіцула. – К.: Академвидав, 2006. – 520 с.
4. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. // О. Б. Столяренко. – К.: Центр учбової літератури, 2012 – 280 с.
5. Фіцула М.М Педагогіка: Посібник. К.: ВЦ «Академія», 2001. – 546 с.

Айгул Тапанова
(Атырауская область, Казахстан)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Использование цифровых образовательных ресурсов в преподавании русского языка является одним из важнейших аспектов совершенствования учебного процесса, обогащения арсенала методических средств и приемов, позволяющих разнообразить формы работы и сделать урок интересными запоминающимся для учащихся. Урок 21 века... Сколько новых требований предъявляется учителю в связи с изменениями, произошедшими в жизни общества и прежде всего в учебном процессе. Изменилась роль учителя, мы теперь для учащихся не единственный источник информации. Главное нам не отстать в своем развитии, идти в ногу со временем и с учениками. Как же быть в этой ситуации учителю, как увлечь учеников ? Следовательно, перед нами стоит задача: освоить ИТ. Сегодня на смену

традиційним педагогічним технологіям навчання прийшли інноваційні технології, пов'язані з використанням комп'ютера. Це так звані Інтернет-технології, дистанційне навчання, мультимедійні, інтерактивні технології (використання он-лайн тестів і цифрових освітніх ресурсів). Задача школи - не тільки повідомити певну суму знань учням, але й розвиток у них пізнавальних інтересів, творчого ставлення до справи, прагнення до самостійного поглиблення знань і умінь і застосування їх у своїй практичній діяльності.

Цифровий освітній ресурс представляє собою різноманітність електронного навчального посібника, що підтримує вивчення локальної теми. Відмінними характеристиками таких посібників є невеликий обсяг, підвищена наочність, інтерактивність, що дозволяє складати з них набори не тільки для колективної роботи в класі з використанням інтерактивної дошки або проекційного обладнання, але й застосовувати їх у системі самостійних робіт і домашніх завдань, а також при організації дистанційного навчання. Такі творчі завдання на дому дозволяють дітям по-іншому ставитися до домашньої роботи. Це призводить до того, що учень при навчанні буде використовувати не тільки здатності своєї пам'яті, але й аналітичне мислення, порівняння, аналіз. В цій роботі дуже важливо, щоб діти робили самостійні висновки, давали оцінку чомусь або іншому явленню.

Завдання ЦОР:

- допомога вчителю при підготовці до уроку;
- моделювання уроку з окремих цифрових об'єктів;
- велика кількість додаткової і пошукової інформації - для поглиблення знань про предмет;

- підготовка контрольних і самостійних робіт;
- підготовка творчих завдань;
- підготовка поурочних планів, пов'язаних з цифровими об'єктами;
- індивідуальна дослідницька робота і творча робота учнів з ЦОРами на уроці;

Регулярне використання ЦОР призводить до виникнення нового етапу в навчанні, полегшує процес запам'ятовування, дозволяє зробити урок більш цікавим і динамічним. Використання вищезгаданих ресурсів має позитивний ефект. Наприклад, знання набуваються по різних каналах сприйняття і краще засвоюються, запам'ятовуються на більш тривалий термін.

Сучасний вчитель повинен ефективно застосовувати інформаційні комунікаційні технології в навчальному процесі. Майже всі вчителі використовують певні технології. Наприклад, широке поширення отримало використання презентацій. Вони зручні як для вчителя, так і для учнів. Презентація крім тесту може включати картини, графіки, таблиці, відео і музичне супроводження. Створення презентації вимагає великої підготовки вчителя по вибору матеріалу, продумування структури презентації, вибору оформлення і т. д.

В даний час на уроках часто використовується комп'ютерне тестування. Цей вид роботи дає можливість за короткий час оцінити багатьох і зробити це достатньо об'єктивно, забезпечує популярність цієї технології.

Результати виконання завдань виводяться учню на екран і надсилаються вчителю. Вчитель може оцінити або проаналізувати їх в будь-яке зручне для нього час.

Використання інтерактивних тестів цілеспрямовано для діагностики якості засвоєння матеріалу, в тренувальному режимі для відпрацювання умінь і навичок після вивчення теми.

Для учнів 6 класу мною був проведений узагальнюючий урок по темі «Словоутворення» у формі дидактичної гри.

Відомо, що інтерес до навчальної діяльності у дітей різко зростає, якщо вони включені в ігрову ситуацію.

На даному уроці застосування презентації, робота з ЦОР (єдина колекція цифрових освітніх ресурсів - <http://school-collection.edu.ru/>) дозволило зробити заняття цікавим і захоплюючим завдяки різноманітному використанню ресурсів. Набір цифрових освітніх ресурсів можна використовувати на всіх етапах навчання російській мові: при поясненні нового матеріалу, закріпленні, повторенні, контролі знань, умінь і навичок.

Переваги використання ЦОР дозволяють:

1. 1. покращити ефективність і якість освіти;
2. 2. орієнтуватися на сучасні цілі навчання;
3. 3. підвищити мотивацію учнів до навчання;
4. 4. зробити уроки емоційними і запам'ятовуваними;
5. 5. реалізувати індивідуальний підхід;
6. 6. збільшити самостійність учнів;
7. 7. підвищити якість наочності;
8. 8. полегшити працю вчителя;

Форми роботи з ЦОР:

- фронтальна;
- групова;
- парна;

– индивидуальная;

Среди ЦОР по литературе имеются текстовые материалы в цифровом формате (художественные, критические, биографические и справочные), аудиотексты, видеофильмы, цифровые иллюстрации и фотографии, интерактивные задания, мультимедийные биографии, флеш-задания, электронные контрольные работы и тесты, видеоуроки, методические комментарии и многое другое. Перечисленные электронные средства обучения могут быть с успехом использованы учителем во всех формах организации учебного процесса, в том числе и в дистанционной.

Еще хотела бы отметить, что цифровые образовательные ресурсы можно создавать самим.

Например, вам нужен фрагмент какого-либо фильма, мультфильма, передачи, или сами сделали видеозапись и пр. Вы можете использовать программу Windows Movie Maker и сделать нужную нарезку, можете создать свой клип (если необходимо).

Также можете делать собственные записи, записи детей, создавать аудиокниги.

Учитель должен сформировать в школе личность, обладающую информационными и коммуникативными навыками, навыками решения проблем, межличностного общения и самоконтроля. Поэтому информационно-коммуникационные технологии (ЦОР) видятся мне наиболее перспективными для достижения этой цели.

Использование ЦОР на уроках русского языка позволили мне реализовать идею развивающего обучения, повысить темп урока, увеличить объем самостоятельной работы, групповой работы, сделать урок более ярким и увлекательным.

Исходя из изложенного выше, можно сказать, что сегодня преподаватель имеет возможность качественно изменить процесс обучения и воспитания: информационные и коммуникационные технологии облегчают творческую работу учителя, помогают совершенствоваться, накапливать и развивать свои педагогические находки, а также формировать у обучающихся образовательные компетенции, повышать уровень умений работать с информацией, реализовать творческие возможности, увеличивать долю самостоятельной работы учащихся, повышать темп урока. Полноценное внедрение ЦОР в учебный процесс позволяет лаконично дополнять и сочетать традиционные методы преподавания с новым, использующими информационные технологии, применять индивидуальный подход, развивать лингвистические способности учащихся и объективно оценивать качество знаний каждого ученика.

Литература:

1. Болотов, В. А., Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе [Текст] / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. - 2007. - № 10. С. 8-14.
2. Крючкова, О. В. Комплексная информатизация образования [Текст] / О. В. Крючкова. - Минск: Красико-Принт, 2006. – 176 с.
3. Полонский, В. М. Словарь по образованию и педагогике [Текст] / В. М. Полонский. - М.: Высшая школа, 2008.
4. Степанов, С. В. Ключевые компетенции в современной школе: новые требования к содержанию образования и педагогу.
5. М.М. Поташник "Требование к современному уроку" Центр педагогического образования. Москва, 2007

Наталя Хаджиоглова
(Ізмаїл, Україна)

НАСТУПНІСТЬ У ПЕРЕХОДІ З ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ОСНОВНУ У РОЗРІЗІ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Творення людини — це найвища напруга всіх духовних сил
В. Сухомлинський

У XXI ст., коли крок за кроком відбуваються постійні зміни, бурхливий розвиток сучасних новітніх технологій, дуже важливого значення набуває вміння особистості навчатися протягом всього свого життя.

Такі нормативно-правові акти, як Закон України «Про освіту», Національна концепція нової української школи, типове положення про державний стандарт початкової освіти стверджують, що одним із завдань, яке стоїть перед новою українською школою — це реалізація наступності між усіма ланками освітнього процесу та випуск зі школи всебічно розвиненої, конкурентоспроможної, здатної до критичного осмислення, цілісної особистості, патріота з активною позицією, інноватора, який сприятиме прогресивним змінам навколишнього світу [2].

Отож, початкова ланка, сприяючи збереженню наступності із дошкільним періодом дитинства, забезпечує подальший гармонійний розвиток дитини, її інтелектуальне, соціальне, фізичне становлення особистості, а також досягнення якісно нового ступеню розвитку, шляхом створення якомога більш комфортних умов для розкриття її потенціалу, внутрішніх та зовнішніх здібностей, талантів, що забезпечуватиме подальший безперервний розвиток.

Основною метою початкової освіти є гармонійний розвиток дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, виховання загальнолюдських цінностей, підтримка життєвого оптимізму, розвиток самостійності, творчості та допитливості [5].

Отож, при випуску з початкової ланки учень/ учениця розвивають активну громадянську позицію, підприємливість, застосовує модель здорової поведінки, відстоює інтереси особистого здоров'я, безпеки, добробуту та сталого розвитку.

Нова українська школа – це ключова реформа Міністерства освіти і науки. Головна мета – створити школу, у якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, як це відбувається зараз, а й вміння застосовувати їх у житті.

У процесі становлення реформ за базову основу взяті Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи з питань формування ключових компетентностей. У Законі «Про освіту» зазначено 10 груп компетентностей:

- 1) спілкування державною (і рідною – у разі відмінності) мовою;
- 2) спілкування іноземними мовами;
- 3) математична грамотність;
- 4) компетентність в природничих науках і технологіях;
- 5) інформаційно-цифрова;
- 6) уміння навчатися впродовж життя;
- 7) соціальні і громадянські компетентності;
- 8) підприємливість;
- 9) загальнокультурна грамотність; екологічна грамотність і здорове життя.

Реформування освіти сприятиме більшій адаптації дитини та не тільки засвоєнню знань, оскільки на сьогоднішній день цього не достатньо, а й вмінням користуватися ними.

П'ятий клас – перехід від дитинства до періоду, що передуює підлітковому. У цей період діти визнають авторитет дорослих, чекають від учителів, батьків допомоги і підтримки.

Психологи стверджують про те, що перехід з першого ступеня до другого характеризується такими кризами — природною (перехід до періоду, що передуює підлітковому віці) та штучно створеною (зміна кількості вчителів: від одного до багатьох; змінення від класної до кабінетної системи освіти, новий соціальний рівень та положення в класі (зобов'язання), нові вчителі, вимоги, підходи до викладання матеріалу), які надають вплив на шкільну мотивацію, навчальну активність, що впливає на адаптацію дітей у 5 класі.

Пошук шляхів вирішення цих проблемних питань є одним із провідних напрямів моєї праці та праці педагогічного колективу.

Обробивши деяку інформацію, я ознайомила з роботами В. О. Сухомлинського, Л. В. Занкова, Б. Г. Ананьєва, А. К. Бушлі. Мала змогу з'ясувати, що у сучасній педагогіці наступність та реформованість розглядають як загальнонауковий принцип, психолого-педагогічний принцип і принцип дитиноцентризму.

Якість та плідність роботи щодо визначення наскільки підготовлені четвертокласники до засвоєння знань, застосування умінь і навичок в середній ланці, проводить шкільний психолог та соціальний педагог. І, багато в чому, залежить від того, який саме зміст включено в поняття «готовність до переходу в середню школу». Згідно з визначенням в «Робочій книзі шкільного психолога» за ред. І. В. Дубровіної, готовність до переходу в середню ланку - це:

- сформованість основних компонентів навчальної діяльності, успішне засвоєння програмного матеріалу;
- новоутворення молодшого шкільного віку - довільність, рефлексія, планування, теоретичне мислення;
- якісно інший, більш «дорослий», тип взаємовідносин з учителем та однокласниками.

У своєму навчанні, досягненні глибинних знань п'ятикласники намагаються пристрасно вчитися, сприяти доброзичливій атмосфері, де кожен з учнів може проявити свої знання та здібності. Однак при зустрічі з труднощами, дуже часто розчаровуються і, відповідно, в них поступово втрачається мотивація до навчання.

Саме тому наступність є сходинкою, умовою до успішної адаптації учнів початкової ланки при переході до середньої. Що в комплексі забезпечуватиме зростання загального потенціалу психологічного розвитку особистості, спонукатиме до подальшого особистісного та навчально-виховного зростання.

У розрізі реформування освіти та впровадження нової української школи процес адаптації учнів проходитиме більш плавно. Вчителі матимуть змогу коригувати своє планування, за необхідністю (якщо учні не засвоїли знання, то трішки подовжити роботу над певною темою). Що й сприятиме кращому засвоєнню знань учнів та стимулюванню до хорошої навчальної мотивації. А й з застосуванням різного роду інтерактивних технологій учні матимуть жагу до пізнання нового матеріалу, оскільки розвиватиметься не тільки словесно-логічна, слухова, а й зорово-запам'ятовувальна системи.

Застосування інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) у роботі вчителя, за реформою, скорочуватиме цифровий розрив між ним і учнем - не буде такою великою різниця у користуванні ІКТ. Адже багато з учителів, на жаль, не можуть або взагалі використовувати ІКТ, або використовують не в повному обсязі.

Реформа в освіті – це результат здобуття якісно нових знань, застосування їх на практиці дітьми XXI ст., які є так званим поколінням «Z». [5]

Вони потребують великої уваги до себе, особливо при переході від дошкільного навчання до шкільного, від початкової ланки до середньої.

Рівень сприйняття даних в них набагато вищий та більш прискорений. Тому потребують різних видів та форм роботи, що задовільняють їхні потреби.

Нова українська школа – школа майбутнього, не лише надаватиме готові знання для учнів, але й змогу їхнього практичного застосування, а також формування одну з ключових компетентностей-технологічну (застосування ІКТ, пошук та обробка інформації та ін.).

Не менш важливою складовою є впровадження педагогіки партнерства, де відбуватиметься взаємодія та співпраця вчителя, учня та батьків.

Отож зміни в освіті необхідні і впливатимуть вони не тільки на змістову лінію, а й на психофізичний розвиток дітей, їхню активність у навчанні та адаптації до нового шкільного середовища.

"Якщо вчитель став другом дитини, якщо ця дружба особлива, являє собою порив до чогось світлого, розумного, у серці дитини..."

В. Сухомлинський [5].

Література:

1. А. Горпинич. Наступність та узгодженість у роботі класоводів та вчителів-предметників // Класному керівнику – 2009 - № 8 – с.3.
2. Закон України «Про освіту»// Київ- 2017р.
3. Л. Долмаш. Реалізація принципів наступності й неперервності між дошкільною і початковою освітою// Сучасна школа України -2009 - № 9 [213]-с. 40-45.
4. О. Болотіна. Наступність у системі безперервної математичної освіти // Початкова освіта – 2010-№ 18 (546) – с.2-4.
5. Положення про Концепцію Нової української школи// Київ-2016.

Науковий керівник:

доцент Іванова Дарина Георгіївна.

**Александр Шаповалов, Ольга Кутовая, Дмитрий Кутовой
(Харьков, Украина)**

МЕТОДИКА ИЗЛОЖЕНИЯ ЭЛЕМЕНТОВ СТАТИКИ В КУРСЕ «ПРИКЛАДНАЯ МЕХАНИКА» В СВЕТЕ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ОБРАЗОВАНИИ

Для современного высшего образования характерно использование различного рода интеграционных технологий, целью которых, как правило, является интенсификация и оптимизация обучения и воспитания студентов. Это приводит к резкому сокращению числа часов (особенно аудиторных), отводимых на изучение, как отдельных разделов некоторых курсов, так и дисциплин в целом, в высших учебных заведениях. В частности, не находят достаточного отражения в учебных программах вопросы теоретической механики, как одного из разделов курса «Прикладная механика». Возникает необходимость совершенствования методики преподавания и пересмотра удельного веса тех частей курса, значение которых снизилось.

В этой связи статика привлекает внимание в первую очередь. Эвристическое значение многих элементов статики, таких, например, как теория пар или приведение системы сил к центру, невелико. Эти вопросы не находят приложений при изучении других дисциплин, но занимают много аудиторного времени.

Что касается так называемых аксиом статики, то очевидно, что такое название не корректно и обусловлено порой только методическими соображениями. Действительно, равновесие тела есть частный случай его движения, поэтому все законы статики вытекают из законов динамики и, следовательно, не имеют права называться аксиомами. Однако этот факт не находит отражения в курсах механики, вследствие чего у студентов создается представление, что аксиомы статики имеют самостоятельное значение. Таким образом, затмеваются логические связи статики и динамики, и создается впечатление, что статика является обособленной, независимой частью механики.

Изложенные соображения дают основания для пересмотра существующей методики изложения элементов статики с тем, чтобы привести ее в соответствие с уровнем подготовки студентов, улучшить логические основы раздела «Теоретическая механика» и уменьшить затраты аудиторного времени.

Ниже рассматривается один из возможных вариантов изложения элементов статики. В его основу положено так называемое основное положение статики, легко выводимое из аксиомы динамики, и условия эквивалентности двух произвольных систем сил.

Целью предлагаемой методики является апробирование изложения статики, позволяющее уже на второй лекции получить условия равновесия произвольной системы сил. Благодаря этому усиливается

практическая часть лекционного материала и отпадает необходимость в дублировании известных студентам сведений из курса физики.

Основной метод изложения – дедуктивный, но существенных усложнений в выводах и логике не происходит. Это объясняется тем, что теоретический материал в статике вообще знаком студентам, они многое знают из физики, поэтому можно без подробных пояснений ссылаться на него (при необходимости нужно рекомендовать студенту повторить тот или иной материал по учебнику физики, как мы обычно это делаем по отношению к разделам математики).

Рассмотрим последовательность изложения элементов статики в соответствии с предлагаемой методикой.

Основные понятия и определения статики. Предмет статики. Уже в определении и при дальнейшем изложении мы встречаемся с терминами, которые известны из физики. Перечислим их (кратко пояснить или вообще отослать к курсу физики): материальная точка, абсолютно твердое тело, механическая система, инерциальная система отсчета, сила, система сил, сосредоточенные и распределенные силы, равновесие системы сил и абсолютно твердого тела.

Главный вектор системы сил – это вектор, равный геометрической сумме всех сил системы и проходящий через некоторую точку, называемую центром приведения:

$$\vec{R} = \sum \vec{F}_k. \quad (1)$$

Можно отметить независимость вектора $\vec{R}$ от центра приведения, так как при перенесении сил системы к центру приведения не изменяются ни модули, ни направления этих сил.

Момент силы относительно точки. В отличие от физики вводится более общее понятие. Моментом силы относительно точки (O) называется векторное произведение радиуса – вектора точки приложения силы на вектор силы:

$$\vec{M}_0 = \vec{r} \times \vec{F} \quad (2)$$

$$M_0 = F \cdot h \quad (3)$$

где h – плечо силы относительно точки.

Для частного случая плоской системы сил (подробно все пояснить с рисунком) удобно считать момент величиной алгебраической, так как M_0 имеет в этом случае лишь два направления («к нам» и «от нас»).

Главный момент системы сил относительно некоторого центра приведения называется вектор, равный геометрической сумме моментов всех сил системы относительно данного центра приведения:

$$\vec{M}_0 = \sum M_0(\vec{F}_k) = \sum \vec{r}_k \times \vec{F}_k. \quad (4)$$

Теорема о связи главных моментов относительно разных центров приведения. При изменении центра приведения главный момент изменяется на величину, равную моменту главного вектора, приложенного в старом центре приведения O , относительно нового центра приведения O_1 :

$$\vec{M}_{O_1} = \vec{M}_O + \vec{M}_O(\vec{R}) = \vec{M}_O + \vec{O_1O} \times \vec{R}. \quad (5)$$

Пара сил. Определение, плечо пары, плоскость действия пары (привести рисунок). По определению будем считать момент пары свободным вектором. Для частного случая плоской системы сил пояснить понятие алгебраического момента пары, привести рисунок.

Момент силы относительно оси. Привести определение. Порядок вычисления. Случаи равенства нулю.

Уравновешенная система сил. Если для какой-либо системы сил главный вектор и главный момент равны нулю, т.е. $\vec{R} = 0$ и $\vec{M}_0 = 0$, то такая система сил называется уравновешенной (находящейся в равновесии, эквивалентной нулю).

Воспользуемся теперь утверждением, которое может быть доказано на основе аксиом динамики. Назовем его основным положением статики и фактически примем в качестве аксиомы.

Основное положение статики. Если в инерционной системе отсчета скорости всех точек абсолютно твердого тела в начальный момент времени равны нулю, то под действием уравновешенной системы сил оно будет находиться в покое (равновесии) в течение неограниченного промежутка времени.

Условия равновесия произвольной системы сил. В силу выше сформулированного положения геометрические равенства

$$\vec{R} = \sum \vec{F}_k = 0; \quad (6)$$

$$\vec{M}_0 = \sum M_0(\vec{F}_k) = \sum \vec{r}_k \times \vec{F}_k = 0 \quad (7)$$

будем называть геометрическими условиями равновесия произвольной системы сил. Спроецировав равенства (6) и (7) на оси декартовой системы координат, получим:

$$\begin{aligned} \sum F_{kx} &= 0; \\ \sum F_{ky} &= 0; \\ \sum F_{kz} &= 0; \\ \sum M_x(\vec{F}_k) &= 0; \\ \sum M_y(\vec{F}_k) &= 0; \\ \sum M_z(\vec{F}_k) &= 0. \end{aligned} \quad (8)$$

Равенства (8) представляют собой аналитические условия равновесия произвольной системы сил. В последних трех уравнениях записаны проекции на оси моментов сил относительно центра приведения.

Ети величини назовем моментами сил относительно соответствующих осей. Правило вычисления этих величин было дано выше.

Частные случаи произвольной системы сил.

• Равновесие параллельных сил в пространстве. Выберем систему осей координат так, чтобы ось Oz была параллельна линиям действия сил. При таком выборе осей координат проекции всех сил на оси Ox и Oy , а также их моменты относительно оси Oz равны нулю, и первое, второе и шестое уравнения (8) выполняются тождественно. Поэтому условия равновесия параллельных сил в пространстве имеют вид:

$$\sum F_{kz} = 0; \sum M_x(\vec{F}_k) = 0; \sum M_y(\vec{F}_k) = 0. \quad (9)$$

• Условия равновесия системы сходящихся сил. Поместим начало осей координат $Oxyz$ в точке пересечения линий действия сил. Перенесем точки приложения сил в начало координат, перемещая силы вдоль линий их действия. При этом четвертое, пятое и шестое уравнения системы (8) выполняются тождественно. Оставшиеся равенства (8) являются условиями равновесия системы сходящихся сил:

$$\sum F_{kx} = 0; \sum F_{ky} = 0; \sum F_{kz} = 0. \quad (10)$$

• Условия равновесия произвольной плоской системы сил. Совмещаем плоскость осей Ox и Oy с плоскостью действия сил системы. Тогда проекции всех сил системы на ось Oz и моменты всех сил относительно осей Ox и Oy равны 0, и третье, четвертое и пятое уравнения (8) выполняются тождественно. Поэтому из шести уравнений равновесия (8) остаются только три:

$$\sum F_{kx} = 0; \sum F_{ky} = 0; \sum M_z(\vec{F}_k) = 0. \quad (11)$$

Последнее уравнение (11) можно упростить. Так как все силы лежат в плоскости Oxy , то их моменты относительно оси Oz равны их алгебраическим моментам относительно точки O , то есть $\sum M_z(\vec{F}_k) = \sum M_0(\vec{F}_k)$ и, следовательно, условия равновесия произвольной плоской системы сил принимают вид:

$$\sum F_{kx} = 0; \sum F_{ky} = 0; \sum M_0(\vec{F}_k) = 0 \quad (12)$$

Связи и их реакции. Свободное и несвободное абсолютно твердое тело. Связь. Реакции связей. Активные силы. Принцип освобожденности от связей. Виды связей.

Эквивалентные системы сил: две системы сил, приложенные к одному и тому же абсолютно твердому телу, назовем эквивалентными, если их главные векторы и главные моменты относительно одного и того же центра приведения равны между собой.

Легко доказать, что если $\vec{R}$ и $\vec{M}_0$ двух систем сил равны между собой для любого центра O , то они равны и для любого другого центра. Действительно, $\vec{R}$ является инвариантом, а для $\vec{M}_0$ работает теорема о связи главных моментов относительно разных центров приведения.

Теорема: эквивалентные системы сил оказывают одинаковое действие на абсолютно твердое тело, находящееся в равновесии. Для доказательства будем считать, что действие на тело не будет нарушено, если при замене одной системы сил другой остаются неизменными реакции всех связей, наложенных на это тело.

Пусть под действием некоторой системы активных сил ($\vec{F}_i$) и системы реакций связей ($\vec{F}_k$) абсолютно твердое тело находится в равновесии. Согласно основному положению статики

$$\vec{R} + \sum \vec{F}_k = 0; \quad (13)$$

$$\vec{M}_0 + \sum \vec{M}_0(\vec{F}_k) = 0, \quad (14)$$

где $\vec{R} = \sum \vec{F}_i$, $\vec{M}_0 = \sum \vec{M}_0(\vec{F}_i)$.

Заменим систему сил ($\vec{F}_i$) другой системой ($\vec{F}_j$). Так как тело по-прежнему находится в равновесии и реакции связей остаются неизменными, то, аналогично вышесказанному, будем иметь:

$$\vec{R}' + \sum \vec{F}_k = 0; \quad (15)$$

$$\vec{M}'_0 + \sum \vec{M}_0(\vec{F}_k) = 0, \quad (16)$$

где $\vec{R}' = \sum \vec{F}_j$, $\vec{M}'_0 = \sum \vec{M}_0(\vec{F}_j)$.

Из равенств (13), (15) и (14), (16) следует, что $\vec{R} = \vec{R}'$ и $\vec{M}_0 = \vec{M}'_0$, и таким образом, две системы сил ($\vec{F}_i$) и ($\vec{F}_j$), оказывающих одинаковое действие на тело, находящееся в равновесии, являются эквивалентными.

Частные случаи эквивалентных систем сил. Замена одной системы сил другой, ей эквивалентной, является одной из задач статики. Рассмотрим некоторые утверждения с кратким пояснением.

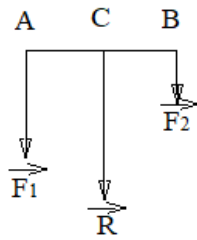
• Если к системе сил присоединить любую уравновешенную систему сил (или отбросить, если она приложена), то новая система сил будет эквивалентна исходной. Действительно, уравновешенная система сил имеет $\vec{R} = 0$ и $\vec{M}_0 = 0$, а «нули» не имеют главного вектора и главного момента.

• Не нарушая состояние тела, точку приложения силы можно переносить вдоль линии её действия. Это утверждение является следствием предыдущего.

• Любая система сил эквивалентна силе и паре сил. Это – следствие определения главного вектора, главного момента и эквивалентной системы сил.

• Две параллельные силы, направленные в одну сторону, эквивалентны одной силе (равнодействующей), имеющей направление исходных сил и модуль, равный сумме модулей этих сил. Точка приложения равнодействующей делит отрезок, соединяющий точки приложения сил, на части

обратно пропорциональные этим силам. Главный вектор $\vec{R} = \vec{F}_1 + \vec{F}_2$. Главный момент относительно точки С равен для $\vec{R}$ нулю, следовательно, и для сил $\vec{F}_1$ и $\vec{F}_2$ он тоже должен равняться нулю:

$$0 = F_1 AC - F_2 BC,$$

$$\frac{F_2}{F_1} = \frac{AC}{BC}$$

- Аналогичные рассуждения проводятся для случая параллельных сил, направленных в разные стороны.

- Основные свойства пары сил:

- главный вектор пары сил равен нулю;

- главный момент пары сил относительно любого центра равен моменту этой пары и не зависит от выбора этого центра (доказывать можно «в лоб»);

- две пары эквивалентны, если их моменты равны. Действительно, $\vec{R} = 0$, а $\vec{M}_0$ не зависит от центра приведения. Тогда в частности можно: переносить пару в параллельную плоскость, поворачивать и переносить пару в её плоскости, менять силы и плечо пары, оставляя неизменным её момент;

- любую систему пар можно заменить одной парой с моментом:

$$\vec{M} = \sum \vec{M}_k.$$

Теорема Вариньона. Доказывается для точки (в векторном виде), а затем сразу же поясняется частный случай для плоской системы сил

Таким образом, изложенная методика позволяет отступить от развернутого рассмотрения и общепринятой последовательности изложения статики, а также значительно сократить объем лекционного материала, не затрагивая его смысловую часть.

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ**Марина Андреева
(Гомель, Республіка Беларусь)****ПРИЧИНЫ СЕЛФИ-ЗАВИСИМОСТИ У ПОДРОСТКОВ**

Зависимостью от «селфи» страдают многие подростки. Постоянное фотографирование себя и выкладывание в социальных сетях практически одинаковых снимков для большинства представителей молодого поколения становится нормой поведения. Когда подросток хочет делать «селфи» постоянно, тогда возникает проблема. Особое внимание уделяется чувствам и потребностям подростка.

Изучением селфи-зависимости у подростков, причин ее возникновения занимались К.В. Ануфриева, В.В. Ващук, А.Р. Дроздикова-Зарипова, Н.Н. Жеурова, С.Н. Жигимонт, Т.А. Маслова, О.И. Одарушенко, М. В. Смахина, Г.Р. Шарипова и др. На основании анализа исследований нами были выделены следующие подходы к определению селфи-зависимости: 1) нехимическая (поведенческая) зависимость, проявляющаяся в фотографировании себя на камеру (Г.Р. Шарипова, А.Р. Дроздикова-Зарипова) [1]; 2) психическое заболевание, характеризующееся постоянным желанием фотографировать себя и выкладывать снимки в социальные сети, чтобы компенсировать отсутствие самоуважения, путем набора большого количества лайков и восполнить дефицит положительных эмоций (по мнению ученых Американской психиатрической ассоциации) [2]; 3) причисляет селфи к характеристике кризиса самоопределения, наиболее характерного для подросткового возраста, где фотографирование себя рассматривается как попытка осмыслить свое «Я» (И. Одарушенко) [3]; 4) один из видов невроза навязчивых состояний, обсессивно-компульсивных расстройств, сопровождаемое навязчивыми идеями, мыслями, движениями (С. Зурабян, Е.А. Брашован) [4].

Симптомы селфи-зависимости: минимум три фотографии себя в день с выкладыванием их в социальные сети для всеобщего обозрения; в дальнейшем человек не рассматривает снимок, он теряет актуальность, важны лишь поставленные лайки и комментарии; из-за селфи возникают опасные для жизни ситуации; делая селфи, человек теряет нить разговора с собеседником, постоянно отвлекается; возникает агрессивная реакция на замечания людей; чувство потерянности, внутренней тревоги, если разряжен телефон, нечем фотографировать.

Подростковый возраст (англ. teenage period, adolescence) – период онтогенеза, переходный между детством и взрослостью [5]. Подростковому возрасту отводится период от 10-11 до 15 лет или от 11-12 до 16-17 лет, иногда целиком относится к числу кризисных возрастов, критических периодов онтогенеза. Этот период характеризуется резкими качественными изменениями, затрагивающими все стороны развития. Биологически он относится к предпубертатному и пубертатному периоду, а это значит, что подростковый возраст является периодом начала ряда психических заболеваний. Центральным фактором психологического развития подросткового возраста, важнейшим новообразованием является становление нового уровня самосознания, изменение Я-концепции (Л.И. Божович, И.С. Кон, Э. Эриксон и др.), определяющиеся стремлением понять себя, свои возможности и особенности, как объединяющие подростка с другими людьми, так и отличающие его от них, делающие его уникальным и неповторимым. С этим связаны резкие колебания в отношении к себе, неустойчивость самооценки. Данное новообразование определяет ведущие потребности возрастного периода в самоутверждении и общении со сверстниками, что рассматривается также как ведущая деятельность в подростковом возрасте (Д.Б. Эльконин). Основное содержание подросткового возраста рассматривается либо как время перехода к взрослости (представление Д.Б. Эльконина и Т.В. Драгуновой о «чувстве взрослости» как основном новообразовании данного возрастного периода), либо как самостоятельная фаза, относительно независимая от других [6]. В основе личностных изменений подростка новый уровень развития самосознания. В эмоциональной сфере наблюдаются тревожность, беспокойство, смены настроения, на что особое влияние оказывает самооценка подростка, значимость общения со сверстниками, развитие нравственных чувств, способность к доверительным отношениям. Развитие волевой сферы связано с попыткой подростков управлять своим поведением. Мотивационная сфера характеризуется формированием интересов и увлечений, завышенным уровнем притязаний, созданием идеалов. Способность к обобщению позволяет подростку вырабатывать свою систему эталонов оценки себя, окружающих людей, событий (происходит формирование либо адекватной самооценки, либо неадекватной, следствием которой является замкнутость, депрессия, агрессивное поведение). Центральное новообразование этого возраста – возникновение представления о себе как «не о ребенке» подросток начинает чувствовать себя взрослым, стремится быть и считаться взрослым, он отвергает свою принадлежность к детям, но у него еще нет ощущения полноценной взрослости, но зато есть огромная потребность в признании его взрослости окружающими [7].

Исходя из особенностей психического развития в подростковом возрасте, определяются причины селфи-зависимости у подростков, а именно, стремление к идентификации, интимность и принадлежность, сепарация от родителей и семьи, избавление от фрустрации. Подверженность селфи-зависимости подростков находится во взаимосвязи со становлением «зеркального» или социального «Я». «Подростковое селфи» – это обозначение себя в пространстве интернета, самоидентификация – процесс,

посредством которого человек развивает привязанность к другому человеку и восхищение этим человеком, обладающим качествами и чертами, которыми он сам хотел бы обладать. Коварство «селфизма» заключается в том, что он развивается постепенно. Каждый «лайк», поставленный под фотографией в соцсети, воспринимается ее автором как одобрение и подталкивает его к продолжению селфи-безумия.

По мнению В.В. Ващука, пристрастие к селфи у подростков связано с издевательством и моральным насилием. Асоциальная среда, оскорбления, критика, унижения – серьезные психологические проблемы подростка, которые и являются следствием поиска вариантов «исправления» действительности, а селфи – это способ вырваться из реального мира. Кроме того, многие подростки ощущают недостаток внимания и любви, уважения со стороны родителей, а как следствие они пытаются получить все это иными путями, одним из которых является селфи [8].

Риск развития селфи-зависимости в подростковом периоде связан с формированием социального «Я» или зеркального «Я» (О.И. Одарушенко, Дж. Оуллет и др.) [3]. Этот элемент позволяет подростку определить, каким его видят и воспринимают другие люди. Подросток, сомневаясь в себе, в своей привлекательности, ищет подтверждения этому. Селфи – возможность получить обратную связь. Размещение селфи в социальных сетях, получение «лайков» является для подростков доказательством их привлекательности и нужности. Селфи – это метод деконструкции себя, путем «раскладывания» себя на множество повседневных мгновенных фото, теряющихся в череде других [9].

Селфи, как кризис самоопределения, наиболее характерный для подросткового возраста, где фотографирование себя – попытка осмыслить свое «Я» (О.И. Одарушенко) [3].

Еще одна причина селфи-зависимости – поиск одобрения человеком со стороны. Подростки не осознают, что многие пользователи соцсетей ставят отметку «нравится» под фотографиями машинально, не вникая в подробности. Они же воспринимают полученные отметки как истинное и правдивое мнение окружающих. Именно поэтому подростки очень быстро попадают в зависимость от «лайков», сделанных под селфи [10]. В этом поиске частой причиной у подростков в качестве доказательства собственной ценности являются комплексы и неуверенность. Страх быть непопулярным и непризнанным влечёт желание заполучить одобрение окружающих через удачное селфи. Выставить себя с удачного ракурса, завоевать виртуальные симпатии – всё это перерастает в навязчивую зависимость. По мнению Д. Вортама и Н. Берлатского цель такого поведения – компенсировать отсутствие самоуважения путем набора большого количества лайков и восполнить дефицит положительных эмоций [11].

Находясь во власти комплексов, у подростков возникает дефицит общения и одиночество. В этом случае жизнь в сети и селфи-образы компенсируют недостаток живого общения и внимания со стороны других людей. И это как причина селфи-зависимости [12].

Многие персоны убеждены в собственной уникальности, имеют завышенную оценку имеющимся талантам. Они и пренебрежительно относятся к окружающим и стремятся страстно доказать собственное превосходство. Нарциссизм – серьезная личностная дисфункция, характеризующаяся избыточной самовлюбленностью и самоидеализацией, наличием чрезмерно завышенной самооценки. А селфи как подтверждение собственной непревзойденности [13].

Принципиально противоположное нарциссизму состояние – селфи-дисморфофобия. Человек с дисморфофобией крайне недоволен своей внешностью, на протяжении нескольких часов в день думает о своих недостатках и прикладывает массу усилий, чтобы получить идеальный снимок, увидеть на снимке идеального себя. При этом подросток ищет тот ракурс или позу, при которых недостатки не видны, неочевидны. Такая озабоченность является признаком серьезного психического расстройства (Д. Вил) [14].

Зависимость от увлечения селфи у подростков в большинстве случаев появляется от заниженной самооценки. Подростку необходимо помочь быть уверенным в себе, не заикливаться на личных проблемах [15].

Для подростков характерно следование модным тенденциям, в частности, селфи. Для них это – один из этапов приобщения к группе взрослых. Подростки пытаются самоидентифицироваться, у них активно меняется тело, внешность, а фотографирование себя в различных позах и местах и размещением в соцсетях придает уверенности в себе. Поэтому увлечение селфи, помогает подростку пережить сложный для него период [3].

Таким образом, основными причинами селфи-зависимости у подростков являются: недостаток внимания и любви со стороны родителей, уважения окружающих, а как следствие они пытаются получить все это иными путями, одним из которых является селфи; издевательство и моральные насилие; заниженная самооценка; избыточная самовлюбленность и самоидеализация; комплексы и неуверенность; дефицит общения и одиночество; поиск доказательств подростками их привлекательности и нужности; демонстрация своих способностей и получение признания и уважения; недостаток внимания; следование модным тенденциям как приобщение к группе взрослых, попытка самоидентификации; нарциссизм; дисморфофобия.

Література:

- 1 Шарипова, Г.Р. Профилактика селфи-зависимости у младших подростков / Г.Р. Шарипова, А.Р. Дроздикова-Зарипова // Международный студенческий научный вестник. – 2016. – № 5-1. – С. 28 – 30.
- 2 Синдром селфи – дурная привычка или психическое заболевание. [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.eltuicia.ru/sindrom-selfi-selfi-durnaya-privychka-ili-psichicheskoe-zabolevanie.html> – Дата доступа: 25.11.2017.
- 3 Одарущенко, О.И. Селфи и его влияние на поведение подростков (психологический аспект) / О.И. Одарущенко // Сборник научных статей и материалов международной конференции «Цифровое общество как культурно-исторический контекст развития человека», 11-13 февраля 2016 г., Коломна. – С. 295 – 297.
- 4 Зурабян, С. Селфи-аддикция: болезнь или способ самореализации / С. Зурабян, Е.А. Брашован // Международный журнал экспериментального образования. – 2015. – № 11-6. – С. 860 – 862.
- 5 Мещеряков, Б. Большой психологический словарь. / Мещеряков Б., Зинченко В. – Олма-пресс, 2004. [Электронный ресурс]. – URL: <https://vocabulary.ru/termin/vozzrast-podrostkovyi.html> – Дата доступа: 11.12.2017.
- 6 Возрастные и индивидуальные особенности младших подростков / Под ред. Д.Б. Эльконина и Т.В. Драгуновой. – М., 1967. – 360 с.
- 7 Обухова, Л.Ф. Детская психология: Теории, факты, проблемы [Электронный ресурс] / Л.Ф. Обухова. – URL: <https://www.psyoffice.ru/9/obuh101/txt09.html> – Дата доступа: 07.01.2018.
- 8 Ващук, В.В. Селфи – это новая культура общения или социальная болезнь [Электронный ресурс] / В.В. Ващук // Научно- методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т.43. – С.23–25. URL: <http://e-koncept.ru/2016/76407.html> – Дата доступа: 07.01.2018
- 9 Кислых, Д.Н. Селфи: к постановке проблемы [Электронный ресурс] / Д.Н. Кислых. – URL: <http://sci-article.ru/stat.php>
- 10 Феномен селфи: автопортрет или эволюция нарциссизма [Электронный ресурс]. – URL: <http://medbooking.com/blog/post/fenomen-selfi-avtoportret-ili-evolyucija-narcissizma> – Дата доступа: 25.11.2017.
- 11 Рудницкая, Е.Е. Селфи как проявление нарциссизма в юности / Е.Е. Рудницкая, А.А. Волосова // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т. 32. – С. 18–22. [Электронный ресурс]. – URL: <http://e-koncept.ru/2016/56656.html>
- 12 Крюков, Д. Селфимания или селфи зависимость – болезнь 21 века. [Электронный ресурс] / Д. Крюков. – URL: <http://formaetsensum.ru/selfimaniya-ili-selfi-zavisimost-bolezni-21-veka.html>
- 13 Свиридова, В. Все делают селфи. Что здесь такого? [Электронный ресурс] / В. Свиридова. – URL: <http://journal.spbu.ru/wp-content/uploads/jfiles/03-2015-03.pdf>
- 14 Селфи – психическое расстройство. [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.psyportal.net/19376/selfi-psichicheskoe-rasstroystvo/> – Дата доступа: 07.11.2017
- 15 Кравченко, А. И. Родителям о подростках (и подросткам о родителях) / А. И. Кравченко. – М., 2002. – 178 с.

Научный руководитель:

кандидат психологических наук, доцент Гапанович-Кайдалова Е.В.

**Ярослава Записна
(Глухів, Україна)****ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОВЖИВАННЯ ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН СЕРЕД ПІДЛІТКІВ: ПРОБЛЕМИ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Складне втілення новітніх соціальних та економічних реформ в Україні призвело до криміналізації населення, зникнення самої головної функції сімей – виховної та зниження рівня життя суспільства загалом. На сучасній стадії розвитку та становлення українського суспільства особливою проблемою є дуже швидке поширення наркотичної залежності в молодіжному середовищі, зниження загального віку, з якого розпочинають вживання наркотичних засобів та психоактивних речовин. Проблема шкільного та родинного виховання, несформованість у молоді фундаментальних знань про здоровий спосіб життя спричиняє збільшення кількості дітей та підлітків, які починають споживати психотропні речовини.

Наркоманія починає бути провідним стилем існування дітей, підлітків та молоді, спричиняє велику шкоду також і близьким, суспільству в цілому. На тлі дитячої та підліткової наркозалежності й проходить збільшення злочинності, зростають ризики зараження різноманітними інфекційними хворобами, в тому числі й СНІД. Уживання наркотичних засобів та психоактивних речовин фактично несполучне з навчальною та трудовою діяльністю, а також спричинює деформацію особистості, зниження інтелекту та загального потенціалу, активізує демографічну кризу в країні.

Оскільки значущість такої соціальної проблеми як дитяча та підліткова наркоманія зростає, то це схиляє до необхідності наукового обґрунтування умов, що можуть сприяти підняттю ефективності профілактики цієї серйозної хвороби, дефініції суті, форм та методів відвертання вживанню дітьми та підлітками психотропних речовин.

Проблемі дитячої та підліткової наркотичної залежності присвячують увагу науковці різноманітних сфер знань: психологи – О. Т. Чередниченко; О. В. Савчук, В. Д. Менделевич, Р. Г. Садикова; соціологи – Ю. Л. Белоусов, В. І. Лазаренко; соціальні педагоги – А. Й. Капська, О. В. Безпалько, І. Д. Зверева; наркологи – Ц. П. Короленко, Е. В. Мельник, В. С. Бітенський, Д. В. Колесов, та ін. В своїх дослідженнях вони відмічають зростання зацікавленості дітей та підлітків до психоактивних речовин, що пов'язують з тенденцією негативних змін в суспільстві. Концепції сформування фізично та морально здорової особистості обґрунтовані І. Бехом, С. Максименком, С. Кириленко, С. Омельченко, С. Свириденко. Необхідність соціального та правового забезпечення профілактики схильності дітей та молоді до вживання психоактивних речовин переважає в дослідженнях О. Бовть, В. Кривушою, Г. Пономаренко, В. Ролінським, В. Синьовим, М. Фіцулою [1, с. 43].

Провідними у профілактиці адиктивної поведінки дітей та підлітків повинні бути виховні заходи, так як першорядними факторами, що сприяють такій поведінці є так звані педагогічні чинники ризику: конфлікти в сім'ї, гіпоопіка, низький рівень освіти в сім'ї (М.Я. Копит); низький культурний та освітній рівень батьків, нерівні методи виховання (О.Ф. Артемчук); неблагополучне виховання у сім'ї, педагогічна запущеність (Б.С. Братусь); неблагополучні стосунки між батьками та їх низький культурний рівень (Ю.П. Лисицин, П.І. Сидоров); брак контролю батьків за діями їх дітей, святкування свят з батьками (О.І. Пилипенко); індивідуально-психологічні особливості особистості, суперечливий соціально-психологічний статус у колективі, недостатність інформації про наслідки наркотичної залежності, яка була б переконливою та доступною, типові поведінкові реакції дітей та підлітків (емансипація, групування з однолітками, опозиції, імітації, компенсації, стрес, незацікавленість, відсутність пізнавальних інтересів (І.М. Пінчук, Н.П. Пихтіна) [2, с. 2].

Також одним із найважливіших напрямків роботи соціального працівника на даний час є популяризація серед дітей та підлітків позитивного ставлення та переваг здорового способу життя. Серед науковців, які досліджували цю проблему, Т.М. Титаренко, І.Д. Зверева, Г.М. Лактіонова, Афанасьєв В.С., Гілінский Я. І., Рибаківа Л. Н., Цеглин М. Г., Башкатов І.П., Пилипенко О.І., А.М. Панова, О.І. Холостова [2, с. 3].

Розгляд та детальне вивчення проблеми профілактики зловживання психоактивних речовин серед дітей та підлітків дає перспективу сформуувати ряд протиріч, провідними з яких вважаються необхідність виховання учнів як індивідуальностей, їх охорону, підтримку та недостатню розробленість педагогічних методик, які б могли включати особливості новітнього виховного процесу, динаміку розвитку особистості учня чи студента та консерватизм форм і методів впливу на особистість, приховані перспективи педагогів та батьків стосовно виконання завдань профілактики та їх неможливість втілювати позитивний виховний вплив на учнів та студентів.

Розгляд мотивів та стану дитячої та підліткової наркозалежності засвідчив, що в роботі з учнями та студентами учнями педагогами мало усвідомлена необхідність формування критичного ставлення до споживання психоактивних речовин, розуміння загрози їх вжитку для здоров'я; учні та студенти не мають досвіду, який є необхідним для ведення здорового способу життя. У ряді випадків майже відсутня профілактична робота серед підлітків. Як результат, відбувається помітне погіршення становища, пов'язаного з психоактивними речовинами саме серед цієї категорії населення, оскільки вона має низький рівень імунітету до негативних факторів середовища.

Психологи досліджують зв'язок початку вживання психоактивних речовин із віковою кризою підліткового віку, особливо з реакцією емансипації

(незалежності), основою якої притаманна для підлітків та дітей потреба у визволенні від контролю та піклування дорослих, протест проти встановлених

правил та порядків та самоствердження себе як індивідуальності. Підліток не хоче погоджуватися із дрібною опікою, контролем, незаперечною покорю, незаслуженим, із його погляду, покаранням.

В результаті опрацювання педагогічних та психологічних досліджень різних науковців було виявлено, що діти та підлітки, які володіють високим рівнем імунності до вживання психоактивних речовин, мають наступні загальні якості:

- наявні показники психологічної сугестивності, тобто діти та підлітки мають високий ступінь життєстійкості та оптимізму;

- володіють своїми індивідуально-психологічними, доволі конструктивними засобами подолання стресових почуттів та конфліктних станів, можуть без зусилля спілкуватися з оточуючими, виявляють впевненість у свої сили, розумні та розважливі;

- мають бажання і можуть задовольняти інтереси та зацікавленість до багатоманітних сфер життя, уникаючи втрату свідомого контролю, але якщо все-таки це трапляється, уміють осмислювати це, спроможні до більш-менш адекватної самооцінки, тобто мають здатність до рефлексії [2, с. 4].

З цих суджень стають доступними головні напрями дійової психо-профілактичної та педагогічної роботи з дітьми та підлітками. Вони включають: розвиток любові до праці, формування відповідальності, цілеспрямованості, здатності до рефлексії, умінь адекватно поводитися у різних життєвих ситуаціях.

Формування імунності до ужитку психоактивних речовин вимагає виховання здорового способу життя, підвищення виховних перспектив, першочергової уваги до мотиваційного фронту у стремлінні дітей та підлітків бути здоровими. Ефективність виховання дітей та підлітків залежатиме від умінь поставити виховний процес на основах здорового способу життя, з урахуванням завдань, функцій, принципів, методів, форм превентивного виховання.

Профілактика вживання психоактивних речовин серед дітей та підлітків забезпечується пріоритетністю превентивного виховання у навчально-виховному процесі як провідної частини даного процесу. При цьому з метою підвищення несприйнятливості дітей та підлітків до вживання психоактивних речовин педагоги мають висувати певні правила до учнів як стосовно навчання, так і дисциплінованості, ведення здорового способу життя.

Тому серйозними умовами профілактики вживання психоактивних речовин серед дітей підлітків є:

- врахування соціально-економічних, психолого-педагогічних та медико-біологічних факторів у роботі з учнями та студентами;
- запровадження у виховний процес навчальних закладів комплексного забезпечення профілактики вживання наркотичних речовин серед дітей та підлітків шляхом використання «Комплексної програми профілактики наркоманії»;
- реалізацію прихованих резервів навчальних дисциплін на основі між предметних зв'язків та інтегративного підходу до профілактики вживання психоактивних речовин;
- виконання придатної підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів шляхом
- впровадження спеціального курсу;
- педагогізація батьків учнів [3, с. 51].

Отже, профілактика вживання психоактивних речовин серед дітей та підлітків є актуальною проблемою суспільства. Результати наукового пошуку дали конкретизувати такі особливості вияву залежності від наркотичних речовин в підлітковому віці: швидке звикання, руйнівальний вплив на організм: психічну залежність, патологічний потяг до наркотичної речовини, фізичну залежність [3, с. 47].

Розгляд психолого-педагогічної літератури з питання опрацювання педагогічного досвіду та реальні дані підтвердили, що в ході будови профілактичної роботи має враховуватися дія всього комплексу факторів, які забезпечують ефективність профілактики вживання психоактивних речовин.

Література:

1. Афанасьєва В. В. Профілактика та корекція девіантної поведінки підлітків у навчальному процесі / В. В. Афанасьєва // Соціальна педагогіка: теорія та практика / В. В. Афанасьєва. – Луганськ: ЛНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2009. – С. 47–52.
2. Максименко С. Д. Актуальні питання профілактики наркоманії / С. Д. Максименко. // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №10. – С. 1–4.
3. Шишова І. О. Профілактика наркоманії серед підлітків у виховному процесі загальноосвітньої школи: дис. канд. пед. наук: 13.00.07 / Шишова І. О. – Херсон, 2004. – 250 с.

Науковий керівник:

старший викладач, Панченко Світлана Петрівна.

Виктория Крысенко

(Гомель, Республика Беларусь)

ОСОБЕННОСТИ ПОЛОРОЛЕВОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ДОШКОЛЬНИКОВ

Полоролевая идентичность представляет собой осознание и принятие себя как человека определенного пола, представления о половых ролях, положительное отношение к себе как представителю определенного пола. Она является одной из базовых характеристик человека, которая формируется в процессе социализации ребенка, основным психологическим механизмом которой выступает полоролевая идентификация.

Полоролевая идентичность – это динамичная структура, интегрирующая отдельные стороны личности, связанные с осознанием и переживанием ребенком себя как представителя определенного пола в единое целое без потери их своеобразия (Я.Л. Коломинский, М.Х. Мелтсас и др.). Полоролевая идентичность предполагает:

- осознание и принятие тела как тела человека определенного пола;
- отождествление себя с определенным полом;
- представления о половых ролях, закрепленных в обществе;
- наличие знаний об основных личностных характеристиках мужчин и женщин;
- положительное отношение к себе как представителю определенного пола [1, с. 165].

Под позитивной половой идентичностью понимается такая конфигурация элементов идентичности, которая обеспечивает человеку эмоциональное благополучие, высокий уровень принятия себя, людей своего и противоположного пола и адекватное выполнение полоролевых функций в социуме.

Первичная полоролевая идентичность формируется у ребенка к полутора годам, но возрастом объем, и содержание этой идентичности дополняются социальными факторами и меняются, включая в себя разнообразный набор мужественных и женственных свойств.

Как отмечает И.С. Кон, до конца не ясно, по каким признакам дети определяют свою и чужую половую принадлежность. Осознание ребенком своей половой идентичности предполагает и определенное отношение к ней. Во-первых, это полоролевая ориентация, представление индивида о том, насколько его качества соответствуют ожиданиям и требованиям мужской или женской роли. Во-вторых, это полоролевые предпочтения, то есть, какие функции, и социальные роли индивид предпочитает выполнять в обществе [2].

М.А. Радзивиловой [3] были разработаны критерии и уровни сформированности полоролевого воспитания детей дошкольного возраста.

Низкий уровень полоролевой воспитанности дошкольников характеризуется: умением ребенка дифференцировать себя от лиц противоположного пола, отличать мужчин от женщин, мальчиков от девочек по внешним признакам (одежде, длине волос), физиологическим признакам; полоролевому поведению; сформированностью телесной идентичности; знанием и умением выполнять культурно-гигиенические правила по уходу за собственным телом.

Средний уровень полоролевой воспитанности дошкольников характеризуется: половой дифференциацией и идентификацией (видением перспективы собственного развития в маму или папу, женщину или мужчину); знанием основ полоролевого поведения мальчиков/девочек, мужчин/женщин, владением представлениями о внутрисемейных половых ролях; способностью устанавливать партнерские, дружеские отношения со сверстниками; владением элементарными знаниями о своем организме, об анатомическом строении человека.

Высокий уровень полоролевой воспитанности дошкольников определяется следующими характеристиками: осознанием собственного женского или мужского образа «Я»; умениями применять знания о культурных эталонах мужественности/женственности в повседневной жизни; способностью устанавливать партнерские, дружеские отношения со сверстниками своего и противоположного пола, с взрослыми; владение представлениями о разнообразном полоролевом репертуаре и умениями, навыками соответствующего полоролевого поведения; развитием эмпатии, доброжелательности; осведомленностью о возможности агрессивных действий со стороны незнакомых людей, старших детей и навыками личной безопасности.

Усвоение социального опыта происходит через взаимодействие ребенок-взрослый, в котором каждый оказывает влияние и модифицирует поведение другого. Ребенок постоянно наблюдает, имитирует и моделирует отношения, поведения и деятельности окружающих его взрослых.

В период дошкольного детства ребенок стремится к одобрению, завоеванию любви, уважения и доверия к себе. Средством решения этой задачи является освоение социальных норм, помощь взрослым, попытки включиться в те виды деятельности, которыми занимаются взрослые. Именно в рамках этих видов деятельности происходит первичная половая идентификация детей. Одни виды их активности соответствующие полу, поощряются и одобряются взрослыми, а другие противоречащие представления о том, что могут и должны делать мальчики или девочки, вызывают насмешки или порицания. Еще до школы дети проявляют знания о гендерных различиях в игрушках, одежде, занятиях. По наблюдениям ряда исследователей, мальчики выбирают для игры машинки, игрушечные оружия, девочки – куклы, наряды для кукол или игрушки, связанные с домашним хозяйством [4].

С возрастом объем и содержание первичной половой идентичности ребенка меняется. Психологическое самоопределение половой принадлежности начинается со второго года жизни и закрепляется к третьему году. К трем годам ребенок ясно различает пол окружающих его людей, однако может не знать, в чем заключается различие между ними. Например, многие дети уверены в том, что если надеть на мальчика платье, он становится девочкой. Они могут не понимать, что только мальчик может стать папой, а девочка – мамой, а также могут спросить у своего отца, кем тот был – мальчиком или девочкой, когда был маленький. Таким образом, трехлетний ребенок, хотя знает о своей половой принадлежности, но часто ассоциирует пол со случайными внешними признаками, вроде одежды и стрижки волос. Он допускает и возможность изменения пола.

Итак, на этапе раннего детства происходит первичная половая идентификация. Ребенок уже понимает то, что пол не изменяется с течением времени при смене одежды, рода занятия или других внешних признаков. Однако дети сравнительно мало обращают внимания на различие половых органов, когда им приходится решать, кто – мужчина и кто – женщина. Дети старше 4 лет не только правильно различают пол окружающих людей, но и хорошо знают, что в зависимости от пола к человеку предъявляются разные требования.

Также дети стараются подражать родителям одного с ним пола. Л.К. Емельянова отмечает, что девочки, которые больше всего ценят в матери трудолюбие, честность, гуманизм, заботу о семье, вырабатывают у себя именно эти качества. Мальчики стараются подражать отцам в деловитости, смекалке, юморе, профессиональном мастерстве [2].

Идентификация у девочек с матерью имеет ряд особенностей: большой возрастной период; большая интенсивность процесса идентификации, т.е. девочка чаще выбирает роль матери, чем мальчик роль отца; большая значимость для идентификации теплых эмоциональных и доверительных отношений

с матерью; большая зависимость идентификации от отношений между родителями (конфликты отрицательно сказываются на идентификации); меньшее влияние девочек сестры, чем брата на идентификации мальчика [5].

Некоторые авторы (Ю.Е. Алешина, А.С. Волович, М. Джонсон, Дж. Стокард) полагают, что половая идентификация мальчиков проходит в более трудных условиях, чем таковая девочек. Среди препятствующих идентификации факторов называют большее время контакта матери с ребенком, чем отца, из-за чего отец выступает для ребенка менее привлекательным объектом. Вследствие этого первичным оказывается идентификация с матерью, т.е. фемининная.

Таким образом, в дальнейшем своем развитии мальчику предстоит трудная задача: изменить первоначальную женскую идентификацию на мужскую. Однако большинство тех, с кем ребенок сталкивается в процессе своего воспитания, – женщины (воспитатели детского сада, врачи, учителя). Поэтому мальчики, гораздо меньше знают о поведении, соответствующем мужской половой роли, чем женской. Это приводит к тому, что мальчик вынужден строить свою половую идентичность преимущественно на негативном основании: не быть похожими на девочек, не участвовать в женских видах деятельности и т.д. Взрослые не столько поощряют «мужское» поведение, сколько осуждают «немужское» (например «тебе плакать стыдно, ты не девочка»). Это объясняет, почему у девочек полоролевая идентификация является не прерывным и менее конфликтным процессом, чем у мальчиков [5].

А.И. Захаровым установлено, что наиболее выраженная идентификация с родителем того или иного пола у мальчиков происходит в возрасте 5-7 лет, а у девочек в возрасте 3-8 лет. Успешность идентификации зависит от компетентности и престижности родителя того или иного пола в представлении детей, а также от наличия в семье идентичного их полу члена прародительской семьи.

В процессе полового самоопределения любой ребенок неизбежно выделяет в окружающих признаки, характеризующие их маскулинность или фемининность, и соотносит их с собственными качествами, отмечая степень их соответствия. Кроме того, он выявляет способы подчеркивания желательных черт и скрадывания нежелательных. Каждый человек обладает одновременно маскулинными и фемининными чертами, степень выраженности, гибкость и особенности сочетания которых определяют общее впечатление маскулинности и фемининности. Следует прилагать все усилия для воспитания в мальчике маскулинных, а в девочке-фемининных качеств, не препятствуя при этом развитию в ребенке позитивных качеств, по традиции приписываемых другому полу, но и не навязывая их. При этом необходимо считаться с индивидуальными и возрастными закономерностями полоролевой социализации [6].

По данным психолого-педагогических исследований можно сделать вывод, что процесс личностного развития и самоопределения детей дошкольного возраста характеризуется незрелостью их эмоционально-волевой сферы, отставанием в формировании системы социальных отношений, полоролевой идентификации, проблемами семейного воспитания. Дошкольный школьный возраст определяется учеными как важный этап социализации связанный с принятием мальчиками и девочками мужской или женской роли, выражающий по существу, становление психологического пола. Полоролевая идентичность дошкольников включает в себя следующие психологические образования: осознание своего тела как тела человека определенного пола; осознание себя, своей личности, своего жизненного пути как представителя определенного пола; знания половых стереотипов (об атрибутах одежды, возможностях, играх, занятиях и др.) и ролей (личных, семейных, профессиональных и др.) своего пола; представления о своих половых статусах, ролях и стереотипах, мужских и женских идеалах. Полоролевая идентификация возникает на базе усвоения социальных ролей отца и матери. Процесс усвоения половой роли проходит поэтапно с момента самоопределения ребенка в роли мальчика или девочки и заканчивается тогда, когда они осознают необратимость своей половой принадлежности.

Литература:

- 1 Коломинский, Я.Л. Ролевая дифференциация пола у дошкольников / Я.Л. Коломинский // Вопросы психологии. – М.: Изд-во «Университетское», 1985. – № 3. – С. 165 – 171 с.
- 2 Кон, И.С. Ребенок и общество: учеб. пособие / И.С. Кон. – М.: Академия, 2003. – 334 с.
- 3 Радзивилова, М.А. Воспитание дошкольников в процессе полоролевой социализации / М.А. Радзивилова. – Волгоград: Изд-во ВГПУ, 2009. – 17 с.
- 4 Фрейд, А. Детская сексуальность и психоанализ детских неврозов / А.Фрейд, З. Фрейд; сост. и ред. М. М. Решетников. – СПб: Питер, 1997. – 366 с.
- 5 Коломийченко, Л.В. Динамика и особенности полоролевой социализации мальчиков и девочек дошкольного возраста / Л.В. Коломийченко // Детский сад от А до Я. – 2006. – №1. – С. 68 – 70.
- 6 Смирнова, Е.О. Детская психология: учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений, обучающихся по специальности «Дошкольная педагогика и психология» / Е.О. Смирнова. – М.: ВЛАДОС, 2006. – 366 с.

Научный руководитель:

кандидат психологических наук, доцент Гапанович-Кайдалова Е.В.

ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПОРІВНЯННЯ, ЯК ВИЗНАЧНИК ОСОБИСТОГО ПРОГРЕСУ ФАХІВЦЯ В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА

Все пізнається у порівнянні. Так нам зазвичай говорять люди, які хочуть дати пораду з погляду на різні життєві ситуації: нова робота, нова зачіска, зміни в особистому житті. Завжди будуть люди, які казатимуть, що раніше було краще, а будуть ті, які схвалють наш новий вибір. Теорію порівняння можна застосовувати не лише в особистому житті, а й у професійній сфері. Недаремно кожна компанія буде власний бізнес-план порівнюючи показники поточного і минулого років, продуктивність праці одного працівника визначається у порівнянні з продуктивністю праці іншого і таких прикладів може бути безліч.

Метою даної роботи є дослідити чи може теорія соціального порівняння бути визначником особистого прогресу певного працівника, якщо той знаходиться в конкурентному середовищі та на основі цього зробити висновок, яким чином це впливає на продуктивність праці фахівця.

Автором теорії соціального порівняння є Леон Фестінгер — американський психолог, відомий також теорією когнітивного дисонансу.

Згідно з його теорією, при відсутності об'єктивних стандартів для оцінки своїх особистісних якостей людина починає шукати інших людей, аби через порівняння з ними оцінити власне себе. Спочатку перед ним постає проблема: дуже великий вибір варіантів для порівняння і немає конкретного уявлення про те, з ким, власне, себе порівнювати. А вже тоді людина знову орієнтується на інших: з ким порівнюють себе вони?

Те ж стосується і нашого зовнішнього вигляду. Якщо у нас немає певного стандарту, то ми покладаємося на думку оточуючих щодо нашої зовнішності. І не важливо про що йде мова: наша зовнішність, здібності, чи будь-що інше, навіть наші почуття, які ми переживаємо — у всіх цих випадках, на думку Фестінгера, ми орієнтуємося на зовнішність, здібності, думки і почуття інших людей, тобто на наше соціальне оточення [1].

Теорію Фестінгера доповнив і деталізував Джоан Вуд, який визначив 3 основні мотиви, які рухають людиною до соціального порівняння:

1. потреба в самооцінці;
2. прагнення до самовдосконалення;
3. потреба в підвищенні самооцінки [2].

Якщо метою порівняння є потреба в самооцінці, то ми свідомо обиратимемо тих, чий рівень трохи вищий за наш. Наприклад, працюючи в сфері економіки ми не будемо рівнятися на великих економістів, як і власне не рівнятимемось на тих, хто в економіці нічого не розуміє. Людина скоріше за все зрівнюватиме себе з тими, чії здібності трохи вищі її власних. Це стосується будь-якої людської діяльності.

У другому випадку, якщо метою порівняння є прагнення до самовдосконалення, то людина для порівняння обере того, чії здібності розвинені краще в якійсь одній певній сфері, а в іншому вони приблизно на одному рівні. Усвідомлення, що хтось з такими ж здібностями, як і “мої власні” зміг досягнути успіху у певній сфері дають людині надію на власний успіх, що призводить до впевненості в собі, і надалі дає поштовх і мотивацію до саморозвитку і самовдосконалення.

І, в третьому випадку, якщо людина прагне підвищити власну самооцінку, то вона вибере ту людину, рівень якої на порядок нижчий власного. Тобто, для порівняння береться той, хто, на її думку, гірший.

Також згідно теорії Вуда соціальне порівняння характеризується ще й гендерною ознакою. Тобто, чоловіки схильні порівнювати себе і орієнтуватися на чоловіків, а жінки — на жінок. Таким чином, люди більш схильні порівнювати себе і свою діяльність з тими, хто чимось співвідноситься з ними і за гендерними ознаками.

В даній статті розглядається теорія соціального порівняння з точки зору прагнення до самовдосконалення. Саме це прагнення є хорошим показником того, що фахівець прагне збільшувати свій власний рівень професіоналізму і ставати надалі ще кращим працівником. В такому випадку для роботодавця буде питанням, чи захоче працівник з такими амбіціями і прагненнями залишатися в компанії на тій самій посаді довготривалий період часу і чи не покине працівник компанію заради можливості рухатися далі на кращій посаді.

Чи пов'язана теорія соціального порівняння з конкурентоспроможністю і які наслідки має таке поєднання?

На нашу думку, теорію соціального порівняння можна досить тісно пов'язати з конкурентоспроможністю працівників, які працюють в одній компанії, чи навіть просто в одній сфері.

Люди — істоти соціальні, нам притаманно звертати увагу на інших людей, прописувати певні стандарти краси, спираючись на те, що нам візуально подобається, і орієнтуватися на людей, кращих за нас, на тих, чий рівень ми прагнемо досягнути.

Те ж стосується і професійного росту. Люди, які зацікавлені у власному розвитку і мають бажання до самовдосконалення, так чи інакше порівнюватимуть свої показники з показниками інших працівників. Керівники деяких підприємств вміло користуються цим принципом конкуренції, присвоюючи працівникам звання “кращий працівник”. І таким чином за невелику грошову винагороду для одного працівника він

отримує набагато вищі показники продуктивності праці кожного працівника, який прагне стати «кращим».

Саме порівняння визначає, наскільки працівник компанії росте у своєму професіоналізмі з часом, а також по відношенню до інших працівників. Але навіть з порівнянням працівників потрібно ставитися доволі обережно, адже, якщо людині, яка, можливо, не є впевненою в собі, з докором покажуть того, хто за показниками буде в декілька разів краще справлятися зі своїми обов'язками, то це може привести до поганих наслідків. Як мінімум низька самооцінка, а в добавок — глибока депресія і незадоволення власним життям.

Навіть той, хто декілька разів поспіль ставав «кращим» має можливість погіршити свої результати, адже на кого йому рівнятися? З ким конкурувати? Чи не набридне йому ця гра і чи не захоче він піти з цього замкненого кола тих, хто постійно женеться за цим розмитим престижем?

На показники продуктивності впливає багато факторів. Всі люди індивідуальні і те, що може підійти для одного працівника, може зіграти злий жарт для іншого. Тому навіть застосовуючи теорію соціального порівняння в робочій сфері важливо грамотно підійти до цього питання і не створити в колективі напружену атмосферу конкуренції. Адже колектив — це перш за все одне ціле, яке працює на один результат — покращити діяльність компанії, і не завжди доречно вводити теорію соціального порівняння в життя.

Людям притаманно порівнювати себе з іншими в будь-якій ситуації. Деколи навіть важливі рішення ми приймаємо спираючись на досвід і поради інших людей. Ми порівнюємо, зважуємо і приймаємо рішення.

Отже, підсумовуючи все вище сказане, можна зробити наступний висновок. Безперечно, теорія соціального порівняння має місце в житті кожної людини. Нам так чи інакше властиво порівнювати свій рівень життя з рівнем життя іншої людини, свої професійні здібності зі здібностями наших колег і свій результат з результатами інших. Звісно, у випадку прагнення людини до саморозвитку у цьому нічого поганого немає, але, якщо річ стосується професійного розвитку та конкурентоспроможності, то це не завжди актуально. Кожен з нас особистість і в кожного є свої методи підвищення власної продуктивності. Саме тому, варто завжди аналізувати колектив, яким керує менеджер, а вже на основі цього робити висновок, чи варто розпалювати всередині колективу конкуренцію та чи не зруйнує це сам колектив, чи можливо краще спрямувати свої зусилля в бік об'єднання та роботу на один результат.

Література:

1. Учебники по социологии и социальной работе. «Социальная психология на рубеже веков: Истории, теория, исследования» [Електронний ресурс] / Семечкин Н.И. - Режим доступу: <http://txtb.ru/120/index.html>
2. Руденко О.М., Штурхецький С.В. та ін. — HR-менеджмент у публічному управлінні: навч. посібн. / Київ: Кондор-видавництво, 2016 — 124 с.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент Бабинець Мирослава Миколаївна.

СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ**Miras Nussupov
(Taldykorgan, Kazakhstan)****SECURING A WEB APPLICATION IN JAVA PLATFORM**

Web security can be characterized in different routes, contingent upon singular perspectives. The fundamental focal point of security in this article is the wellbeing of uses created and conveyed for the Internet. Here, we diagram some product safety efforts that you can take to secure your application. While none of them is totally faultless, consolidating these methodologies with equipment can help counteract malignant assaults on your business.

The two principle ideas of security are authentication and authorization. I will portray every one of them in the accompanying segments and give cases of how you can actualize them in your applications. What's more, examine some key classes of the Java Security API to plan for a more point by point illustration that consolidates frame based authentication with Java's security show. The ideas sketched out in the illustration should empower your endeavor to create a security strategy for your Java-based applications.

Authentication is the procedure by which clients' entrance benefits are checked before their entering a Website's ensured zone. There are two noteworthy authentication approaches: basic authentication and form based authentication.

Basic authentication depends on the Web server for authentication to secured zones. Destinations secured by basic authentication let the client peruse through unprotected zones without requiring the client to enter a password. Be that as it may, the program will naturally provoke the client for a password and username should he or she endeavor to get to a protected page. This incite comes as an exchange box.

The username and password mix is then encoded and go in a decoded frame to the Web server. The Web server looks at the encoded an incentive against values put away in a level record, a database, or an index server.

On the off chance that the client is validated, the server at that point checks that the client has the benefit to get to the asked for page against a document. On the off chance that the client approaches, the Web server at that point serves the page. In the event that the client is denied get to, the server either asks for the username/password checking again or presents a mistake message on the program window.

Since the genuine language structure of the basic authentication different between servers, there are various Web assets depicting the language structure of the different servers.

The lion's share of sites utilize an approach called form based lazy authentication, which gives clients a chance to explore through unprotected regions of the site without requiring a password. Just when the client needs to get to secured regions, for example, requesting or account status, does the site introduce a login form. This is the most well-known security approach and is utilized by huge web based business firms. The advantage of this approach is that clients are not subjected to the hold up times related with authentication unless they genuinely require access to a secured page [1].

Authorization checks that the security arrangements ensure against more advanced programmers by keeping unapproved code from interfacing with back-office frameworks, for example, Enterprise JavaBeans (EJB). There are two kinds of approval: code authorization and caller authorization.

Security group can avoid unapproved code use by constraining the classes accessible to the virtual machine utilized by the servlet engine. You can accomplish this procedure of code approval by expelling pointless passages from the classpath.

The security group has finish control over which code ought to be incorporated into the classpath and can in this way approve the code before consideration. The group ought to guarantee that the code does not approach outsider instruments or incidental code.

Notwithstanding code approval, you can likewise validate the guest of back-office frameworks. The EJB show, for instance, gives the improvement a chance to group indicate a username and password for access to any bean sent in a container.

Any code that endeavors to interface with these beans must pass the username/password checking to the container for approval. A fizzled approval brings about an exemption that keeps the guest from finishing its activity [2].

In the Java Security API, there is a bundle, `java.security.acl`, that contains a few classes that you can use to build up a security framework in Java. These classes empower your advancement group to indicate distinctive access abilities for clients and client gatherings.

The idea is genuinely direct. A client or client bunch is conceded authorization to usefulness by adding that client or gathering to an entrance control list. When you have made the client and the client's authorization, you can make the entrance control list passage. It's imperative to take note of that the security APIs requires that the proprietor of the entrance list be passed with a specific end goal to guarantee this is really the designer's coveted activity. It is fundamental that this proprietor question be ensured deliberately [3].

In the principal illustration, the form based verification plot was executed in a simple mold. It checked just to guarantee that the client was contained in the database of verified clients. A client contained in the database was

allowed access to all usefulness inside the framework without promote definition. In the second illustration, the EJB approved the client endeavoring to execute confined techniques on the bean. This security shields the bean from unapproved get to, yet does not ensure the Web application. In the third illustration, we considered the Java Security Access Control bundle. It showed how you could utilize a basic API to check that a client approached certain usefulness inside the framework. By social occasion these three cases, you can make a straightforward confirmation conspire that constrains the client's entrance to Web-based segments of a framework, including back-office frameworks.

Securing a Web framework is a noteworthy prerequisite for the development team. This article has advanced a security plot that use the code created by Sun Microsystems to secure objects in Java. Despite the fact that this straightforward approach utilizes an entrance control rundown to manage client access to ensured highlights, you can grow it in light of the necessities of your client group to help extra component level varieties or client data.

A great part of the talk set forth in this article comes from the J2EE specification. As of now the containers don't give a security component as the one introduced here. Be that as it may, as the containers keep on growing, the usage of both fundamental and form based validation may end up display. What's more, a J2EE server without much customization may bolster the EJB mapping that was depicted before in the article. Java likewise gives some other extra techniques for security running from computerized marks to the JAAS particular that can be utilized to ensure the class records against unapproved access.

A straightforward security approach can limit your application development time, and defenselessness to pernicious assault, while taking into account extended highlights with insignificant coding exertion. The same number of organizations just relearned, in any case, programming alone can't secure a Website against all types of threats.

References

1. Authentication [Electronic resource]// - URL: <http://searchsecurity.techtarget.com/definition/authentication> - (date of treatment: 24.02.2018)
2. Authorization [Electronic resource]// - URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Authorization> - (date of treatment: 24.02.2018)
3. Java security [Electronic resource]// - URL: <http://searchsecurity.techtarget.com/definition/authentication> - (date of treatment: 25.02.2018)

Scientific adviser:

Candidate of Technical Sciences Uzdenbaev Zhanbaj Shujnshalievich.

**Жұпар Жалғасбекова, Ақбота Даулетбай
(Астана, Қазақстан)**

АҚПАРАТТЫҚ КЕҢІСТІККЕ ӨТУДІҢ ЗАМАНАУИ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Қазақстанда ақпараттық-коммуникациялық технологиялар заманауи білім берудің бір бөлігіне айналды. Мұны енгізу мен қолданудың басты мақсаты заманауи, қолжетімді және өзекті білімге негізделген ақпараттық кеңістік жасау. Бұл, өз кезегінде, білім беру мекемелерінде азаматтардың үнемі дамуында, жаңа құзіреттіліктерді қалыптастыруында және ойлау ауқымын кеңейтуде қажеттіліктерін қанағаттандырумен қол жеткізіледі.

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев өзі бекіткен «Цифрлы Қазақстан» бағдарламада ақпараттық технологиялар мен бұқаралық коммуникация құралдары білім алу құралын еркін таңдауды қамтамасыз ету басты рөл ойнайтын заманауи қоғам типін дамытудың принциптерінің бірі. «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасын жүзеге асыруда 4 бағыт бар. Бірінші бағыт – ауыл-аймақты кең жолақты интернетпен қамтамасыз етіп, Қазақстанның транзиттік әлеуетін арттыру. Екінші бағыт – экономиканың салаларына (көлік және логистика, денсаулық сақтау, білім беру, ауыл шаруашылығы және электронды сауда) цифрлы технологияны ендіру. Үшіншісі – мемлекеттік органдар жұмысының сапасын арттыру және төртінші бағыт – IT-мамандарды даярлау [1, 4 б.]

Мұндай қоғамды құрудың халықаралық қағидаттары мен оны құру жолдары 2000 жылғы 22 шілдеде «G8» мемлекет пен үкімет басшылары қабылдаған Жаһандық ақпараттық қоғамның Окинава хартиясында көрініс тапты [2]. Қабылданған бұл құжатта ақпараттық ғасыр талабына сай келетін адам ресурсын дамыту қажеттілігі қаралған.

Жоғары дәрежелі бүкіл әлемдік кездесу шеңберінде қол қойылған «Ақпараттық қоғамды құру - бұл жаңа мыңжылдықтағы жаһандық міндет» принциптер Декларациясында ақпараттық қоғамды дамытудағы негізгі мәселелер мен тапсырмалар қамтылған болатын [3]. Декларацияның басты мақсаты - мемлекеттің және жалпы қоғамның бір болуы, білім беру, ақпарат және байланыс адамның дамуына негіз болып табылады. Сонымен қатар, ақпараттық және коммуникациялық технологиялар тәжірибе жүзінде өміріміздің барлық аспектілеріне үлкен әсерін тигізеді. Бұл технологиялардың жылдам прогресі дамудың анағұрлым

жоғары жаңа дәрежесіне жол ашады. Бұл технологиялардың қабілеті көптеген дәстүрлі кедергілерді әлсіретеді, әсіресе, уақытпен және арақашықтықпен байланыстыларын.

Ақпараттық-білім беру орталарын әзірлеу өзара байланысты білім мен идеялардың ортақ қолжетімді жүйесі үшін ғылыми және білім беру жобаларын дамыту және іске асыру жолымен жүзеге асырылуы керек. Осыған байланысты бірқатар маңызды міндеттерді шешу қажет, оның ішінде:

1. озық және тиісті білімді таратуға ықпал ететін білім беру ақпараттық ресурстарын танымал ету;
2. студенттерді ғылыми және шығармашылық зерттеулерге тарту;
3. жастар мен балалар арасында шығармашылық әлеуетті дамыту.

Оқу орындарының базасында құрылған интерактивтік орта сапалы ойластырылған әдістемелік және мазмұндық қолдауды, жақсы ойластырылған эргономикамен, имитациялық зерттеу әдістерімен, өзін-өзі құруға және оқыту моделін құруға мүмкіндік беруі керек. Ол ғылыми-техникалық шығармашылыққа, оның ішінде білім беру және ғылыми ұйымдардың өкілдерін өзін-өзі жүзеге асыруға арналған алаңдарды құру үшін жағдай жасауы тиіс.

Бұл міндет білім беру мекемелерінің, оқу-әдістемелік бірлестіктердің, әлеуметтік желілердегі білім беру орталықтарының және білім беру веб-қызметтерінің веб-сайттарын орналастыру, сондай-ақ қашықтан білім беруді белсенді түрде алға жылжыту, білім беру ақпараты мен ресурстарды қамтитын ғылыми-зерттеу, ақпараттық және анықтамалық ақпарат, бәсекеге қабілетті интернет-жобалар өткізуге арналған ресурстарды, ақпаратты тарату арқылы шешілуі мүмкін.

Мүгедектігі бар адамдардың, сондай-ақ, қолайсыз және осал топтардың ерекше қажеттіліктерін есепке ала отырып, білімнің, оқытудың және кадр ресурстарын дамытудың барлық деңгейлерінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалануды ынталандыру қажет.

Білім беру жүйесі адамдарға сандық жұмыс ортасы мен білім қоғамының талаптарын қанағаттандыру үшін дағдылары мен білімдерін жақсы жабдықтауы керек. Сонымен қатар бұқаралық ақпарат құралдарында сауаттылық деңгейін көтеру керек. Сондықтан сандық құралдарды білім беруде өмір бойы қолдануға кеңінен насихаттау керек. Білім беру саласындағы барлық мүдделі тараптармен бірлесе отырып, білім беру мекемелері жоғары сапалы білім беруді қамтамасыз ету үшін сандық медианың мүмкіндіктерін жүйелі түрде қолданатын, кеңейтетін және іске асыратын тәуелсіз цифрлық оқыту стратегиясын әзірлеуі керек.

АКТ сапалы білімге қолжетімділікті кеңейту, сауаттылықты арттыру, сапалы және уақтылы білім беруді қамтамасыз ету, оқу процесін өзі жеңілдетеді, осылайша білім беру процесінің жеңілдетілуіне әкеледі, осылайша ашық ақпараттық қоғамды құруға және білімге, мәдени және тілдік әртүрлілікті құрметтейтін ақпараттық-бағытталған экономикаға негіз қалайды. Алайда басты мәселе – қауіпсіздік пен өзектілік қағидаттарына сәйкес келетін ақпараттық және білім беру ортасын енгізу қажеттілігі. Бұдан басқа, оқушылар мен оқытушылардың бейімделуі, икемділік деңгейін үнемі жетілдіру және цифрлық білім беру ортасының интерактивті кеңістігінде жаңа дағдыларды дамытуға ұмтылу туралы сұрақтар бар. Осыған байланысты АКТ негізделген неғұрлым икемді білім беру жүйелерін дамыту қажет, яғни қоғам мен экономиканың өзгеріп отырған қажеттіліктеріне жылдам көшу мүмкіндігі бар жүйелер.

Сондай-ақ, бірлескен іс-әрекеттердің әдіснамасына негізделген білім беру ұйымдарының өзара іс-қимылын күшейту және үйлестіру үшін электрондық оқыту саласында қауымдастықты дамыту қажет. Сонымен қатар жоғары оқу орындары үздіксіз реформалардан, қашықтан білім беру технологияларын және электрондық оқытуды пайдалану үшін нормативтік базаны дамыту және білім беру стандарттарының жаңаруынан туындайтын талаптарды ескеруі керек [4, 135–137 бб].

Осылайша, «Қазақстандағы қазіргі заманғы цифрлық білім беру ортасы» басым жобасын іске асыруға бағытталған нормативтік-құқықтық базаны дамыту студенттердің академиялық ұтқырлығы мен онлайн курстарындағы университет желісін құруды дамыту үшін жаңа мүмкіндіктер ашады.

Әдебиеттер

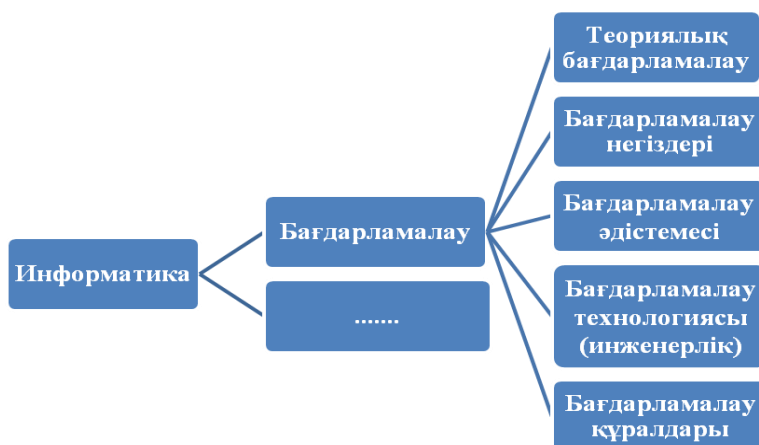
- 1 «Егемен Қазақстан» жалпы ұлттық республикалық газеті, № 44, 03.03.2017ж. (<https://pdf.egemen.kz/pdfs/2017/03/03032017-web.pdf>).
- 2 Жаһандық ақпараттық қоғамның Окинава хартиясы. 22 шілде 2000 жылы «G8» мемлекет және өкімет басшылары қабылдаған (<http://www.iis.ru/library/okinawa/charter.ru.html>).
- 3 Принциптер декларациясы «Ақпараттық қоғамды құру – бұл жаңа мыңжылдықтағы жаһандық міндет», Женева қ., 2003ж. – Тунис қ., 2005ж.
4. Гузанов Б. Н., Федулова М. А., Федулова К. А. Практика сетевого взаимодействия при реализации образовательных стандартов высшего образования нового поколения / Профессиональное образование и рынок труда № 2 (29) 2017 С. 9-15.5. M. Patacchiola and A. Cangelosi, «Comparative efficiency of different regimens of locomotor training in prolonged space flights as estimated from the data on biomechanical and electromyographic parameters of walking» Pattern Recognition, vol. 71, pp. 135–137, 2017.

WINDOWS ҚОСЫМШАСЫНЫҢ ГРАФИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІН ЖОҒАРЫ ДЕҢГЕЙДЕГІ БАҒДАРЛАМАЛАУ ТІЛІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ

Қазіргі қоғамның ғылым және техника саласындағы жетістіктері, ақпараттың тұрақты, өзекті дамуы білім беру жүйесін жетілдіруді талап етеді. Қоғамдағы кез-келген өзгерістер жоғары білім жүйесіндегі түлектердің бәсекеге қабілеттілігін арттырады. Жоғары мектептерде жоғары деңгейдегі бағдарламалау тілін оқыту салыстырмалы түрде жақында пайда болды. Бұрынырақ, 1960-1970-жылдары ол ЭЕМ-ның жобасымен байланысты мамандықтарда оқытылды.

Біздің елдегі жоғары деңгейдегі бағдарламалау тілін оқыту дербес компьютерлерді (ДЭЕМ) енгізуге байланысты кең жүзеге асырылды.

Қазіргі қоғамда бағдарламалық жабдықтаманы өңдеу үшін объектіге бағытталған бағдарламалау тілдері (C++, Java немесе C#) қолданылады. Осыған орай бағдарламалық жабдықтаманың сапасына жоғары талап қойылады: кіріктірілген жүйелер және нақты уақыттағы жүйелер.

Сурет1. Информатиканың пәндік аймағы

Инженерлік мамандықтар қазіргі кезде есептеу техникасын жақсы білуді және оны практикалық әрекетте қолдана білуді талап етеді. «Жоғары деңгейдегі бағдарламалау тілі» курсы информатика және бағдарламалау бойынша негізгі пәндермен анықталады.

Информатика – компьютердің көмегімен ақпаратты өңдеу, жинақтау және тасымалдау заңдылықтарын және әдістемесін зерттейтін ғылым.

- Бағдарламалау - өңделген мәліметтерді сипаттайтын информатиканың бөлімі. Бағдарламалау бөлімі келесі бөліктерге бөлінеді:

- Оқыту объектісі математикалық абстракция болып табылатын теориялық бағдарламалау.
- Бағдарламалауды практикалық негізде жүзеге асыруға арналған тұжырымдамалар мен дағдылар жиынтығынан тұратын бағдарламалау негіздері:

- Мәліметтер құрылымы және олардың компьютер жадында орналасуы;
- Сызықтық массив және файлдарды реттейтін ақпараттық іздеу;
- Формалды тілдер, грамматика, автоматты және басқа да абстракті машиналар;
- Синтаксисті бағдарламалар анализі;
- Еңбек сыйымдылығын бағалау және алгоритмдердің күрделілігінің теориясы;
- Бағдарламаларды автоматты синтездеу, тапсырмаларды сипаттау, бағдарламалардың қасиеттерін дәлелдеу;

- Бағдарламалау тілдерінің семантикасы.

➢ Бағдарламалау методологиясы. Бағдарламаларды құрастыру негізінде анықталған әдістемелер жиынтығы. Бұл әдістеме біріккен философиялық тәсіл арқылы анықталады және бағдарламалық жабдықтаманы өңдеу үрдісі кезінде қолданылады.

➢ Технологиялық үрдістерді және олардың орындалу ретін оқытатын бағдарламалау технологиясы (оқыту әдісін және құралдарын қолдану арқылы).

Технологиялық үрдіс- әрбір объект белгілі-бір табиғи үрдіске немесе адамның іс-әрекетіне негізделген, берілген объектінің іс-әрекет ретінің жалғасы (технологиялық операциялар) болып табылады. Білім беру әдістері және тәсілдері әр-түрлі үрдістерде және технологияларда қолданылатындығына назар аудару керек.

➢ Жүйелік бағдарламалауды оқытатын құралдарды қолданатын бағыт, бұл бағытқа бағдарламалауды қолдайтын барлық құралдар кіреді.

Бұл жұмыста Windows-тың «мәтіндік» консолдық режимі арқылы, бағдарламалардың графикалық мүмкіндіктерін қолданып, бағдарламаның сыртқы көрінісін жақсартуға болады. Көптеген қолданушылар терезеде сурет салуға болатынын білмейді. Біз C/C++ бағдарламалау тілін қолданушыларға негізгі графикалық функциялармен танысуды ұсынылады. Осындай графикалық функцияларды қолдану үшін **windows.h** тақырыбын файлға қосылады. Соның арқасында **WindowsAPI** кітапханасында рұқсат алынады.

Барлық C/C++ бағдарламалау тілінің графикалық функциялары терезе мәтіні деп аталатын арнайы құрылымды қолданады. Ол сызық түсін, стилін және сызық қалыңдығын, терезе өлшемін, шекараның бояу түсін және тағы басқа өлшемдердің параметрлерін сақтайды. C/C++ тілінде терезе мәтіні сурет салынатын HDC айнымалы типінде сақталады.

```
HDC hdc = GetDC(GetConsoleWindow());
```

Сурет салатын кез-келген Windows функциясы hdc. Айнымалысын қабылдайды. Бағдарлама аяқталар кезінде консол терезесіндегі мәтін дескрипторы команданы босатуды ұсынады.

```
ReleaseDC(NULL, hdc);
```

Бірінші параметр бағдарламаның әр-түрлі функцияларын қолданатын HWND идентификаторын көрсетеді. Оны келесі команда арқылы алуға болады:

```
HWND hwnd = GetConsoleWindow();
```

Егер де ол бағдарламада қолданылса, онда hwnd идентификаторы ReleaseDC(NULL, hdc) функциясының бірінші аргументіне берілуі тиіс. Егер GetConsoleWindow() GetDC() және функцияларында қате болған жағдайда арнайы мәндерді қайтарады.

```
HWND hwnd = GetConsoleWindow();
```

```
HDC hdc;
```

```
if (hwnd!=NULL) { hdc=GetWindowDC(hwnd);
```

```
if (hdc==0) cout<<"Error DC Window"<<endl;
```

```
} else cout<< "Error Find Window" <<endl;
```

Графикамен жұмыс жасаған кезде үнсіз келісім бойынша сол жақ жоғары бөлігі (0,0) координатада жататын координата жүйесі қолданылады. Осьтер оң жаққа және төмен бағытталады, ал оның логикалық бірліктері пиксель болып табылады.

1-мысал. Бұл жерде LineTo(HDC,X,Y) функциясы қолданылады. Бұл функция (X, Y) нүкте көрсеткішін ағымдық нүктеге дейін сызады және меңзерді осы нүктеге жылжытады.

```
#include <windows.h>
```

```
void main()
```

```
{ // консол терезесінен дескриптор мәтінін аламыз
```

```
HDC hdc = GetDC(GetConsoleWindow()); Rectangle(hdc,100,100,200,200); // төртбұрыш саламыз
```

```
HPEN Pen = CreatePen(PS_SOLID,3,RGB(255,0,0));
```

```
SelectObject(hdc, Pen);
```

```
MoveToEx(hdc,150,150,NULL); // бағыттауыш орналасқан аймаққа сызық саламыз
```

```
LineTo(hdc, 250, 50); //сызықты алдыңғы сызықтың соңынан сызымыз
```

```
LineTo(hdc, 200, 200); //бағыттауышты сол жақ жоғары бөлікке орналастырамыз
```

```
MoveToEx(hdc, 100, 100, NULL); //сызықты курсордың алдынан нүкте соңына дейін (250,50)
```

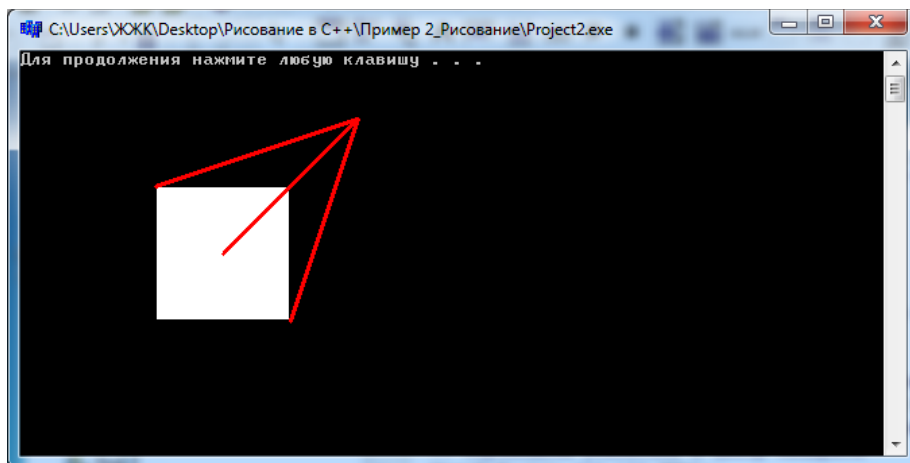
```
LineTo(hdc, 250, 50);
```

```
system("pause");
```

```
DeleteObject(Pen);
```

```
ReleaseDC(NULL, hdc);
```

```
}
```


Сурет 1. LineTo(HDC,X,Y) функциясын қолдану мүмкіндіктері

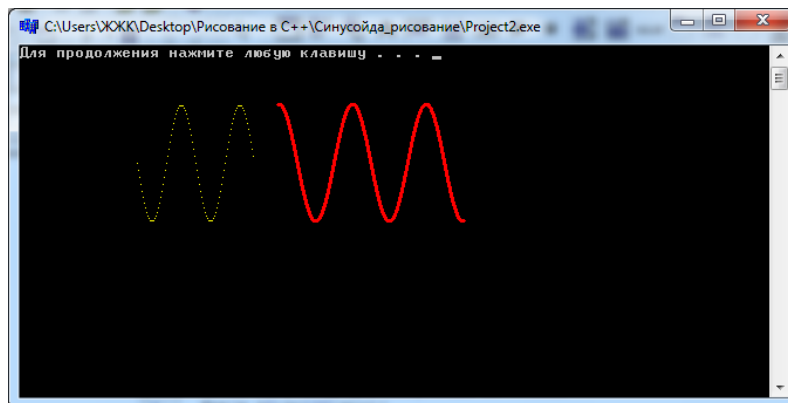
Терезенің графикалық облысы пиксель массиві арқылы анықталады. Әрбір пиксель экранның бір нүктесімен сәйкес келеді және әрбіреуі жеке түстермен анықталады. Түс пикселін X, Y координатасы арқылы келесі функция арқылы орнатуға болады

```
SetPixel(HDC dc, int X, int Y, COLORREF Color);
```

Бұл жерде COLORREFRGB макорсынан тұратын арнайы тип арқылы анықталады. SetPixel функциясы белгіленген координаталар арқылы түстерді қайтарады.

2-мысал. Синусоида салу.

Бұл мысалда графиктік функцияның мүмкіндіктері консолдық режимде екі түрлі әдіспен қарастырылады. Бірінші, MoveToEx функциясы арқылы бастапқы нүкте анықталады, содан соң LineTo(hdc, Xx, Yx) функциясы цикл денесі арқылы бағыттауыштан Xx, Yx нүктеге сурет салынады. Келесі циклда LineTo жаңа Xx, Yx нүкте арқылы бағыттауышпен байланысады.

Сурет 2. Графиктік функцияның көрінісі

Әр-түрлі графикалық объект салатын көптеген функциялар бар.

– BoolArc(hdc, int left, int top, int right, int bottom, int x1, int y1, int x2, int y2) функциясы эллипс және шеңбер сызады.

– BOOL Polyline(hdc, POINT *pt, int cPoints) функциясы нүкте арқылы жүретін, массивте pt координатасы арқылы табылатын бірнеше қысқасыздық сызады.

– PolyPolyline функциясы BOOL PolyPolyline (HDC hdc, const POINT *lppt, const DWORD lpdwPolyPoints, DWORD cCount) арқылы бірнеше қысқасыздық сызады.

– TextOut функциясы қаріп, фон түсі, фон символы қолданылатын мәтіндік бағанды көрсетеді. BOOL TextOut(HDC hdc, int xStart, int yStart, LPCTSTR lpString, int countChars);

Windows API функциясын консолдық режимде және графикалық функцияларда қолданған бірнеше мысал келтірілді. Консолдық режимнің терезесінде мәтіндік және графикалық мүмкіндіктер негізгі режим болып табылады.

Windows қосымшасының графикалық мүмкіндіктерін жоғары деңгейдегі бағдарламалау тілін қолдану арқылы оқыту студенттердің өздігінен білім алуына бағытталған және студенттерді бағдарламалау есептеріне деген қызығушылығын арттырады.

Әдебиеттер:

1. Бадд Т. Ис- әрекеттегі объектіге бағытталған бағдарламалау = An Introduction to Object-Oriented Programming. – СПб.: Питер, 2007. – 464 с.
2. Петрова А. Н. Объектіге бағытталған бағдарламалау тілінің негізінде объектіге бағытталған бағдарламалау тілінің оқыту әдістемесін жетілдіру («Бағдарламалау» болашақ информатика мұғалімдеріне арналған пән мысалында). Дисс.... пед. ғыл. канд. М. 2009.
3. Хорев П. Б. Объектіге бағытталған бағдарламалау тілінің технологиялары. – М.: Академия, 2012. – 448 с.

Тетяна Киричок, Тетяна Клименко, Надія Талімонова
(Київ, Україна)

ЭЛЕМЕНТИ ЗАХИСТУ ПАПЕРУ ДЛЯ ДРУКУ ЗАХИЩЕНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Насьогодні одними з найважливіших напрямів досліджень та розробок у сфері захисту захищеної продукції є методи, пов'язані із захистом паперового полотна, яким присвячено майже 20 % усіх розробок [1]. Для виготовлення захищеної продукції використовують папір високої якості, який відповідає суворим технологічним вимогам: має бути довговічним, стійким до дії навколишнього середовища, міцним на розрив, згин, мати захист від підроблення тощо. Паперова основа сама по собі є елементом захисту, певним чином підібраний склад волокнистого матеріалу може забезпечувати необхідну зносостійкість [2].

На рис. 1 подано схему вибору виду захисту паперової основи для друкування захищеної продукції, а на рис. 2 представлено різновиди елементів захисту паперової основи.

Рис. 1. Схема вибору виду захисту паперової основи для друку

Рис. 2. Різновиди елементів захисту паперової основи

Аналіз знайдених патентів за 2009–2016 роки показав, що кількість патентів у світі, пов'язаних із покращенням властивостей паперової основи є найбільш популярними напрямками захисту. Велику кількість патентів присвячено методам та приладам для контролю якості паперу, а також розроблення методів контролю якості офсетного друку (рис. 3) [3–9].

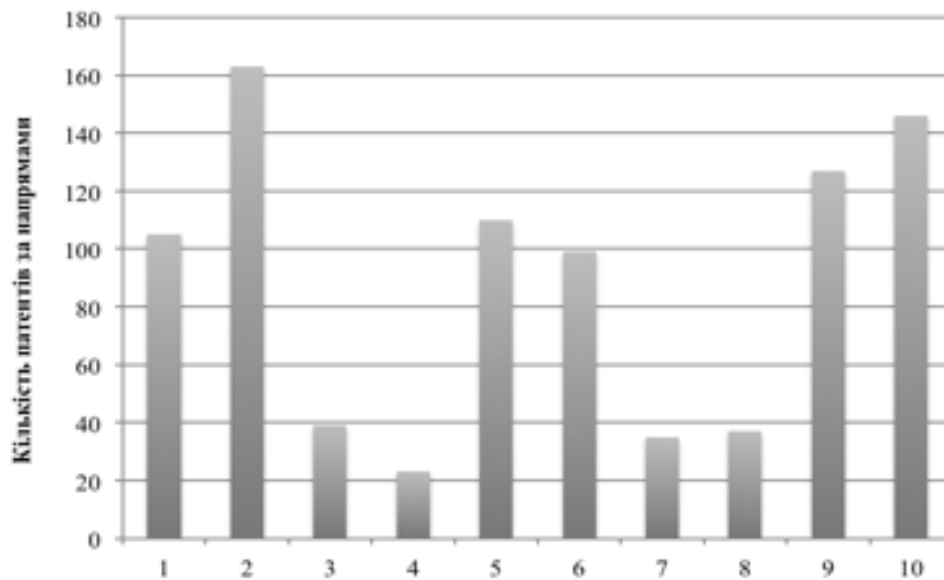

Рис. 3. Розподіл патентів за напрямками забезпечення якості:

1 – загальні проблеми захисту цінних паперів та документів суворого обліку; 2 – захист паперового полотна; 3 – захист пластикової чи полімерної основи; 4 – захист на стадії формування зображення оригіналу; 5 – захист за рахунок застосування поліграфічних фарб та лаків зі спеціальними властивостями; 6 – захист за рахунок поліграфічних післядрукарських та оздоблювальних процесів; 7 – захист інформації за рахунок конструкції носія та методів зберігання інформації; 8 – застосування захисних голографічних елементів та штрих-кодів; 9 – методи та прилади для контролю якості паперу; 10 – методи контролю якості офсетного друку

Найдавнішим традиційним та надійним методом захисту паперового полотна є застосування водяних знаків. Водяний знак – це малюнки в паперовій масі, видимі на просвіт, що не тільки виконують захисні функції, а також підвищують загальний художній рівень цінних паперів [8]. На основі джерел [10–15] було розроблено класифікацію водяних знаків за графічним виглядом та за розміщенням на аркуші, подано на рис. 4, 5. Українська гривня має багатотонний (портрет) та однотонний водяний знак (номінал), що розміщуються в точно заданому місці на готовому виробі.

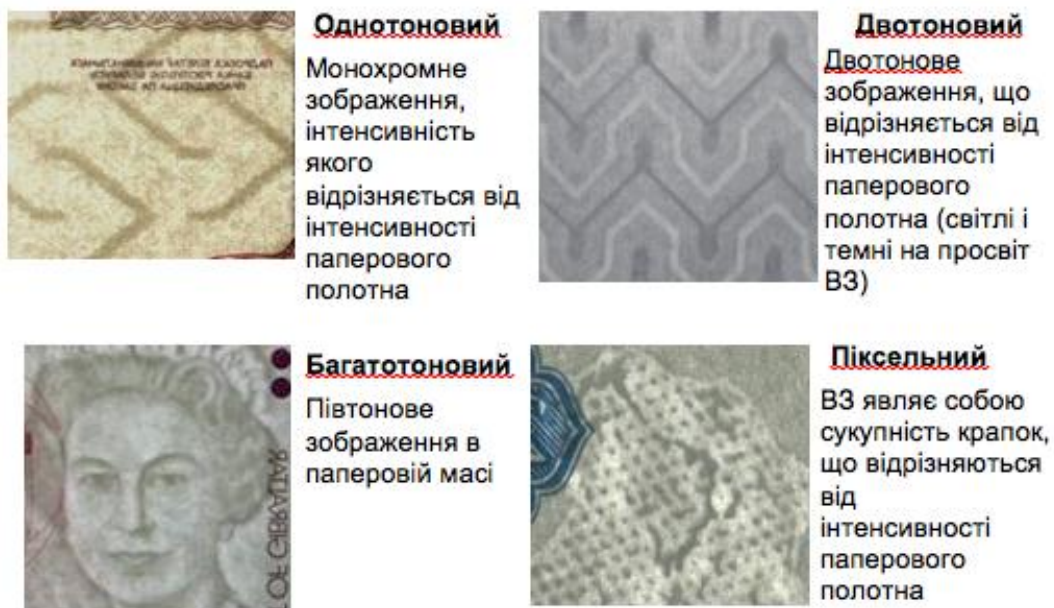

Рис. 4. Класифікація водяних знаків за графічним виглядом

Рис. 5. Класифікація водяних знаків за розміщенням на аркуші

У свою чергу, окрім наявних елементів захисту, папір повинен мати належні друкарсько-технічні та експлуатаційні властивості. Під час виготовлення основи для друку цінних паперів потрібно суміщати обидва цих фактори та забезпечувати такі характеристики [8, 16–19]:

- високе значення фізико-механічних показників паперу при потребі використання для його відливу і формування водяного знака паперової маси масного помелу і однорідного фракційного складу;
- обмеження щодо зольності (контрастність водяного знака знижується з підвищенням зольності, падають міцнісні показники) та забезпечення високих друкарських характеристик паперу та його міцності;
- висока білизна паперу при забороні застосування оптичних відбілювачів;
- добре сприйняття папером кількох способів друку та можливість застосовувати ламінування голограмами, тиснення, перфорацію;
- забезпечення утримання у структурі паперу захисних елементів (волокон, конфетті) з розмірами, які значно перевищують розміри целюлозних волокон;
- уведення у склад для поверхневого проклеювання паперу засобів, що забезпечують хімічний захист, які не завжди розчиняються у розчині для проклеювання [20].

Зі збільшенням довжини волокна у паперовій масі міцнісні властивості паперу підвищуються, забезпечується краще утримання захисних елементів у структурі паперу, але друкарські властивості погіршуються, оскільки зменшується однорідність структури паперового аркуша. Зі збільшенням наповнювачів у папері його друкарські властивості підвищуються, але зменшується міцність та контрастність водяного знака на просвіт. Зміна ступеня помелу та проклеювання також неоднозначно впливають на кінцеві властивості паперу.

Отже, папір з елементами захисту є основним матеріалом для виготовлення захищеної продукції. У свою чергу, технологія виготовлення захищеного паперу має свої особливості, які визначають його структурні та фізико-механічні властивості. Відповідно явища, які відбуваються в друкарському контакті та під час закріплення фарби на папері з елементами захисту, потребують більш ретельного вивчення.

Література:

1. Маресин В. М. Защищённая полиграфия: справочник / В. М. Маресин. – 2-е изд., стер. – М.: ФЛИНТА, 2014. – 640 с.
2. Киричок Т. Ю. Зносостійкість банкотної продукції / Т. Ю. Киричок. – Київ: НТУУ «КПІ», 2014. – 308 с.
3. Федеральна служба з інтелектуальної власності, патентів та товарних знаків (ФГУ ФИПС) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www1.fips.ru>.
4. European Patent Office (Esp@cenet) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ep.espacenet.com>.
5. Всесвітня організація інтелектуальної власності (WIPO) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wipo.int/portal/index.html.en>.
6. Євразійська патентно-інформаційна система (EAPATIS) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eapatris.com>.
7. Державне підприємство «Український інститут промислової власності» (УкрПатент) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrpatent.org>.

8. Киричок П. О. Захист цінних паперів та документів суворого обліку / П. О. Киричок, Ю. М. Коростіль, А. В. Шевчук. – Київ: НТУУ «КПІ», 2008. – 368 с.
9. United States Patent and Trademark Office (USPTO) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uspto.gov>.
10. Security features integrated in bancnote paper. – *Billetaria. International Review on Cash Management*. – Issue 9. – April, 2011. – P. 38–39.
11. Темрук В. И. Особенности технологии бумаги для печати документов / В. И. Темрук // Труды Белорусского гос-венного технологич. ун-та. – 2008. – Сер. 4. «Химия, технология органических веществ и биотехнология». – Т. 1. – 2008. – № 4. – С. 319–324.
12. Kyrychok T. Badanie szorstkosci powierzchni papierow ze znakami wodnymi. The Investigation of Roughness for Paper with Watermarks / Т. Kyrychok, Т. Klymenko, N. Malkush // *Przegland papierniczy*. – 2012. – № 7. – P. 414–417.
13. Дольницкий А. Кто, что и как защищают наши деньги / А. Дольницкий // *Digital print. Современные технологии*. – 2002. – № 5. – С. 28–31.
14. Валиев С. Защита ценных бумаг / С. Валиев, Б. Эльтазаров. – М.: ЧеРо, 1997. – 156 с.
15. Михайлов С. Ф. Информационная безопасность. Защита информации в автоматизированных системах. Основные концепции / С. Ф. Михайлов – М.: МИФИ(ТУ), 1995. – 110 с.
16. Kisluchin S. Developing Security Printing Materials in Belarus // *ProcSecurity Printing in Russia / CIS and Central / Eastern Europe 3 rd International Conference*. – 2003. – P. 2.
17. Кисельова О. Филигранная работа / О. Кисельова // *Водяной знак*. – 2008. – № 1–2. – С. 39–41.
18. Коншин А. О. Защита полиграфической продукции от фальсификации / Андрій Олександрович Коншин. – М.: ООО «Синус», 1999. – 160 с.
19. Остреров М. А. Бумага, защищенная от подделок / М. А. Остреров // *КомпьюАрт*. – 2008. – № 10. – С. 29–31.
20. Музика В. П. Система захисту цінних паперів та документів суворого обліку – наукоємна проблема державного масштабу / В. П. Музика, А. В. Шевчук // *Друкарство*. – 2002. – № 4 (45). – С. 72–74.

СЕКЦІЯ: ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Айгерім Бақтыгерейқызы, Әділет Инаматов, Сергей Аймұрат
(Атырау, Қазақстан)

ӨТКІЗГІШТЕРДІ ТІЗБЕКТЕЙ ЖӘНЕ ПАРАЛЛЕЛЬ ҚОСУ ТАҚЫРЫБЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ КЕЙБІР ЖОЛДАРЫ

Электр тізбегі деп электрлік процестерді электр қозғаушы күш (ЭҚК), ток және кернеу ұғымдарымен түсіндірілетін, электр жүретін жол түзетін қондырғылар мен құрылғылардың жиынтығын айтады. Электр тізбегіндегі жүретін электромагниттік процестерді ток, кернеу, ЭҚК, кедергі, өткізгіш, индуктивтілік, сыйымдылық түсініктері арқылы сипаттауға болады.

«Өткізгіштерді тізбектей, параллель және аралас жалғауды» үйрету барысында сабақтың материалын есеп шығарумен бекіту қажет. Бекітуді Ом заңының көмегімен, тізбек тармақтарындағы ток күші мен кернеуді қарастыра отырып, тізбектің бөлігіндегі кедергі мен тізбектің толық кедергісін анықтауға үйрету қажет.

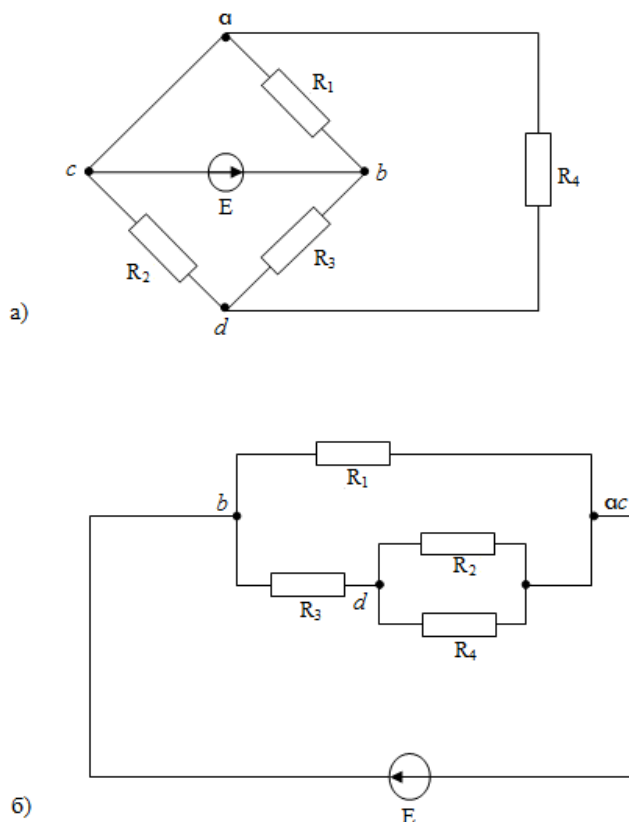
Электр тізбектеріндегі кедергілер тізбектей, параллель, аралас және «жұлдыз», «үшбұрыш» сұлбалары арқылы жалғанады. Күрделі сұлбаны есептеуді жеңілдету үшін осы сұлбадағы кедергілерді оған эквивалентті $R_{эқв}$ бір кедергімен алмастыру қажет.

Тізбектей қосу деп тізбектің элементтеріндегі ток I бірдей болатын тізбек түрін атайды. Электр тізбегі элементтері тізбектей қосылған уақытта тізбектің жалпы эквиваленттік кедергісі жеке бөліктердің кедергілерінің арифметикалық қосындысына тең болады.

Параллель жалғау деп тізбекке жалғанған барлық электр энергиясын тұтынушылар бірдей кернеуде болатын тізбекті атайды. Тізбектің параллель тармақтарындағы токтар ондағы кедергіге кері пропорционал болады. Параллель жалғанған сұлбада кез келген қуатты, бір кернеуде жұмыс істеуге есептелген элементтер жұмыс істей алады. Онда тізбектегі бір немесе бірнеше элементті (тұтынушыны) қосып немесе ажырату, басқалардың жұмысына бөгет жасамайды. Сондықтан, параллель жалғанған сұлба тұтынушыларды электр энергиясының көзіне қосудың негізгі түріне жатады.

Аралас жалғану деп тізбекте тізбектей және параллель қосылған кедергілердің жиынтығын атайды.

Тізбектің толық кедергісін есептеуде оқушылар элементтердің қайсысының тізбектей не параллель болатынын ажырата отырып, өздерінің жадындағы формулалар бойынша есептеп шығара алуына дағдыланады. Егер күрделірек тізбектер кездескен жағдайда олардың алдымен балама (эквивалентті) сызбасын орындап, содан кейін нақты тапсырма сұрауына жауап беруге машықтандыру керек. Мысалы, 1а-суреттегі сызбаның балама түрі 1б-суретпен көрсетіледі.

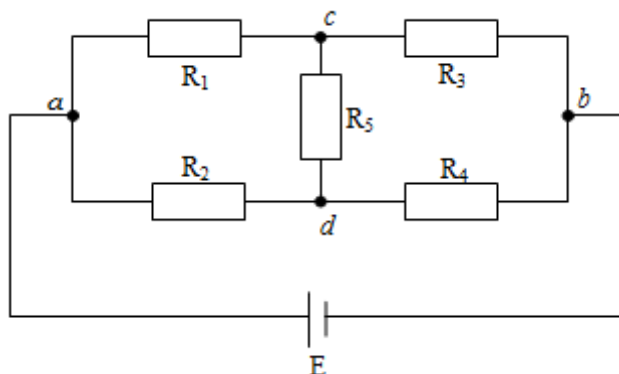

1-сурет

Осыған ұқсас күрделенген тізбектерді түрлендіру әдістерін қолдану төменде көрсетілген тапсырмалар арқылы орындаған нәтижелі болады:

- өткізгіштің негізгі сандық сипаттамасы берілген кедергілерді қосу әдісіне байланысты тізбектің толық кедергісін анықтау;
- толық кедергісі белгілі болған жағдайда белгісіз кедергіні табу;
- ЭҚК және кедергі белгілі болған жағдайда, оларға сәйкес белгісіз тармақтағы ток мөлшерін анықтау.

Оқыту барысында оқушы орындайтын тапсырма алдыңғы берілген тапсырмаға қарағанда күрделірек болуы шарт.

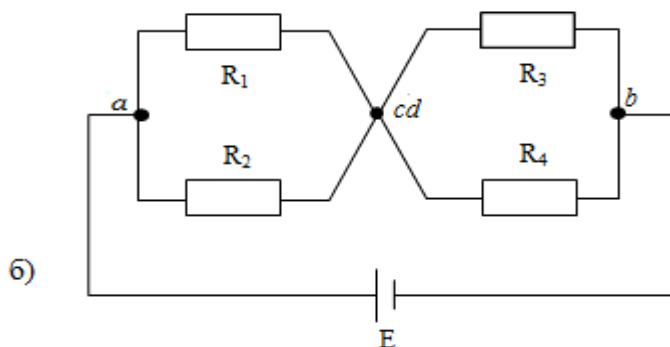
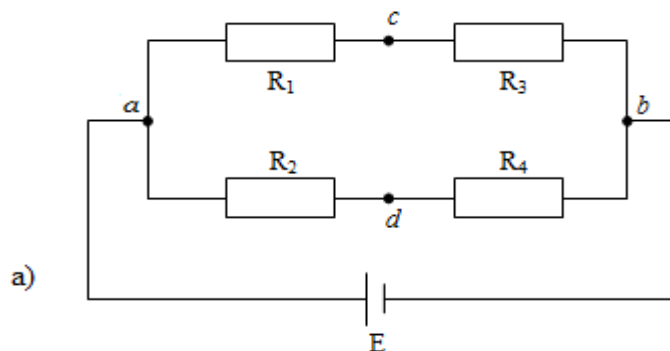

2-сурет

Келесі есепті 2-сурет бойынша құрсақ, онда бұл тізбектің толық кедергісін табу қажет болады.

Мұндағы $R_1=R_2=R_3=R_4=R$ болсын.

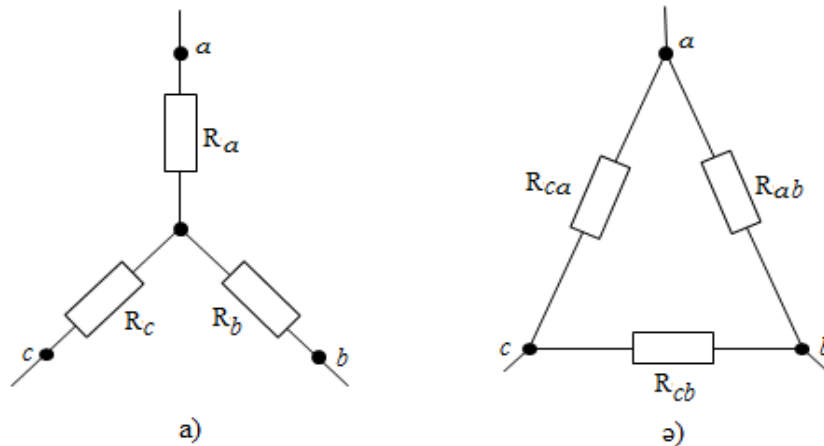
Шешуі: $R_1=R_2=R_3=R_4$ болғандықтан $\varphi_c=\varphi_d$ яғни c және d нүктелерінің арасындағы потенциалдар айырымы нольге тең ($U=0$), бұл тармақта ток жүрмейді деп ұғындыру қажет. Мұндай жағдайда cd тармағын алып тастауға немесе c мен d түйіндерін біріктіруге болады. Сонда тізбегіміз 3-суреттегі түрге енеді. Екі жағдайда да $R_{\text{топ}}=R$ екенін оқушылардың анықтауына қиынға соқпайды.

3-сурет

Ал енді есепті $R_1 \neq R_2 \neq R_3 \neq R_4$ деп тапсырманы күрделендірсек. Бұл жағдайда $\varphi_c \neq \varphi_d$ бұл әртекті әршамалас жағдай. Онда оқушылар тізбекті қанша түрлендіргенімен шешуін таба алмаған болар еді. Себебі, осыған ұқсас тізбектегі кедергілерді балама түрлендіру әдісі (жұлдызшалап қосуды үшбұрыштап қосуға түрлендіру және керісінше) орта мектеп бағдарламасына енбеген. Бұл тақырыпты өту барысында оқытушы өз тарапынан белсенділік танытып, оқушылар назарын қиында болса қызығы мол осы бір кедергі тізбектерінің өрнектерін ашып, есептерін шығаруға баулыған жөн.

Кейбір тізбектерді қарастырғанда үшбұрыштап қосуды жұлдызшалап қосумен және керісіншестүрлендіруге болады. Үш сәулелі жұлдыз тәрізді қосылған үш тармақты жұлдызшалап қосу деп (4а-сурет), ал үшбұрыш жасап қосылған үш тармақты үшбұрыштап қосу (4ә-сурет) деп атайды.

4-сурет

Осылайша түрлендіргеннен кейін аттас нүктелердің потенциалдары және сол нүктелерге бағытталған токтар тең болса, жалпы тізбекке мұндай «ішкі» түрлендіру әсер етпейді. Енді сол түрлендіру өрнектерін қарастырайық.

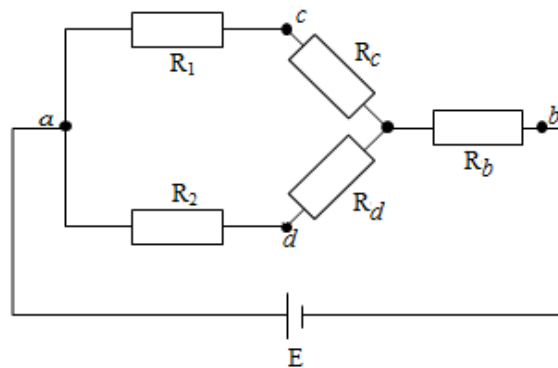
Тармақтарды баламалы түрлендіру кезінде пассивті элементтер үшбұрыштап қосылса, оны «жұлдызшаға» түрлендіру үшін келесі формулалар қолданылуы қажет:

$$R_a = \frac{R_{ca} \cdot R_{cb}}{R_{ca} + R_{ab} + R_{cb}} \quad R_b = \frac{R_{cb} \cdot R_{ab}}{R_{ca} + R_{ab} + R_{cb}} \quad R_c = \frac{R_{ca} \cdot R_{cb}}{R_{ca} + R_{ab} + R_{cb}}$$

Немесе жұлдызшаға баламалы үшбұрыштың тармақтарының кедергілері төмендегі формулалар бойынша есептеледі:

$$R_{ab} = R_a + R_b + \frac{R_a R_b}{R_c} \quad R_{cb} = R_c + R_b + \frac{R_c R_b}{R_a} \quad R_{ca} = R_c + R_a + \frac{R_c R_a}{R_b}$$

Мысалы, 2-суретте берілген тізбектің *cd* үшбұрыштап қосылған бөлігін жұлдызшалап қосуға ауыстырайық. Сонда тізбек мына түрге енеді:

5-сурет

Мұндағы:

$$R_d = \frac{R_5 \cdot R_4}{R_5 + R_4 + R_3}, \quad R_b = \frac{R_3 \cdot R_4}{R_5 + R_4 + R_3}, \quad R_c = \frac{R_5 \cdot R_3}{R_5 + R_4 + R_3}$$

Формулаларынан табылады. Әрі қарай тізбекті оңай есептеп шығаруға болады.

Жоғарыдағы тізбектен (2-сурет) *adc*, түйіндерінің арасындағы үшбұрыштап қосылуын жұлдызшалап қосуға немесе *c* түйінінде (не *d* түйінінде) қосылған пассивті элементтердің жұлдызшалап қосылуын үшбұрыштап қосуға түрлендіріп, есепті шығаруға болады.

Егер жоғарыда келтірілген есептегі кедергілердің сан мәндері берілген болса, есептің нәтижесін Electronics Workbench (Interactive Image Technologies компаниясы) Electron (ҚазҰУ) сияқты қолданбалы бағдарламалар көмегімен тексеруге болады. Ол үшін 2-ші және 5-суреттегі тізбектердегі кедергілерге сан мәндерін беріп, бағдарламаның жұмыс үстелінде тізбекті құрастырып, мультиметр арқылы *ab* түйіндерінің арасындағы кедергіні өлшейді. Нәтижелер бір-бірімен салыстырылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Г.Т. Кокенова, У.С. Кубаева. Электр тізбектерінің теориясы. Алматы, 2013.
2. Н.И.Карякин, К.Н.Быстров, П.С.Киреев. Краткий справочник по физике. М. «Высшая школа», 1969.
3. Под редакцией Д.И.Панфилова. Электротехника и электроника в экспериментах и упражнениях. Практикумна Electronics Workbench. Том1. М. «Додэка». 2001.

Ғылыми жетекшісі:

қауымдастырылған профессор Абыканова Бакытгуль Толыбековна.

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ**Lyudmila Trubitskaya
(Astana, Kazakhstan)****PHYSICAL CULTURE IN MODERN CONDITIONS**

Life is changing so rapidly, that sometimes society fails to keep pace of the rush times. Changes are taking place in science and technology and it the social environment itself. In such a situation, it is important for the eternal human values, like spiritual and physical health, following man all his routine life long, to be inviolable. Such life phenomena as physical culture and sport are moving into first places in formation of the next generation. Generated and used by society for physical and intellectual development of human abilities, to improve his motor activity and form healthy way of life, social adaptation via physical development. Education, from kindergarten to university, takes a special place in the system of citizen's formation, where a member of society, the national future, is being formed. The modern educational process must reflect all the events and phenomena-taking place in the country.

Physical culture is one aspect of the general culture of society. It is a sphere of social activity intended to strengthen personal health, develop one's physical capabilities, and apply the population's physical skills to the service of society. The basic indicators of the level of physical culture in a society are the population's health and physical development and the role of physical culture in upbringing and education, production, everyday life, and the structure of free time. Other important indicators are the quality of physical education, the organization of amateur sports, and the winning of major athletic competitions.

The major forms of physical culture are physical exercise, series of physical exercises and exercise competitions, hardening of the body, occupational and everyday hygiene. Sports, a component of physical culture, are important in physical education.

In 1976, more than 30 sports newspapers and magazines were published.

Physical recreation activities of a Physical Culture teacher involve implementation of physical recreation, sports, health saving, recreational and rehabilitation methods into the educational process, which contribute to strengthening, repairing and developing of school students' health, increase of the level of physical fitness and are focused on the formation of physical recreation environment. The following components of training have been determined:

- motivational, content, technological, reflexive.
  - physical recreation criteria (axiological, cognitive, organizational and activity, assessment and monitoring, physical and behavioral).
  - levels of maturity (high, sufficient, basic, primary).
- The training process involves the following pedagogical conditions:
- formation of motivation to perform physical recreation activities.
  - interdisciplinary bonds of physical recreational education and humanities, disciplines of social and economic sphere.
  - implementation of interactive teaching methods into the educational process.
  - involving students in physical recreation activities.

The developed model of preparing future Physical Education teachers for physical recreation activities provided gradual implementation of the above mentioned pedagogical conditions. At the cognitive-formative stage students acquired knowledge about modern teaching methods and techniques concerning education of movements culture, health culture, personal and group hygiene, about the main concepts of physical culture and sports. At the reproductive and activity stage, students mastered applied skills of physical recreation activities. The creative professional stage involved creative development of project, plans, sets of physical exercises, physical recreation teaching technologies.

On modern stage of technical progress, high rates of industrial production, market economy and great competition on labor market future specialists should have high level of physical conditions, sound health and high workability. Workability of future specialist, both physical and mental, is determined by his resistance to different kinds of tiredness and is characterized by duration of work's fulfillment with good quality. However, researches of recent years show that physical conditions, psychic stability and health of modern youth are sharply worsening from year to year [4, 5]. Besides, interest and motivational aspects for systemic physical culture trainings and sports at higher educational establishments, for healthy life style, are also reducing. Such modern youth's negative attitude to physical culture can be changed with the help of new sport-oriented technologies at higher educational establishments (HEE) of Ukraine. Sport-oriented technologies, as special branch of physical culture, are directed at strengthening of health, progress in study, durable creative activity and life activity of modern students. They facilitate growth and perfection of comprehensive and harmonious development and using of acquired motion skills in future labor, domestic and social activity [2, 3]. The purpose of the research is to theoretically ground and experimentally test effectiveness of students' physical education on the base of sport-oriented technologies.

Results of the researches recent years demand in highly qualified specialists has been growing. With it, requirements to physical conditions, health, mental workability, psycho-emotional stability, general endurance,

which are necessary in professional activity of future specialist, are also increasing [1]. With it, the foundation of physical condition, health, mental workability, shall be developed exactly in students' period of life, when conscious reconstruction of all consciousness take place. And the most effectively, these directions can be developed at physical culture trainings with the help of sport-oriented technologies [1, 4]. Sport-oriented technologies are one of means of personality's comprehensive formation, directed on health improvement and increasing of future specialists' physical conditions.

Sport-oriented technologies facilitate formation of students' feeling of collectivism; persistence, decisiveness, purposefulness, control over emotions, development of physical conditions. Sport-oriented technologies are one of the most effective educational means.

Preparation of healthy, physically conditioned, educated and intellectually developed future specialists for professional activity is the task of first priority of students' physical education system in HEE:

- analysis of pedagogical literature of domestic and foreign researchers points at positive role of physical education on the base of SOT in health improvement, development of physical conditions of future specialist, increasing of student's interest and motivation values for systemic physical culture and sports practicing, for healthy life style.

- theoretical study and mathematical processing of test results show at effectiveness of students' physical education on the base of SOT in development of physical conditions, skills and abilities, which would be required in his future labor activity.

Also urgent task in improving condition of health and physical preparedness of children is some modernization of physical education and sport in schools, which should be done in the following aspects:

- improvement of material and technical basis of classes of physical training.
- planning and implementation of the system work on physical education of pupils: the cultivation of healthy living style, functioning of free school sports sections of modern sports (shaping, athleticism, fitness, cheerleading, bodybuilding, etc.).
- sports competitions, meetings with famous Ukrainian athletes, attendance of sports events.
- updating the content and methods of physical culture classes at school through improvements in high school training of sports specialists and educational activities.
- formation of an effective system of increasing qualifications for trainers and teachers in the sphere of physical education and sport.
- implementation in practice, advanced techniques of physical education (on the basis of dissertation researches) within the permanent seminars for school teachers.
- realization of the idea of a healthy lifestyle and popularization of physical education and sports through meetings with parents within the event "family lectures" (that is inviting children, their parents and their families). The process of forming healthy lifestyle skills for pupils can be submitted for the following blocks: his concept of healthy lifestyle and integrity of its components, a system of appropriate skills, ways of implementation in practice, which are specified in a following way [1].

Healthy lifestyle – is everything (values, principles, tools, behavior and action), that a person uses to maintain and strengthen his health in educational or professional activity, everyday life and the rest. The main components of a healthy lifestyle are acknowledged as elements that are interconnected and are reflected in the spiritual, social, psychological and physical sphere, which in turn determines the integrity of its perception and understanding.

Using existing sport and technical basis of the place of residence of pupils for educational work, the possibility of self-study of pupils in physical education should not be ignored, which is necessary to create the necessary prerequisites. In this sense, it is advisable to use such innovative approaches that allow to draw the interest of pupils to physical education and to equip them with certain abilities and skills in physical education. For example, organize competitions or contests on a motion basis that can be implemented in the next version. Teams of pupils in sport uniform overcome certain stages, during which it is proposed to perform various physical activities (e.g., running, walking, swimming, elements of football, basketball, etc.).

Innovation means of developing skills of pupils as for healthy lifestyle are such kinds of extracurricular activities, which are based on the idea of a combination of physical education with historical reconstruction, and perhaps as a reflection of the Olympic movement, knightly tournaments, sports competitions of the past. In this case, pupils act as famous Olympians, athletes or characters and in their images specific events are played out (battles, campaigns, and competitions). This in turn requires the pupils to know the history, and specific kinds of sports that allow creation of a healthy lifestyle by combining physical to spiritual.

References:

1. Amelin A.N., Moscow, Physical Culture and Sport, 1985, 185 p.
2. Barybina L.N., Cerkovnaia E.V., Blinkin I.Iu. /Slobozhansky scientific and sport bulletin, 2008, vol. 4, pp. 35 – 37.
3. Biriukh E.V. Ritmicheskaia gimnastika, Kiev, 1986, 120 p.
4. Iermakov S.S., Ivashchenko S. N., Guzov V.V. /Physical Education of Students, 2012, vol.4, pp. 59-61.
5. Karpenko E.N. Mesto i znachenie sportivnykh igr v sisteme professional'no–prikladnoj podgotovki studentov, 2004, pp. 398-400.

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Nargiza Kholmurodova
(Samarkand, Uzbekistan)

**FUNCTIONING MECHANISM IMPROVEMENT OF THE PROFESSIONAL AND COMMUNICATIVE
COMPETENCE OF NON LANGUAGE FACULTIES STUDENTS OF THE UNIVERSITIES OF UZBEKISTAN**

System of teaching foreign languages has been created as part of the implementation of the reforms on the basis of the Law "On Education" and the "National Program for the Training of Personnel", a complex in the system of continuous education, which is aimed to the formation of a harmoniously developed, educated, modern thinking young generation, as well as, further integration of the republic in the world community. Indeed, 2012 was the time for a radical review of Uzbekistan in the preparation of the harmonious development of staff that is able to speak fluently in a foreign language, to use effectively the achievements of the world civilization and world information resources, with high communication competence in the implementation of international cooperation. In particular, the decree of the first President of the Republic of Uzbekistan I. Karimov dated on December 10, 2012 No. PP-1875 "On measures to further improve the system of learning foreign languages" is of great importance in organizing the continuous and qualitative study of foreign languages, mainly English at all stages of the education system languages and the Decree of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan No. 610 on August 11, 2017" "On measures to further improve the quality of teaching foreign languages in educational institutions". These resolutions set priorities for increasing the effectiveness of studying foreign languages. Thus, the modernization of teaching foreign languages, including the English language in Uzbekistan, involves achieving a number of positive results, that is, on the basis of the requirements of the society, a complex system of training highly skilled professionals was created.

On this basis it is necessary to introduce a new system that would promote and develop students such abilities as belief in their professional abilities, responsibility for their sphere in which they will work after graduation, for further progress in their professional activities in our modern society and its development, in the sphere of education in our republic. In today's system of higher education, which focuses on modular education of disciplines, there are difficulties for students about the integrity of the notion of science as the main factor of economic and social progress. The main factor in the organization of the educational process in the university should be the integration of fundamental, humanitarian and special knowledge that provides a comprehensive development and understanding of their future professional activities in the age of technology and public and social change. Naturally, the path of acquisition and training of modern knowledge requires a lot of effort and impact, to solve the problems that arise during the acquisition of knowledge. There are situations when it becomes necessary to know a foreign language in the work activity of every graduate of any university. This can be finding the right information from primary sources or the media, the correct writing and translation of business papers.

Taking into account the mentioned circumstances, we select for the training of students adequate vocabulary, the content of the texts studied, production situations, business games. Modern pedagogical technologies are used in the lessons with the use of innovative means of communication. The analysis of pedagogical and scientific and methodological sources on the development of the methodology of teaching a foreign language in a university {1...} showed that there are many methodical directions and technologies for teaching students to a foreign language in non-linguistic faculties of universities. One of these trends is the tendency to strengthen the professional and communicative direction of the educational process.

The principles of communicative teaching of students to professional communication, which, in our opinion, give the most complete idea of the communicative approach, can be formulated according to the following principles]:

1. The principle of speech-activity assumes, first of all, such organization of training, when the student is constantly involved in the process of communication. Practical speech orientation is not only a goal, but also a means. Speech orientation involves the use of conditionally-speech, and not language exercises. According to the principle of speech-activity, the substantive basis of communicative learning is problematic. Naturally, to organize the process of learning to communicate, it is necessary to select those problems and problem situations that can activate the thinking activity of students and cause the need for their discussion.

2. The principle of individualization of learning, i.e. accounting for all the properties of the student as an individual: his abilities, the ability to carry out speech and educational activities and mainly his personal properties. Communication is always individual, always colored and conditioned by all the features of a person's individuality: individual, subjective and personal. Individualization is a real tool for creating motivation and activity.

3. The principle of functionality prescribes the functional selection and organization of speech facilities. Functionality means that any speech unit, any language form performs any speech functions in the process of communication. Students are not able to absorb the entire system of speech resources in full in the process of teaching communication in a foreign language. Therefore, it is necessary to create a functional model of this system that would be simplified, minimized, but could functionally replace the entire system of speech facilities.

4. The situational principle provides for the recognition of the situation as a unit of the organization of the process of teaching foreign-language communication. Situation is capable of recreating communicative reality

and thereby arouses interest by the authenticity of speaking. The situation in communicative teaching provides presentation of speech material, formation of speech skills, which is the basis of the organization of speech units.

5. The principle of novelty covers the whole educational process, and its implementation which is extremely important for the success of communicative learning. Novelty provides the necessary development of speech skills, in particular its dynamism, the ability to rephrase, the mechanism of combining, the initiative of the utterance, the pace of speech, and especially, the speaker's strategy and tactics.

Analysis of the above principles of learning communicative communication, based on various concepts and approaches to the problem of teaching students the foreign language (R.P. Arkaeva, N.P. Biltukova, T.A. Graboy, A.A. Leontiev, M.V. Mazo, I. Maksimova, E.S. Polat, and others) [1; 4], allows us to conclude that one of the main requirements of the modern program in foreign languages for non-linguistic universities is the implementation of the communicative teaching method. The modern concept of teaching a foreign language at a university is to create a full-fledged basic standard and it is communicative in purpose and teaching technology, cognitive-developing, personality-motivated and differentiated in content and teaching methods. When teaching a foreign language, the integration process is realized, which manifests itself primarily in the fact that the assimilation of various aspects of the language, its phonetics, grammar, vocabulary occurs not as separate, as some discrete components of the language, but integrated [7]. Students grasp and assimilate them in the process of performing speech actions, the realization of which may require the use of words, word forms, word combinations, super-phrasal unity and, finally, text, conditioned by situations of communication.

Taking into account the given method of teaching a foreign language, it is possible to formulate the principle of integration based on observance of the following rules:

- 1) taking into account the specifics of each type of speech activity;
- 2) use of speech of the teacher and sound recording for listening;
- 3) training monologue speech, based on the characteristics of each form;
- 4) teaching to read aloud in a foreign language and inwardly, taking into account the characteristics of each form;
- 5) working out aspects of a foreign language in speech units, etc.

Thus, to improve the training of highly qualified specialists, it is advisable to deepen the study of a foreign language as an important tool that contributes to raising the level of professional and communicative competence and more successful professional and labor socialization of students. With the use of the Internet, the following didactic tasks are solved in the educational process: skills are formed, the skills of reading authentic texts of varying complexity, the skills of unprepared oral speech develop in the problematic discussion of network materials, the writing skills are improved, active everyday and professional vocabulary is activated in search reading and in oral speech, a steady motivation for students' foreign-language activity develops, skills are created to distinguish the general, specific in the culture of the native country and in the target language.

REFERENCES:

1. Balakhonov A.S. Informative text in communicative instruction for professionally-oriented reading / A.S. Balakhonov // Communicative Learning to Foreign Languages: Inter-University. Sb.nauch.tr. - Moscow, 1998.
2. Murzin L.N. Text and its perception. - Sverdlovsk University Publishing House / L.N. Murzin. - M., 1991.
3. Methods of teaching foreign languages: traditions and modernity. Collective monograph edited by academician RAO A.A. Mirolyubova. TITLE, 2010.
4. Kitaigorodskaya G.A Intensive Foreign Language Teaching: Theory and Practice / G.A. Kitaygorodskaya. - Moscow: The Russian Language, 1992.
5. Solovova E.N. Methods of teaching foreign languages. Basic course of lectures / E. Solovova. "Enlightenment", 2004. 4. Millrud R.P. Methods of teaching English / R.P.Milrud. "Drofa", 2005.
6. Teaching foreign languages at schools and universities. – SPb.: Caro, 2001.
7. Passov E.I. A lesson of a foreign language / E.I. Passov, N.E. Kuzovljova. GLOSSA PRESS PHOENIX, 2010.
8. Brown G. Refreshing lecture: a guide for lecturers / G. Brown, M. Manogue // Medical Teacher. - 2001. - Vol. 23. - №3. R. 3-17.
9. Methodical instructions for practical lessons on the course "Methods of teaching a foreign language" for students of 3-4 courses / Comp. Zolotavina F.G. - Tyumen: Publishing house of Tyumen State University, 1995.
10. Zimnyaya I.A. Self-control as a component of speech activity and levels of its formation / I.A. Zimnyaya, I.I. Kitroskaya, K.A. Michurin // General methodology of teaching foreign languages: Reader. - M: Russian language, 1991 - pp.144-153.
11. Yakobson P.M. Psychological problems of human behavior motivation/ P.M. Yakobson. - M: Enlightenment, 1969 - pp. 225-243

СТИЛІСТИЧНО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА ЯК ДОМІНАНТА МОВНОЇ ГРИ В ЗАГОЛОВКАХ

Лаконічна, концентрована інформація про текст, уміщена в заголовку, потребує відповідної форми презентації, ретельного добору лексичного наповнення. Цей процес відбувається не лише на підставі змістового критерію, а й з огляду на основні тенденції розвитку лексичної системи української мови.

З'ясування тенденцій дає змогу зафіксувати процес розвитку мови. Німецький дослідник К. Гутшмідт кваліфікує тенденцію як напрям мовних процесів чи змін, унаслідок яких закріплюються інновації чи вилучаються застарілі мовні одиниці, конструкції, норми. Це поняття синхронного підходу до мови, що виявляє лексичну динаміку, рух, характерні для певного хронологічного зрізу [1, с. 16].

Підґрунтям для вивчення основних сучасних лексичних тенденцій стали роботи К. Гутшмідта [1] й О. А. Стишова [9]. Однією з тенденцій, найповніше й найчастіше реалізованих у заголовковому корпусі, є інтегративна, яка вможливує включення периферійних мовних елементів у літературний текст. Виявом її є демократизація та колоквіалізація.

На думку О. А. Стишова, демократизація усіх сфер суспільного життя виявляється в прагненні мовців до свободи вибору слова, до природного намагання оновити засоби вираження думки [9, с. 28]. Демократизація мови полягає в залученні не лише в усну, а й у писемну комунікацію елементів живого мовлення – розкутого, іронічного, виразно оцінного. Напр.: *«Мама, донька, бандюган»* А. Кокотюхи (*бандюган* – зневажл., бандит).

Колоквіалізація полягає в бажанні подолати будь-які умовності й виявляється у використанні колоквіалізмів, елементів соціолектів та субстандартної мови, напр.: *«Кайфолови»* В. Тарасенка, *«Кайфологія»* П. Коропчука. В обох випадках чітко простежено семантику твірного слова *кайф* (молод. крим.) – «задоволення, насолода, будь-які приємні емоції від чогось». *Ловити / зловити (піймати) кайф* – отримувати / отримати задоволення від чогось, насолоджуватися чимось [10]. *«Жмикрути»* О. Купрія (*жмикрут* (розм.) – жорстока й скупа людина, що свій прибуток дістає шляхом експлуатації, визискування інших [6, с. 538]), *«Селюки»* В. Мельника (*селюк* (розм.) – житель села [7, с. 119]).

Активні мовні процеси на зламі тисячоліть демонструють значну кількість й інтенсивне використання розмовних одиниць, сленгізмів, жаргонізмів та пейоративів. Процес лібералізації й демократизації торкнувся й мови художньої літератури, що виявилось, зокрема, у проникненні в літературний простір стилістично зниженої лексики.

Лексична наповнюваність заголовка сприяє формуванню діалогічності твору. Неформальність, надмірна експресивність, винесена в заголовок, – також один із чинників початку діалогу з читачем, напр.: *«Суки отримують все»* І. Карпи, *«Крейзі»* С. Новицької, *«Спокуха!»* Т. Литвиненка, *«Курва»* Х. Лукацук, *«Кодло»* М. Соколяна, *«Пацки: конкретний роман»* А. Дністрового, *«Кацапи»*, *«Дохтори»* Леся Подерв'янського, *«Жарт, із життя психів»* Т. Садиченко-Винокурової та ін.

Між чоловічою і жіночою репрезентацією художніх творів існують певні відмінності, які репрезентовані на рівні стилістики. Провідне місце в «чоловічому» дискурсі належить стереотипним параметрам, письменники загалом надають перевагу нейтральній емоційній тональності (*«Гетьманський скарб»* Ю. Мушкетика), натомість для «жіночої» мови характерна більша концентрація емоційно-оцінкової лексики (*«Моя класнюча дівчинка»* М. Павленко). Крім того, лексичне наповнення «жіночих» і «чоловічих» заголовків відрізняється за системою аксіологічних координат: якщо зазвичай у заголовках письменниць актуалізовано певні позитивні характеристики (*«Крамниця щастя»* О. Деркачової, *«Щасливий»* В. Гранецької, *«Пристрасна траса до щастя»* А. Рудницької), то чоловіки більш схильні до інтенсифікації негативної оцінки (*«Шахмати для дибілів: цейтнот доктора Падлючча»* М. Бриних, *«Селюки»* В. Мельника, *«Зек, вождь і Гарсія Лорка»* Б. Мельничука, *«Усі жінки курви»* О. Криштопа, *«Лох»* Т. Антиповича, *«Наволоч»* М. Юдовського).

Новим рівнем руйнації мовних табу є проникнення в мову художньої літератури ненормативної лексики. Одним з основних чинників, що зумовив експансію ненормативної лексики, є «естетика огиди як постмодерна реакція на каналізацію і нудьгу життя, освіжити яку може лише відрозливе й монструозне...» [8, с. 56–57]. Ненормативна лексика часто функціонує як «засіб зниження, відсторонення чи й навіть абсурдизації канонічного, клішованого, авторитарного» [8, с. 51]. Емоційне навантаження одиниць цієї тематичної групи варіює від максимального негативного до максимального захопливого. На думку О. Плущер-Сарно, «мат є унікальним матеріалом для мовних ігор, посідаючи цілком особливе місце в структурі мови загалом. Мат пародійний, оскільки здатен породжувати майже безкінечну кількість дисфемізмів, «обсценіфікуючи» будь-яке літературне слово» [4, с. 79].

Із плином часу змінюється інтенція використання стилістично забарвленої лексики: поступовий перехід від епатажності до «комерційного засобу притягування публіки» [2]. Натомість С. Жадан уважає, що поява таких елементів у текстах – це передусім ознака правдивості стилю: «Ні, це все дурниці, усі ці фрази про те, що письменники вживають ненормативну лексику для епатажу чи для привернення уваги. Це все, мені здається, дуже наївно звучить. Для мене в цьому є певне стилістичне завдання. Якщо я

описую середовище якихось кримінальних елементів чи контрабандистів, то описувати їхні діалоги мовою, скажімо, Леся Гончара чи Павла Загребельного означає автоматично ніби брати якусь фальшиву ноту» [5].

Стрижневі ненормативні лексеми наділені потужним словотвірним потенціалом, а всі кореляти тематичної групи – багатозначністю, що дає змогу письменникам значно розширити словесний ареал художніх творів, відкриває безкінечний простір для літературних експериментів. Уживання такої лексики в заголовках сприяє досягненню надзвичайної експресії, знищує обмеження щодо створення нових, емоційно наповнених текстів, наприклад, назви низки творів Леся Подерв'янського та ін. Зазвичай письменники використовують таку лексику для іронічного чи «стьобового» висміювання недоліків небажаної культури. Попри те, що в сучасному дискурсі науковці простежують ґендерну симетрію [3] щодо застосування нецензурної лексики, заголовки творів не підтверджують цю тезу: стилістично знижену лексику використовують у жіночих номінуваннях творів значно рідше, а ступіть її експліцитності дещо нижчий: «Курва» Х. Лукашук, «Суки отримують все» І. Карпи. Появу таких слів у жіночому дискурсі можна окреслити як «емансипацію мови».

Іманентною ознакою ненормативної лексики є інтенційність, зокрема емоційність, агресивність чи інвективність. Обсценна лексика впливає на формування індивідуального авторського стилю. У деяких письменників обсценна й жаргонна лексика стає значущою частиною їхньої мовної картини світу.

Отже, вульгаризація художнього простору та експансія ненормативної лексики є яскравим виявом тенденції до лібералізації та демократизації мови.

Література:

1. Гудшмидт К. Общие тенденции и специфические формы их представления в современных славянских языках / К. Гудшмидт // Jazykovedný časopis – 1998. – № 49/1-2. – С. 15–26.
2. Каплан В. Запрет как точка опоры или кому и зачем нужна ненормативная лексика в художественной литературе [Электронный ресурс] / В. Каплан // Журнал «Фома», 2007. – №7/51. – Режим доступа: <http://www.fomacenter.ru/articles/1030/>
3. Клепуц Л. Функціональна парадигма ненормативної лексики в постмодерній літературі [Електронний ресурс] / Л. Клепуц. – Режим доступу: http://dspace.tnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2961/1/Kleputs_Lesya.pdf
<http://slovopedia.org.ua/57/53402/374644.html>
4. Плущер-Сарно А. Большой словарь мата. Т. 1. / А. Плущер-Сарно. – СПб.: Лимбус Прес, 2001. – 392 с.
5. Сергій Жадан: вся біда України від її політиків <https://www.radiosvoboda.org/a/24211369.html>
6. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1972– Т. 2. – С. 538.
7. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1978– Т. 9. – С. 119.
8. Ставицька Леся. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми, евфемізми, сексуалізми / Л. Ставицька. – К.: Критика, 2008. – 454 с.
9. Стишов О. А. Основні тенденції розвитку лексичного складу української мови початку ХХІ століття / О. А. Стишов // Вісник Запорізького національного університету: Серія Філологічні науки. – № 1, 2012. – С. 406-415.
10. <http://slovopedia.org.ua/57/53402/374644.html>

Науковий керівник:

доктор філологічних наук, Шитик Людмила Володимирівна.

**Абдувахоб Вохидов, Фозилчон Шукуров
(Самарканд, Узбекистон)**

ТАЧДИДИ МАЪНИИ ВОЖАХОИ АРАБӢ ДАР ТАРКИБИ ВОХИДХОИ ФРАЗЕОЛОГИИ ЛАХЧАИ ТОЧИКони САМАРКАНД

Калимахои иқтибосии арабӣ дар забони тоҷикӣ дар мавридҳои зиёд хусусияти сермаъноии худро нигоҳ доштаанд. Мувофиқи назарияи маъмули иқтибос, агар забонҳои ба ҳам таъсиркунанда аз ҷиҳати пайдоиш наздикиву ҷаробат дошта бошанд, хангоми иқтибоси калимаҳо сермаъноии онҳо нигоҳ дошта мешавад. Вале забонҳои тоҷикӣ аз ин назария истисно ҳастанд, зеро забони тоҷикӣ ба оилаи забонҳои хиндуаврупӣ, забони арабӣ бошад, ба оилаи забонҳои сомӣ мутааллиқанд. Вале далелҳои забонӣ собит месозанд, ки калимаҳои арабии ба забони тоҷикӣ иқтибосшуда аксаран тобишҳои маъноии худро нигоҳ медоранд. Пас, сабаби дар забони тоҷикӣ сермаъноии худро нигоҳ доштани калимаҳои арабиҳо дар омилҳои дигар ҷустуҷӯ кардан лозим меояд. Калимаҳои арабӣ дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ на фақат сермаъноии худро нигоҳ доштаанд, балки доираи маъноҳои худро васеъ низ намуда, ба маъноҳои нав истеъмоли гардидаанд. Васеъшавии доираи маъноии калимаҳои арабиҳо дар таркиби вохидҳои фразеології лахчаи тоҷикони Самарканд низ мушоҳида намудан мумкин аст. Аз ин лиҳоз калимаҳои арабии дохили вохидҳои фразеології лахчаи тоҷикони Самаркандро ба ду ғурӯҳ тақсим намудан мумкин аст.

1. Васеъшавии доираи маъноии калимаи арабӣ дар дохили вохиди фразеологӣ.
2. Ба маънои нав соҳиб шудани калимаи арабӣ дар дохили вохиди фразеологӣ.

Ба гурӯҳи аввал калимаҳои арабиё шомиланд, ки алоқамандии худро бо маънои аслашон нигоҳ доштаанд. Масалан, калимаи арабиё «**адаб**» маънои «хулқи нек ва писандида»-ро дорад. Дар таркиби вохидҳои фразеології «ба ду дасти адаб» вай тобиши маъноии «**камоли майл**»-ро ифода мекунад: **Ба ду дасти адаб буроварда додам духтарам...** Калимаи арабиё «**нукта**» дар забони тоҷикӣ бо маъноҳои «марказ, мавқеи бурриши ду хати рост, аломати китобати охири чумла» дар истеъмоли аст. Вохиди фразеології «**ба ягон гап нукта мондан**», ки дар он ин калима истифода шудааст, ба маънои яқлухти «**кореро ба анҷом расонидан**» истеъмоли мешавад: **Ин гапба акун нукта мондан даркор.** Калимаи арабиё «**лом**» ифодакунандаи номи яке аз харфҳои арабиё мебошад. Дар натиҷаи васеъ шудани доираи маъноиаҷ дар таркиби вохиди фразеології

«**лом нагуфта**» ба маънои «сухан, гап» соҳиб шудааст. **Лом нагуфта, гапа гӯш қада шишт.** Гурӯҳи дуҷуми калимаҳои арабиё дар таркиби вохидҳои фразеологӣ бо маъноҳои тамоман нав мавриди истифода қарор мегиранд. Масалан, калимаи арабиё «**салавот**» маънои чамъи калимаи «**салот**»-ро ифода мекунад, ки он маънои «дуои намоз»-ро дорад. Дар таркиби вохиди фразеології лаҳча «гузаштаба салавот» ин калима ба ташаккули маънои умумии он «гузашт қардан, фаромӯш қардан» ҳисса гузошта, сифатан ба маънои нав соҳиб шудааст: **Гузаштаба салавот гӯед акун, дадеш, қахи кӯ(х)ная бод додан даркор не.** Хамҷунин калимаи «**қирон**» дар арабиё маъноҳои: 1. наздик шудан, пайвастанӣ чизе ба чизе; 2. давр, аср, қардони айём -ро дорад. Дар таркиби вохиди фразеології «**тухмашба қирон омад**» ба маънои «дар вақти зарурӣ нопаёдо шудани чизе» соҳиб шудааст. **Қофтан қати ёф(т)намушт, тухмашба қирон омад-мӣ чӣ?** Инҷунин ибораи рехтаи фавқ маънои умумии «сар то сар нобуд шудан»-ро низ ифода мекунад: **Хаму(н) вахто Самарқан(д)ба қирон омаду хич қас наманд шаҳарба.**

Гурӯҳи дуҷуми калимаҳои арабиё дар дохили вохидҳои фразеологӣ ба тағйироти маъноӣ дучор қардонианд. Масалан, чумлаи арабиё «**аллоху ақбар**» маънои маъмулии «худо бузург аст»-ро ифода мекунад, вале хамҷун вохиди фразеології ҳосил лаҳча он боз маънои «мушқил шудани қор, ба бадӣ анҷом ёфтани қор»-ро низ ифода қардааст: **Агар ин қора пешаша нақирем, Аллоху ақбар!**

Калимаҳои арабиё дар дохили вохидҳои фразеології лаҳча баъзан ба маъноҳои соҳиб мешаванд, ки дар алоҳидагӣ ҷунин тобиши маъноиро ифода қарда наметавонанд. Масалан, калимаи арабиё «**дайн**» маъноии «қарз, қарзи дарозмуддат»-ро дорад. Дар таркиби вохидҳои фразеології «ягон гуноҳа қардони ягон қасба дайн қадан» ба тобиши маъноии «исбот қардан» соҳиб гаштааст. **Ина то сарашба дайн нақунӣ, пулата қифта наметонӣ.** Мисли хамин калимаи «**қийёмат**», ки дар забони арабиё маънои «растоҳез, рӯзи қазо» -ро дорад, дар дохили вохиди фразеології «қийёмат қадан» ба маънои умумии «шӯру фавқо» соҳиб шудааст: **Э, вай шаб омада қийёмат қа(р)д-дия** Маънои калимаҳои арабиё таркиби вохидҳои фразеологӣ бисёр вақт инқишоф меёбад, бо маъноҳои ҷузъҳои дигар меомезанд. Дар таркиби вохидҳои фразеологӣ калимаҳои арабиё бо калимаҳои тоҷикии лаҳҷавӣ омезиш ёфта, маънои яқлухтро ба вучуд меоваранд. Масалан, дар вохидҳои фразеології «**табъи дил**» ба маънои «мувофиқӣ хоҳиш» (**Хамин таби дил шуд-дия, уқа**) **гапи маъқул** «хақ, дуруст», (**Ин гапатон дига(р)-дия, ин гапатон ма(ъ)қул**) маъноҳои луғавӣ калимаҳои арабиё табъ, маъқул бо калимаҳои тоҷикии дил, гап омезиш ёфта, як вохиди бутунро ба вучуд овардаанд: Бисёр вақт калимаҳои арабиё таркиби вохидҳои фразеологӣ ба тағйиротҳои маъноӣ дучор шудаанд. Ҷунонҷи, хамин гуна тағйироти маъноиро дар калимаҳои луқма, аср, хайр, ки дар таркиби вохидҳои фразеології луқма па(р)тофтан ба маънои «гап қадан», намози аср «яке аз панҷ мавриди намоз», хайру хуш «падруд» вомехӯранд, аз сар гузаронидаанд. Агар ба хотир оварем, ки маъноҳои аслии калимаи луқма «навола», «тӯша», аср «қарн, садсола», хайр «хубӣ, некӣ» аст, пас тағйирёбии маъноии онҳоро дар таркиби вохидҳои фразеології мисолҳои зерин равшан мушоҳида қардан мумкин аст: **Ин қата манба луқма меқаттоӣ, а қори худат гап қан қанӣ! Уқа, вахти намози аср шуд, мондагеш қага. Хайру хушам нася қадед-қу, ақа.,**

Ҷоҳо калимаи арабиё дар таркиби вохидҳои фразеології лаҳча ба маъноҳои тамоман нав соҳиб мешавад, ки ин маъноро дар забони асл надорад. Калимаи «**сабил**» дар арабиё «роҳ, тариқ»-ро ифода мекунад, ба хамин монанд саловот «дуои намоз», аммо дар вохидҳои фразеології «**сабил мондан**», «**гузаштаба саловот**» он маъноҳоро ба қулӣ аз даст дода, ба маъноҳои нави «бесоҳиб мондан» ва «гузашт қардан» соҳиб шудаанд: Яке аз қонуниятҳои муҳими иқтибос ин аст, ки калимаву унсурҳои бегона бояд забони иқтибоскунандаро бой намуда, онро сифатан инқишоф диҳанд. Ба таври дигар, калимаҳои арабиё ба забони лаҳча воридқардони метавонанд баробари маъноҳои иқтидоии худ дар барои ифодаи тобишҳои нави маъноӣ хидмат намоянд. Масалан, калимаи арабиё «**қурб**» маънои «наздиқӣ, қарибӣ, хамнишинӣ, маҳраммӣ»-ро дорад. Аммо тобиши маъноии «қимат, арзиш»-и ин калима танҳо дар таркиби вохиди фразеології «**пула қурбаш қуромдас**» мушоҳида меқардад. Хамин тариқ, бештарини калимаҳои арабиё таркиби вохидҳои фразеології забонамон калимаҳои мустақилмаъно мебошанд. Як гурӯҳ аз ин қабил калимаҳо робитаи маъноиро аз асли худ нақанда бошанд хам, дар таркиби вохидҳои фразеології лаҳҷи тоҷикони Самарқанд ба тағйиротҳои маъноӣ дучор шудаанд.

АДАБИЁТ

1. Мачидов Х. Таркиби лексии вохидҳои фразеологӣ/Х. Мачидов // Мақтаби советӣ. - 1986. - № 10. - С. 25-28.
2. Маъсумӣ Н. Очерқҳои оид ба инқишофи забони адабии тоҷик / Н. Маъсумӣ. – Сталинобод, 1959. – 295 с.
3. Рубинҷик Ю.А. Основи фразеології персидского языка / Ю.А. Рубинҷик. - М.: Наука, 1981.- 275 с.
4. Фозилов М. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозиқари тоҷик. (Фарҳанги фразеологӣ) / М. Фозилов. - Душанбе, 1963. - Ҷ.1. – 925 с.; 1964. – Ҷ.2. - 802.

СТИМУЛЮЮЧА СКЛАДОВА РОЛЬОВИХ ІГОР У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Як зробити урок або заняття з іноземної мови на початковому етапі навчання цікавим, захоплюючим і досягти того, щоб діти добре і надійно засвоювали мовний матеріал? Над цими проблемами постійно працює педагог. Проаналізувавши велику різноманітність прийомів організації навчальної діяльності, багато педагогів обрали рольову гру. Використовуючи рольову гру як засіб навчання, педагоги справедливо відзначають її великі потенційні можливості. Дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених, лінгвістів, філософів відзначають її цінність в педагогічному процесі.

Рольова гра, в цілому, є унікальним феноменом загальнолюдської культури, її джерелом і вершиною. Ні в одному з видів своєї діяльності людина не демонструє такого самозабуття, оголення своїх психофізіологічних і інтелектуальних ресурсів, як у рольовій грі. На початковому етапі навчання іноземної мови вона (рольова гра) дозволяє формувати в учнів комунікативні уміння в життєвих або вигаданих ситуаціях.

Для педагога основними структурними компонентами рольової гри є: ігрові, розвивально - практичні і виховно-освітні цілі.

Численні дослідження свідчать про те, що при тактовному, педагогічно доцільному керівництві рольова гра сприяє збагаченню кругозору, розвитку образних форм пізнання, розвитку мовлення іноземною мовою.

Взявши якусь роль (лікаря, шофера), дитина не просто приміряє до себе професію й особливості чужої особистості: вона входить у неї, уживається, проникає в її почуття і настрої, збагачуючи і поглиблюючи тим самим власну особистість.

Таким чином, виховні можливості рольової гри надзвичайно великі. Педагогу важливо реалізувати їх таким чином, щоб не порушувати хід рольової гри, не позбавляти її "душі" зауваженням, вказівкою, просто необережним словом. Зауваження краще обговорити з дітьми після рольової гри.

Рольова гра - засіб формування взаємин між дітьми. Спілкування і взаємини однолітків у рольовій грі тісно пов'язані між собою, але, тим не менш, це різні соціально - психологічні явища. Щоб грамотно керувати рольовою грою, їх необхідно розрізняти.

Виховну роботу важливо поєднувати з навчанням дітей комунікативних умінь іноземною мовою як способів вираження ставлення один до одного.

Можна рекомендувати такі прийоми формування взаємин дітей:

- 1) Групове обговорення ситуацій, що виникають у рольовій грі;
- 2) Показ (з використанням лялькового театру і театру іграшок) за сюжетами інсценізацій рольових ігор з подальшим обговоренням змісту і способів спілкування між персонажами;
- 3) Проведення старшими школярами рольових ігор зі школярами молодшого шкільного віку: багато видатних педагогів і психологів надають великого значення спільній діяльності старших і молодших дітей.

Таким чином, на формування дитячого колективу визначний вплив мають емоційно насичене ігрове спілкування, сюжетна сторона рольової гри, участь у спільній діяльності дітей різного віку. Організуючи дитячу діяльність, педагог сприяє тому, щоб засвоювані у рольовій грі норми поведінки, способи спілкування, як рідною, так і іноземною мовою ставали регуляторами взаємовідносин між дітьми.

Рольова гра - засіб емоційного розвитку дітей. Рольова гра дітей насичена найрізноманітнішими емоціями: подивом, хвилюванням, радістю і т. д. І це дає можливість використовувати ігрову діяльність не тільки для розвитку і виховання особистості дитини, але і для профілактики та корекції їх психічних станів. Розуміння гри як способу емоційно-дієвого освоєння світу надзвичайно важливе не тільки для теорії, але й для практики роботи з дітьми.

На початковому етапі навчання іноземної мови одна з основних задач педагога - зробити цей предмет цікавим і улюбленим. У молодшому шкільному віці діти дуже емоційні і рухливі. Тому необхідно враховувати в процесі навчання психологічні особливості дітей. Як правило, діти звертають насамперед увагу на те, що викликає їх безпосередній інтерес. Чи можливо добитися того, щоб іноземна мова стала для молодших школярів засобом спілкування? Враховуючи це, багато педагогів використовують на уроках іноземної мови різноманітні рольові та дидактичні ігри.

Хороша пам'ять і розвинена здатність до наслідування дозволяє дітям запам'ятовувати велику кількість лексичних одиниць, проте вживати їх у мовленні, тобто для передачі інформації, вони, як правило, не можуть. Тому необхідний стимул до спілкування, потреба в спілкуванні. Без цієї потреби оволодіння іноземною мовою недоступне дитині. Розмова завжди має мету (навіщо це говорити) та мотив (чому). Ці цілі і мотиви виникають в ході немовної діяльності - рольовій грі, яка базується на принципі комунікативного розвитку. Насамперед, зазначимо, що молодший школяр оволодіває важливим для його психічного розвитку засобом - мовою і здатністю спілкуватися іноземною мовою з іншими людьми в процесі взаємодії. Рольова гра сприяє розвитку вміння достатньо складно викладати свої думки іноземною мовою, сприяє розвитку вміння будувати зв'язні монологічні висловлювання. З усіх форм усного спілкування найбільше розвинене повідомлення та питання. Молодші школярі віддають перевагу конкретним судженням та опису конкретних фактів у висловлюваннях. Молодші школярі не стежать свідомо за послідовністю своїх думок, тобто за логікою їх викладення у висловлюваннях.

На початковому етапі вивчення іноземної мови комунікативну спрямованість раціональніше здійснювати на усній формі спілкування, чому сприяє рольова гра. Виходячи з вищесказаного, потрібно керуватися наступними правилами:

а) вводячи слово, словосполучення підбирати ситуацію, яка показала б учням призначення цієї одиниці в спілкуванні (тобто те, що з допомогою цієї одиниці можна передати). Наприклад, назвати предмет або охарактеризувати його колір, розмір, якість, тобто так, щоб учні бачили з перших моментів роботи використання цієї одиниці в акті спілкування;

б) оскільки засвоєння матеріалу можливе при багаторазовому його повторенні, то необхідно забезпечувати достатню їх кількість, привносячи новизну в підібрані комунікативні ситуації;

в) так як усне спілкування є активною взаємодією того хто говорить і слухача, у ході опанування матеріалу необхідно забезпечувати активну участь кожного учня в цьому процесі спілкування;

г) організовуючи спілкування учнів іноземною мовою на основі матеріалу, що засвоюється, потрібно створювати сприятливі умови для спілкування, психологічно сприятливу атмосферу, яка налаштовує учнів до того, щоб слухати, говорити і робити це з задоволенням. А для цього не потрібно показувати своє роздратування перед невмінням учнів виконати те чи інше завдання, потрібно вселяти в них упевненість, що вони вже щось можуть зрозуміти, сказати іноземною мовою;

д) необхідно враховувати особисті взаємини учнів при організації спілкування іноземною мовою.

Але не варто відмовлятися і від принципу врахування рідної мови. Особливо необхідна рідна мова при поясненні правил рольової гри або уявної ситуації, її суті. Правила і зміст повинні бути зрозумілі всім, інакше рольова гра просто не вийде.

Ігрове навчання, зокрема навчання за допомогою рольової гри, викликає інтерес дітей і активність, дає можливість проявити себе в цікавій діяльності, сприяє запам'ятовуванню іншомовних слів та словосполучень. Рольові ігри можуть бути використані як при поясненні та закріпленні нового навчального матеріалу, так і при контролі знань та навичок дітей.

Рольова гра дає можливість:

виправдати насправді необґрунтовану для дитини вимогу спілкування з педагогом та однолітками англійською мовою, в той час, як всі його комунікативні проблеми можуть бути вирішені рідною мовою;

знайти способи зробити комунікативно значущими фрази, побудовані за простим моделям;

психологічно виправдати і зробити емоційно привабливим повторення одних і тих же мовних моделей і стандартних діалогів.

Перше можливо здійснити такими способами, як виконання дитиною або педагогом ролі у рольовій грі, спілкування з лялькою. Друге також може бути закладено в правилах гри. Наприклад, в якості команд у ході рольової гри досить використовувати прості спонукальні пропозиції, питання типу *Is it blue? Is this a cat?* можуть бути задані при грі у вгадування задуманого чи захованого предмету. Нарешті, третє досягається різноманітністю пропонованих ігрових ситуацій, що допускають зміну конкретного змісту ролей. При всій різноманітності сюжетів у рольовій грі відображається приблизно один і той самий зміст - діяльність людини і відношення людей в суспільстві. Педагогу необхідно чітко усвідомлювати ту межу, за межами якої гра перестає бути природною ситуацією спілкування і ставить учня в бар'єр психологічної скутості.

Завдяки рольовій грі розвивається і поліпшується звукова сторона мови. Молодші школярі починають усвідомлювати особливості вимови англійських звуків, особливості вимови звуків на стику слів. Інтенсивно поповнюється також і словниковий запас іноземних слів, розвивається граматичний лад промови. Учнями засвоюються закономірності морфологічного порядку (будова слова) й синтаксичного (побудова фрази). Молодші школярі поступово оволодівають усіма формами усного мовлення іноземною мовою. У дитини з'являються розгорнуті повідомлення - монологи, розповіді. У них вона намагається передати не тільки те нове, що дізналася, але й свої думки, задуми, враження і переживання іноземною мовою. У спілкуванні з партнерами у рольовій грі розвивається діалогічна мова, що включає вказівки, оцінки, узгодження дій. Завдяки спілкуванню іноземною мовою збільшується словниковий запас, засвоюються правильні граматичні конструкції, ускладнюються, стають змістовними діалоги, учні вчать ставити запитання на абстрактні теми, попутно міркувати, висловлювати свою думку чи ставлення, взаємодіяти один з одним за допомогою іноземної мови.

Література:

1. Гашкова В.П. Рольові ігри і завдання на уроках іноземного мовного навчання // *Іноземні мови в школі* / В.П. Гашкова // 2001. - №5. - с.40-44
2. Кавтарадзе Д.Н. Обучение и игра / Д.Н. Кавтарадзе // Москва, 2001. – 96 с.
3. Близнюк О.І. Ігри у навчанні іноземних мов: посібник для вчителів / О.І. Близнюк, Л.С. Панова.- К.: Освіта, 199. – 64 с
4. Капітанчук Т.В. Рольова гра як резерв підвищення якості та ефективності навчання іноземних мов // *Англійська мова та література*. – 2003. №31. – с. 2-7.

INGLIZ TILIDA SEMANTIK MIKROMAYDONLARNING NAFRAT VA QO'RQUV SALBIY HISSIYOTLARNING SOMATIK FRAZEOLOGIZMLARI

Emotsional faktorlar tilni semantic jihatdan rivojlantiruvchi manbalaridan biri hisoblanib, undagi emotsional komponentlar so'zlarga yaqin bo'lgan qanday-dir leksik mazmun emas, balki o'sha so'zlarning bur bo'lagi sanaladi. Shu bilan birga, ta'kidlash joizki, lingvistik adabiyotlarda hozirgacha qay tarzda odamning emotsional hayoti til va uning semantikasiga ta'sir ko'rsatadi, nima sababdan nutqda xohlagan so'zimiz emotivli (emotivlilik – tildagi o'zgarishlarning emotsionalligi) bo'lishi mumkin, neytral so'zlar bir-biriga qorishib emotiv so'z tarkiblari va iboralar birligini keltirib chiqarishini qanday tushuntirish mumkin, degan savollarga aniq javob mavjud emas. Bu munosabatda Ragozin I/F/ ishlarida ma'lum sa'y-harakatlar ko'rsatilgan bo'lib, unda qo'rquv va qo'rqmaslik hissiyotlari rus va fransuz ertaklari materiallarida xulq-atvorning emotsional qimmatini va modeli sifatida ko'rib chiqilgan. (3,52-60). Bizlar yashayotgan zamon o'ziga xos shiddat va sur'atligi bilan farqlanadi. Bu sur'at, birinchi navbatda salbiy hissiyotlarda ifodalanadi. Shining uchun, salbiy hissiyotlarda xarakterlanadigan frazeologik birliklarning miqdori ancha ko'proq. Emotsional holat ichki vaziyatlarning bir turi sifatida o'zida maxsus shakllangan strukturani mujassamlashtirib, sub'ekt holati va unga taalluqli emotsional belgilar uning tarkibiga kiritiladi.

Emotsional vaziyatlarda biz xohlagan vaziyatlarni ifodalash uchun umumiy bo'lgan bir qator xususiyatlar mavjud. Emotsional holatlarning predikatlar semantikasini aniqlashda ajratiladigan asosiy xususiyatlardan biri sub'ektning inaktivligi, uning majhulligi hisoblanadi, chunki mavjud holat o'zining qo'llab-quvvatlanishi uchun qandaydir harakatni yoki energiyani talab qilmaydi. Xarakter, intensivlik va emotsional holatlarning kelib chiqishi faqat uning sub'ektiga emas, balki ushbu emotsional holatlarning sababi hisoblanadigan tashqi manbaga ham bog'liqdir.

Emotsional holatlarning umumiy xususiyatlari ularning vaqtinchalik xarakterga ega ekanligi va shaxsning doimiy emas balki vaqtinchalik muddatlarda mavjudligini tasvirlash vositalarining chegaralanganligiga bog'liq.

Masalan, *One's blood is up - o'zidan ketmoq.*

Emotiv frazeologik birliklarning sistemasida ajratiladigan semantic munosabatlar xarakteri haqida gapirib, ularning keng ma'noli ekanligi va turli semantic guruhlarini qamrab olish xususiyatlarga ega ekanligini ta'kidlash joiz. Ushbu maqolada A.V.Kunin muharrirligi ostida chop etilgan inglizcha-ruscha frazeologik lug'at material sifatida xizmat qiladi.

Salbiy hissiyotlarning frazeosemantik guruhidagi faollilikning eng yuqori darajasi – ruhiy tushkunlikka tushushdan to eng past darajasigacha – kayfiyatsizlikdagi salbiy hissiyotlarga emotsional tus berish darajasi bilan xarakterlanadigan mikromaydon hamda inson faoliyatining emotsional shiddatligida mavjud bo'lgan turli emotsiyalarni xarakterlovchi mikromaydon birlashtiradi. Ular hajm jihatidan semantic mikromaydonni va har bir mikromaydon materiallarini qamrab olishi bilan xarakterlanadi. Salbiy emotsiyalar mundarijasining xilmaxilligi ularning frazeologik klassifikatsiyada 40 dan ortiq guruhga bo'linishi bilan tasdiqlanadi. (2,74).

Taqqoslanayotgan tillarda salbiy emotsional holatlarni differensial semantic alomatlar asosida ifodalovchi somatik frazeologizmlarni quyidagi semantic mikromaydonda birlashtirish mumkin: qo'rqish, cho'chish, hurkish, vahimaga tushmoq, nafratlanish, darg'azablik, e'tiroz, tushunmovchilik, asab keskinligi, zulm, mone'lik qilish, xafagarchilik, ko'rolmaslik, hazar qilmoq, qasos olmoq, tahdid solmoq, qayg'u, g'am-g'ussa, sog'inch, hamdardlik bildirmoq, afsuslanish, uyalish, sharm-hayo, qarshilik ko'rsatmoq, o'zini yo'qotmoq, tushkunlikka tushmoq, ehtiyot bo'lmoq, sabrsizlik, o'zidan norozi bo'lmoq, hurmatsizlik, ishonmaslik, charchash, rahmdillik ko'rsatish, baxtsizlik, badiga urmoq, zarar etkazish va hokazolarni ifodalovchi frazeologik birliklar.

Bu maqolada frazeologik mikromaydonlarning salbiy emotivligi – qo'rqish, cho'chish, hurkish, vahima tushmoqning tahlili masalasiga to'xtalib o'tamiz. Biz somatizmlarni ikki guruhga bo'linishini zarur deb hisoblaymiz: a) bevosita somatizmlar, b) bilvosita somatizmlar.

Birinchi guruhga inson tanasi a'zolari orqali bevosita ifodalanadigan somatizmlar – sochlar, ko'zlar, bosh, burun, quloqlar, qo'llar, oyoqlar, barmoqlar, qoshlar, lablar, tishlar, yurak, jigar va hokazolar kiradi.

Ikkinchi guruhga insonning ichki olamiga (psixika, xarakter, emotsional holat va hokazolar) aloqador somatizmlar va bilvosita somatic tushunchalarga ishora qiladigan somatizmlar – xohish-istak, ruhiyat, fikr-xayol, shuur, baxtililik, qayg'u, qo'rquv, hazar qilmoq, sevgi, xasislik, saxovatlilik, aql va qahr-g'azabni ifodalovchi boshqa frazeologik birliklar kiradi. Qahr-g'azab hissiyotidagi holat undagi xat-harakatlarda mavjud barcha mamnu'larni olib tashlash bilan ifodalanadi. Kishi o'zining nutqiy va axloqiy faoliyati ustidagi nazoratni yo'qotadi. Ushbu emotsional holatning ma'lum o'zni sifatida insonning turli badan a'zolari xizmat qiladi. Umumiy qilib aytganda ushbu frazeologizmlarning emotsional holatlari qon, ko'zlar, bosh, yurak kabi komponentlarning somatizmlari orqali amalga oshiriladi.

Masalan, *Get smb s backup- badani jimirlashib ketyapti; Out o f one s blood – biror narsani boshdan chiqarib tashlash; make smb s blood boil — biror kishini g'azablantirmoq va hokazolar.*

Hamda o'z nutqiy va axloqiy faoliyati ustida nazoratni yo'qotilishi ingliz va vaxon tillari frazeologizmlarining *blood asosiy komponenti* somatizmlarida ham ifodalangan. Chunonchi, *o n e 's blood is up;* to'g'ri ma'noda, boshiga qon urildi. *Blood* qon so'zi hamda ingliz tilidagi ko'p miqdorli frazeologizmlarning «qahr-g'azab» mikromaydonining turli semantic alomatlarini ifodalash uchun xizmat qiladi.

Ushbu somatizm quyidagi aspektlarda qahr-g'azab sub'ektining emotsional holati xarakterini ifodalaydi:

а) *make smb. 's blood boil – kimni-dir qahr-g'azabga keltirish, biror sababdan norozilikni keltirib chiqarish (qoni qaynadi, tomirida qon qaynashi);*

б) *to make smb. 's blood creep – birovni titrab ketmoqqa majbur qilish;*

freeze smb. 's blood (freeze smb. 's (unu the) blood (make smb. 's blood

creep или run cold)) – birovini qo'rquvdan larzaga keltirmoq, birovning vujudiga qo'rquv solmoq. (tomirida qon qotib qolishi);

в) *hot blood – qaynoq qon va hokazolar.*

Qo'rqish, cho'chish, hurkish, vahimaga tushmoq frazeologik birliklar: *to have cold feet – dahshatdan qotib qolish; tremble with fear – dahshatdan larzaga kelmoq (; I have butterflies in my stomach /tummy — Meni qo'rquvdan g'ulg'ulaga solayapti; fear has big eyes – qo'rquvdan ko'zlari kattalashib ketdi; A shiver went up and down my spine. — meni larzaga soldi; get the shivers – Mening terim sovib ketdi.*

Salbiy hissiyotlar mazmunidagi frazeologik birliklar o'z semantic strukturasi bilan ingliz tilida qattiq qo'rquv, dahshatga tushish hissiyotlarini ifodalovchi somatizmlar va metaforik mazmunlari o'rtasida yaqin aloqadorlik mavjud. Frazeologik birliklar tahdid natijasida paydo bo'lgan qo'rquvda kuzatiladigan harakatlarda ifodalanadi.

Shu tariqa, biz bu maqolada ingliz tilidagi frazeologik birliklarda qo'rqish, cho'chish, hurkish, vahimaga tushmoq kabi salbiy emotsional holatlarning ifodalanish usullarini ko'rib chiqish va bir aniq tizimga solishga harakat qildik. Material jarayonida ma'lum bo'lganidek, ingliz tilida mikromaydonlarni tavsiflashda salbiy emotsional holatlarni modellashtirishining asosiy usuli, bu ekstralingvistik faktorlari, birinchi navbatda inson badan a'zolarining frazeologik birliklarni ifodalash maydoni hisoblanadigan fiziologik holat, psixologik qabul qilish va mimic harakatlar sanaladi. Bu maqolada biz ayrim faktorlarning aniq tasniflanishi masalasida to'xtalib o'tdik. Keltirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, qo'rquv va cho'chish hissiyotlarining ta'sirchanligi ingliz tilida somatizmlar orqali ifodalanadi.

Adabiyotlar:

1. Англо-русский фразеологический словарь. Под редакцией А.В. Кунина. - М., 2001
2. Букулова М. Г. Соматическая фразеология тюркских языков (на материале турецкого языка). Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. - М., 2006
3. Рагозина И.Ф. Страх и бесстрашие: ценности и модели поведения (на материале русских и французских сказок). // Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке. -М., 1992

Фозилжон Шукуров, Абдуваҳоб Воҳидов
(Самарканд, Узбекистан)

ЧАЛОЛУДДИНИ РУМЙ ВА ЧАНБАҲОИ ХАЛҚИЯТ ДАР ОСОРИ У

Чалолуддин Муҳаммад ибни Баҳоуддин, ки бо унвони Мавлавӣ ё Мавлонои Балхӣ шуҳрат ёфтааст, аз бузургтарин чехраҳои машҳуру писандида ва дустдоштаи инсоният, инчунин, устоду муршиди ирфону маърифати чаҳон ба шумор меравад. Хонаводаи у аз сулолаи бозътибори Балхи Хуросон буда, тибқи баъзе сарчашмаҳои таърихиву адаби насабаш ба Халифа Абубакр (р) рафта мерасад ва падараш аз суйи модар духтарзодаи Султон Алоуддин Муҳаммади Хоразмшоҳ буд ва минбаъд бо номи Баҳоуддин Валад маъруф гардид.

Чалолуддини Муҳаммади Балхӣ, ки баъдҳо ба унвони Чалолуддини Румӣ шуҳрат ёфт, имруз ҳамчун яке аз бузургтарин шоирони ирфонии Машриқзамин ва суҳанпардози номвари ваҳдати вучуд дар тамоми давраҳо эътироф гардидааст. У бо осори гаронмояи худ тавонист ба бузургтарин суҳанварони Шарқ ва Ғарби баъд аз худ таъсири чиддӣ расонад. Устодони барҷастаи суҳан, мисли Ҳофизи Шерозӣ, Абдурахмони Чомӣ. Алишер Навоӣ, Мирзо Абдулқодири Бедил ва дигарон Мавлоноро устоди худ доништаанд. Гёте дар “Девони Ғарбию Шарқӣ”-и худ дар қатори Абулқосим Фирдавсӣ, Шайх Саъдӣ, Хоча Ҳофиз эҷодиёти Чалолуддини Румиро низ “Чашмаи Хизр” номидааст. “Маснавии маънавий”-и у дар қатори “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ, “Гулистон”-и Саъдӣ, “Девон”-и Ҳофиз ҳамчун қомуси ҳаёти маънавии инсон чи дар Шарқ ва чи дар Ғарб бо ихлоси зиёд омукта шудааст. Чованни Боқаччо, ки дар асари худ “Декамерон” сюжет ва мотивҳои зиёдро аз адабиёти даҳониву хаттии Шарқ гирифтааст, дар асоси баъзе ҳикоятҳои “Маснавии маънавий” низ новеллаҳо эҷод намудааст. Имруз аҳли чаҳон аз бузургии шахсияти Мавлоно ангушти ҳайрат гозидааст ва ҳамин нуқтаи назар дар маърифати афқору рафтори Мавлоно сабаб гардид, ки садҳо одамон раванди зиндагии худро тағйир диҳанд.

Мавлоно соли 1207 дар шаҳри қадимии Балх, дар оилаи донишманди шинохтаи мутасаввиף, хатиб ва воизи бузург Баҳоуддин Валад ба дунё омадааст. Дар 12-солагии Мавлоно оилаи онҳо аз хавфу хатари ғоратгарони муғул ва нияти адои фаризаи ҳаҷ шаҳри Балхро тарк менамояд. Онҳо соли 1230 дар шаҳри Қуния маскан мегиранд. Чалолуддини чавон дар марказҳои бузурги илму дониш, мисли Шом, Ҳалаб, Димашқ, Қайсария ва ҳоказо 7 сол таълим гирифта, ҳамчун донишманди тавонои давр ба камол мерасад. У аз худ 5 асари муҳим ва арзишманд боқӣ мегузорад:

1. Девони иборат аз ғазалу рубоӣёт, ки бо номҳои “Девони Кабир”, “Девони Шамси Табрэй”, “Девони Шамсулҳақоӣқ” машҳур аст.

2. “Маснави маънаві” - асари бебаҳои тасаввуфиву ишқӣ, ки аз 25700 байт иборат мебошад. Он аз чониби шоирони шинохта Чамол Камол ва Асқар Маҳкам ба забони узбекӣ тарҷума шудааст.
3. “Фийҳи мо фийҳи” (“Он чӣ дар дохил аст”) – китоби фалсафиест иборат аз суҳбатҳои Мавлоно. Соли 1998 дар Тошканд ба забони узбекӣ нашр шудааст.
4. “Мавоизи мачолиси саъба” – ин асар панду насихатҳои Мавлоноро дар бар мегирад.
5. “Мақтубот” – мачмуи номаҳои дар давраҳои гуногун ба ҳамзамонони худ навиштаи Мавлоно иборат аст.

Шеъри Мавлоно, асосан бо ишқ вобастагӣ дорад. Ин бебаб нест, зеро дар тамоми асарҳои у Ҳазрати Инсон мадҳ гардидааст.

Мавлоно Чалолуддини Балхии Румӣ, ки уро Абдурахмони Чомӣ “Нест пайғамбар, вале дорад китоб” ва Алишер Навоӣ “Устоди устодон” номидаанд, дар яке аз рузҳои сармои зимистони соли 1273 дунёи фонири тарк намуд.

Вақте номи Мавлоно ба забон чорӣ мешавад, эҳсос мегардад, ки зери ин унвон шахсияти як нафаре нуҳуфтааст, ки тавонист як чаҳони бузурги маънавиеро дар вучуди кучаки худ ғунҷош диҳад. Мувофиқи хулосаи пажӯҳишгарони осори у, дар таърихи адабиёти форсу тоҷик зиёда аз 5000 шоир дар пайравии у қалам ба даст гирифтаву ба шеърӣ пардохтаанд.

Мавлоно барҳақ яке аз он чеҳраҳои беназиру соҳибном дар адабиёти оламшумули форсу тоҷик ба ҳисоб меравад, ки бо анҷом додани вазифаи инсониву суҳанварии хеш номашро дар саҳифаҳои ҷовидонагӣ сабт намуд ва тавонист бо истеъдоди нотакрору фитрати мунаввараш оташе дар қалбҳои хуфтагон фурузон намояд.

Яке аз сабабҳои ҷовидонагӣ ёфтани ном ва амали Мавлоно пеш аз ҳама дар он аст, ки у тавонист барои роҳ ёфтан ба қалби инсонҳо вазифаи дарпешгузаштаи худро ба амалӣ намояд. Дар як ғазали худ Мавлоно мегӯяд:

هزارساله ره است از تو تا مسلمانی

هزار سال دگر تا به حد انسانی

Ҳазорсола раҳ аст аз ту то мусулмонӣ,

Ҳазор соли дигар то ба ҳадди инсонӣ.

Яъне, барои инсонӣ комил гардидан бошад, ба ту ҳазорҳо сол ҷоннисорӣ лозим меояд.

Мавлоно то синни 38-солагӣ ҳамин мақсаду омоли шинохти маърифатро дар симои як олими фақеҳ ва донандаи аркони расмӣ, он гуна ки худ мефармояд, донандаи илми “қол” зоҳир намуд. Дар баробари ру ба ру омадан бо Шамси Табреш бошад, офтоби беназири маърифат, ки дар қалби кучаки у чамъ омада буд, таҳти унвони ишқ ба атрофу акноф зухур намуд ва оламиёро аз лаззати худ баҳравар гардонид.

Ҳамин ишқе, ки тамоми ҷисму ҷони уро фурузон намуд, минбаъд таҳти унвони илми “қол” вучуди Мавлоноро аз оташи ишқе, ки бар асари бархурд бо Шамси Табреш таҷаллӣ кард, сабаби ҷовидонагии ҳазрати Мавлоноро боз ҳам равшантар намуд. Ҳамин ишқе, ки фаротар аз ҳамаи вобастагӣ ва ҳар чӣ дар пиндору андешаи инсоният буд, тавонист бо ҳузури хеш дар оинаи ҷони Мавлоно тамоми коидаву меъёру марзҳоро шикаста офаринандаи “Маснави маънаві”-ро ба сурати як инсонӣ ормонӣ дар пешоруи инсоният намоён созад. Шеърӣ андешаи Мавлоно маҳдуд ба як миллату халқият ва ё мактабу мазҳаб нест, балки тафаккури посуху ба ниёзҳои равонии тамоми инсоният аст, ки ҳамчун орзуву омоли банӣ башар қарор гирифтааст. Исботи ин гуфтаҳо тарҷумаи осори Мавлоно ба забонҳои дунёст ва чун вақте ин кори хайр амалӣ гардид, ҷомеаи башарӣ дар симои Мавлоно як ифодагари андешаву ормонҳои худро пайдо кард. Бо ҷашми ҳақиқат бингарем, ҳамон Шайхе ҳам, ки дар оинаи пиндори Мавлоно ба ҷустуҷӯи инсон, пайдо кардани ончи нопайдост бар даст ҷароғ гирифта рузону шабон шаҳр ба шаҳр, русто ба русто мегардад, худи Мавлоност:

دی شیخ با چراغ همیگشت گرد شهر

کز دیو و دد ملولم و انسانم آرزوست

گفتم که یافت مینشود، جسته ایم ما

گفت آنکه یافت مینشود، آنم آرزوست

Дӣ шайх бо ҷароғ ҳамегашт гирди шаҳр,

К-аз деу дад малуламу Инсонам орзуост.

Гуфтам, ки ёфт менашавад ҷустаем мо,

Гуфт: он, ки ёфт менашавад, онам орзуост!

Яъне, Мавлоно дар пайи ҷустуҷӯи як нафар инсонӣ ормонӣ буд ва тавонист, ки дар ҳудуд ҳамон инсонро кашф намояд ва ба назораи дигарон пешкаш созад. Агар он инсонро худи Мавлоно пайдо накард, башарият дар симои Мавлоно он ормониинсонро пайдо кардааст ва шеърӣ андешаи Мавлоноро меҳроби саодати маънавии хеш мешуморад. Шарораҳои ин оташи ҷонсузи беранг ва партави анвори ин офтоби беғуруби маърифат фосилаҳои байни асрҳоро барҳам задаву имруз Шарқу Ғарбро ба ҳам васлу кардааст. Маҳз, ҳамин оташи инсоншиносӣ ва инсонгарии Мавлоност, ки дар бешаи андешаҳои Шарқу Ғарб, Арабу Ачам, Ислому моварои он фуруғи маърифат афрухт ва номи Мавлоноро дар сафҳои ҷовидонагӣ ва равоқи синаҳои мардуми ориф - ҳар он нафаре, ки болотар аз қолабу қонунҳои тафаккури худ ба ҷустуҷӯи ҳақиқат ва шинохти офаридгори ҳақиқии олам қадам гузошт, сабт гардонид. Сабаби дигари мондагории номи Мавлоно асарҳои у ба ҳисоб меравад, баробари шиносӣ пайдо намудан бо муҳтавои “Маснави

маънаві”-и у ин амрро собит месозад, ки танҳо дар ҳамин асар беш аз 1800 мавзуъ матраҳ шудааст. Доир ба ин хусусияти эҷодкори Мавлоно метавон хулоса намуд, ки ҳаргиз як нафар инсон наметавонад бидуни баҳравар будан аз як неруи фавқуттабик ин гуна шоҳқориро ихтироъ намояд ва қалби инсониятро тасхир намояд. Аммо Мавлоно тавонист, ки ин оташи чонсуз ва созандаву офаринанда, на сузандаро муваффақона истифода намояд ва дар якҷоягӣ симои ҳақиқи инсони ормониро дар худ тачассум намояд. Боз як сабаби дигари бузургии Мавлоно дар он аст, ки “Маснави Маънаві” ба аксари забонҳо тарҷума шуд ва имруз вақте як нафар ин шоҳасарро бо забони олмонӣ ё англисӣ ва дигар забон мехонад, фикр мекунад, ки дар доираи ниёзҳои руҳонии у нигошта шудааст, яъне дархури ниёзҳои равонии мебошад. Шоир, олим, нависандаи ҳақиқӣ шахсиятҳоеанд, ки дар асл бояд дар доираи қонунбандӣ ва маҳдудиятҳои фикриву иҷтимоиву ҷуғрофӣ зиндагӣ накунад. Мақсаду мароми аслии зиндагии чунин шахсиятҳо бозгӯй ва шарҳу тафсири чихатҳое мебошад, ки ба ниёзҳои тамоми чомеаҳо ҷавобгу бошад. Намунаи ҳамин гуна шахсиятҳо барои мо Мавлоно аст.

Дар баробари ҳамаи ин чихатҳои муҳим, ки бузургии Мавлоно арза медорад, забон ва тарзи андешаронии Мавлоно худ оинаи тачаллии усули ифодаи халқонаи у мебошад. Бисёр калима ва вожаҳое, ки дар Маснави осори дигари Мавлоно ба кор рафтаанд, бештар дар гуиши халқ маҳфуз мондаанд ва ҳануз ҳам истифода мешаванд. Ин дар ҳолест, ки он калимот дар гуишҳои дигари форсизабонони дигар камтар маъруфанд ё аслан истифода намешавад. Масалан, агар ба як қудак пироханеро нишон бидиҳем ва аз у номи онро пурсем, вай ба забони қудаконаи хеш “титӣ” мегӯяд. Мавлоно ин вожаро бо ҳамин маънӣ дар «Маснави» истифода кардааст:

پيش طفل نو پدر تيتى كند

گرچه عقلش هندسه گيتى كند

Пеши тифли нав падар “титӣ” кунад,

Гарчи ақлаш ҳандаса гетӣ кунад.

Мисли ин вожаҳои зиёд аст, масалан вожаҳои дег, коса, кафлес, ё унвонии гулу гиёҳон. Як гиёҳе ҳаст, ки бештар дар минтақаҳои куҳистон меҳӯрад, ва номаш “карафс” аст. Имруз дар луғати адабӣ он истифода намегардад, аммо дар шеъри Мавлоно бо ҳамин ном ва маънӣ ба кор рафтааст. Ба ин монанд вожаҳои зиёде ҳаст. Аз сӯи дигар, ибораҳои маъмули дар гуиши тоҷикон ва зарбулмасалҳои халқии тоҷикӣ низ фаровон истифода шудааст: амсоли «аз тарс мисли барги бед ларзидан», «заҳра даридан», «бо думи шер бозӣ кардан», «аз барои кайк пустин сухтан» ва монанди ин. Ҳамаи ин нуқот ишорат бар он доранд, ки шеъри Мавлоно бо як тафаккури саршори тоҷикона бар авроқи таърихи нузул ёфта, ҳуди шахсияти вай беш аз пеш намоди ифтихор ва хуршеди мутачаллии саодати маънаivist.

Дар “Маснави маънаві” хеле зиёд дучор меояд қиссаҳое, ки ба рузгори ҳуди Мавлоно вобастаанд. Масалан, дар достони “Шоҳ ва канизак” овардани номҳои ҷуғрофии Самарқанд, Қуҳи Ғотифар, мавзеи Сари Пул, инчунин Бухоро, ёдоварӣ аз шаҳри тарқардидаи Канд дар як ғазали Мавлоно, ки ҳамаи ин аз маъруфтари шаҳрҳои Вароруд мебошанд, ба дилбастагии зоҳирии ҳуди Мавлоно ба Ватани аслиаш ишорат мекунад. Метавон гуфт, ки Мавлоно тамоми муҳаббати худро ба муҳит, ба Ватан, ба хешу пайвандону ақрабо дар устурлоби ишқи Шамси Табрэзӣ чамъбаст намуд.

Ба таври ҳаққонӣ метавон чунин баҳогузорӣ намуд, ки Мавлоно ҳамчун як роҳнамо ба камолоти олии маънаві расдааст. Пажуҳишгарони осору аҳволи у низ нақл намудаанд, ки дар даврони зиндагии Мавлоно аз суҳбату ҳамнишинии у бештар аз 14 ҳазор нафар шогирдон баҳравар гардидаанд. Дар ин маврид Муҳаммад Иқболи Лоҳурӣ барҳақ фармудааст, ки:

شعرا مقصود گر آدمگريست

شاعرى هم وارث پيغمبريست

Шеърро мақсуд гар одамгарист,

Шоирӣ ҳам вориси пайғамбарист.

Мавлоно низ аз қабилӣ чунин шоирон мебошад, ки ба камолоти олии рӯҳонӣ расидааст. Ин ҳикмат ба Мавлоно ҳам вобастагии қавӣ дорад, ки Мавлоно нахуст ба ҳукми як олими ростин шинохта шуда, андешаҳои ҷаҳонсозаш дар доираи нигоштаҳои ӯ симои Мавлоноро ба ҳукми як олими ба ин мақом расида, намоён сохтааст.

Адабиёти истифодашуда:

1. Радий Фиш, Жалолитдин Румий. Тарихий-биографик роман. Тошкент, “Янги аср авлоди”, 2016.
2. Шамс Табрэзӣ. Ғазаллар. Форсийдан Асқар Маҳкам таржимаси. “O’QITUVCHI” нашриёт – матбаа иҷодӣ уйи, Тошкент – 2016.
3. Брагинский И. С. Из истории таджикской и персидской литератур. Москва. Издательство «Наука». 1972.

ЕВІДЕНЦІЙНА СЕМАНТИКА ПЕРЦЕПТИВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ

У граматиці сучасної української літературної мови актуальною є необхідність з'ясувати природу евіденції, її різновиди, способи та засоби вираження. Мета дослідження – виявити та описати основні способи вираження перцептивної евіденційної семантики.

Семантика перцептивної евіденції на синтаксичному рівні представлена простими та складними реченнями. Взявши до уваги семантичні особливості засобів вираження сенсорного сприйняття, пропонуємо конструкцію для вираження вказівки на сенсорне сприйняття називати **перцептивом** з урахуванням конкретного типу інформації: візуальної, аудіо, тактильної, одоративної, густативної. Перцептив структурно не відрізняється від репортатива та інферентива, тому основним способом вираження сенсорно сприйнятої інформації є складнопідрядний перцептив.

Аналізований матеріал засвідчує, що з-поміж евіденційних підрядних перцептивів найпоширенішим є візуальний перцептив, що зумовлено кількісною перевагою засобів вираження візуального сприйняття дійсності: *Тепер він ясно побачив, що, окрім кістяка іспанця, далі за межею по плитах підлоги було розкидано ще з десяток кістяків, набагато древніших, ніж кістяк іспанця* (Д. Білий). У головній частині речення предикат *побачив* (V_f) вказує на джерело інформації – візуальне сприйняття. Компонентом головної частини є суб'єкт сприйняття (S), виражений особовим займенником у 3-ій ос.одн. Диктумна частина, в якій виражено об'єкт сприйняття (Obj (thatclause P)) – *за межею по плитах підлоги було розкидано ще з десяток кістяків*, – є інформаційним ядром конструкції, що поєднана з головною сполучником *що*. Сполучник разом із суб'єктом та об'єктом, поєднаними спільним предикатом, утворюють так звану модусну рамку [2, с. 12]. Сполучник не є обов'язковим компонентом евіденційної конструкції: у з'ясувальному реченні головним компонентом семантико-синтаксичної структури є “предикат головного компонента із валентною потенцією”, сполучник є факультативним елементом [1, с. 108]. Зважаючи на це, у контексті перцептивної евіденції аналізуємо також складнопідрядне безсполучникове речення із сенсорним предикатом, наприклад: *Підскочили, бачимо – хутір горить, старий Грім з уламком шаблі лежить у калюжі крові, навколо скупчилася ватага ординців – посередині якийсь кремезний чолов'яга в розідраній одязі здоровенним мечем від них відбивається, а за його спиною жінка немовля до себе притискує* (Д. Білий). Відсутність сполучника у наведеній конструкції не впливає на вираження евіденції: предикат *бачити* вказує на візуальне джерело інформації. Залежність підрядної частини від головної синтаксично не виражена, однак у конструкції зв'язок між частинами визначається валентністю предиката *бачити*.

У з'ясувальному реченні функція сполучника полягає у здатності впливати на вираження характеру сприйняття, а отже, характеру евіденції. Порівняймо: *Дивлячись йому через плече, Влада бачила, що поруч із палубою, у барі, обвитому зеленню, сидять лише двоє відвідувачів* (І. Роздобудько) і *Дивлячись йому через плече, Влада бачила, як поруч із палубою, у барі, обвитому зеленню, сидять лише двоє відвідувачів*. У першому реченні сполучник *що* разом із предикатом виражає загальне спостереження, сприйняття події *поруч із палубою, у барі, сидять лише двоє відвідувачів*. У другому реченні сполучне слово *як* вносить відтінок конкретизації інформації, у цьому випадку сприйняття характеру “сидіння”. Евіденційними є обидві конструкції, оскільки містять вказівку на джерело інформації у модусній частині та об'єкт сприйняття у диктумній.

На основі дослідженого матеріалу виділяємо такі види складнопідрядного перцептива:

- **S – V_f + Obj (thatclause P):** *Ярослав бачив, як він змахнув рукою, як вершники вистрибували один з-перед одного, кваплячись за новгородським посадником, намагаючись опинитися до нього якомога ближче* (П. Загребельний). В основному суб'єкт сприйняття у таких конструкціях виражений особовими займенниками 1-ої та 3-ої ос. одн. і мн., а також власними чи загальними іменниками. Як правило, використання предиката у формі 1-ої ос. одн. чи мн. теп. ч. зумовлює імплікацію суб'єкта сприйняття: *Аж бачу, як з другого боку дохекує мій Степан і теж – дванадцять гармат* (М. Вінграновський). Особа перцептора важлива в евіденційній структурі, оскільки, як зауважує О. Леонт'єв, сприймають не органи чуття, а людина за допомогою органів чуття [3, с. 59].

- **S – cop N_5 + Obj (thatclause P):** *Наприклад, я особисто був свідком, коли наш пілот упав з двокілометрової висоти без парашута* (О. Бердник). Основними іменниками у таких реченнях, які входять до складу предиката, є *свідок* та *очевидець*.

- **[S] – copPraed + Obj (thatclause P):** *В лагіднім полусвіті було видно, що він сьогодні був одягнений чистіше, краще, ніж учора, підголений і підстрижений* (І. Франко).

- **S – V_f Praed + Obj (thatclause P):** *Прислухаюся до кроків, та мені причувається, що скрегоче заступ* (Р. Андріяшик).

- **[S] – V_{adv} + Obj (thatclause P):** *Побачивши, що хати вже немає, він нахабно, напористо почав наполягати на тому, щоб його прийняли до колгоспу* (І. Костира).

Як бачимо, компонентами головної частини перцептива є сенсорний предикат та суб'єкт сприйняття (часто імплікований), підрядна частина презентує зміст сприйнятого. Зауважимо, що в постпозиції в тексті

евіденційна конструкція може становити окреме речення, однак трансформація засвідчує семантичну близькість до підрядного перцептива, наприклад: *Вдова Стрієвська сама продала свою нивку, й спокусився на продаж Тимошенко й подався собі до полковника, а позаду біг його син Терешко та просив не продавати ниву, бо ж лишаться без землі, а він збирається женитися, хто за нього, безземельного, піде; старий же одгризався, одмахувався й казав: "Державець має право". А син відказував крізь сльози: "Після того, як продаси ниву, будеш не державцем, а злиднем". **Все це я бачив на власні очі, чую на власні вуха, бо стояв серед покосів на Полуботковому сінокосі** (Ю. Мушкетик) → *Я бачив на власні очі, чую на власні вуха, що вдова Стрієвська...* Суб'єкт сприйняття з метою переконання у правдивості інформації одночасно використовує засоби, що вказують на зорове та слухове сприйняття. Такі випадки нечисленні і становлять периферію різновидів конструкцій для вираження евіденції.*

Порівняно зі складним перцептивом у простому немає пропозиційно розгорнутого об'єкта сприйняття. Функцію зв'язкових елементів у простому перцептиві виконують зазвичай прийменники: *Але згодом **очі мої прикипають до** двох крижнів, що залицяються до качки* (Є. Гуцало): [S] – V_г– Obj (prepN₂). Особливістю конструкцій, у яких експліковано сенсорне сприйняття, є значне функціонування простих речень, що зумовлено семантикою сенсорних предикатів. Простий перцептив відзначається здатністю бути трансформованим у з'ясувальне речення зі збереженням загального змісту, наприклад: *Дедалі виразніше **чуємо** характерний **сморід** хімічних заводів, змішаний із затхлим духом боліт* (О. Гончар): [S] – V_г– Obj (N₄) → *Дедалі виразніше **чуємо, що смердять хімічні заводи***: [S] – V_г+ Obj (thatclause P). Отже, простий та складний перцептив по-різному моделюють факти об'єктивної дійсності зі збереженням спільного змісту.

Перцептив з вторинною предикативною конструкцією становить просте неелементарне речення. Як засвідчує матеріал, у більшості випадків вторинна предикативна конструкція з перцептивною семантикою є простим двоскладним реченням: *Там у чаді смолоскипів сновигала заклопотана обслуга і, **відчувши повітрі теплу вогкість**, він збагнув, що втрапив куди слід* (М. Соколян). *Музиканти, **зазначила Влада**, були схожі на свої інструменти: віолончелістки вирізнялися важкими стегнами та вузькими плечима, довгоносі альти скидалися на сполоханих птахів, що, як корм, видзьобували з пюпітрів ноти* (І. Роздобудько). *Степан, **бачу**, почорнів кожухом за корчму, а я жуланом – до замкової стіни* (М. Вінграновський). Вторинні предикативні конструкції у перцептиві представлені також субстантивно-прийменниковими структурами та зворотами, які не становлять особливих за будовою конструкцій, інших від інферентива та репортатива.

Отже, основним видом конструкцій для вираження перцептивної евіденції є складнопідрядний перцептив – речення, в головній частині якого є сенсорний предикат і, як правило, зазначений суб'єкт сприйняття, що інтерпретує дійсність, зміст якої переданий у підрядній частині. Сенсорний предикат відповідно до своєї семантики реалізує об'єктну валентність, що виражено у пропозиційній підрядній частині. У підрядному перцептиві частини поєднані сполучниковим та безсполучниковим зв'язком, що не відображено на здатності виражати евіденцію. Для вказівки на інформацію, сприйняту за допомогою органів чуття, слугує також просте речення. Перевагу візуального перцептива зумовлює те, що зір є основним способом сприйняття дійсності, що проєктовано на численний арсенал засобів вираження візуальної семантики. Загалом перцептив відображає безпосередній доступ до інформації, таким чином формує зміст прямої евіденції.

Література:

1. Барчук В. М. Складні безсполучникові речення староукраїнської мови: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ, 1996. 188 с.
2. Девятова Н. М. Диктумно-модусная организация сравнительных конструкций в русском языке: автореф. дисс. ... докт. філол. наук: 10.02.01. Москва, 2011. 49 с.
3. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Политиздат, 1975. 304 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

- Kholmurodova Nargiza** – PhD student of Samarkand State University, Samarkand, Uzbekistan.
- Nussupov Miras Sanatovich** – master of the Informatics at Zhetysu State University named after I. Zhansugurov, Taldykorgan, Republic of Kazakhstan.
- Trubitskaya Lyudmila Alexandrovna** – senior lecturer, Eurasian National University named after L.N. Gumilev, Astana, Kazakhstan.
- Андреева Марина Васильевна** – слушатель ИПК и ПК УО «Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины», г. Гомель, Республика Беларусь.
- Бақтыгерейқызы Айгерім** – студенттері, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің, Атырау, Қазақстан.
- Бестужева Світлана Василівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки та менеджменту ЗЕД, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, Україна.
- Бинецкая Дарья Игоревна** – преподаватель, кандидат педагогических наук, НПУ им. М. П. Драгоманова, г. Киев, Украина.
- Бистрянцева Анастасія Миколаївна** – доцент кафедри алгебри, геометрії та математичного аналізу, к. ф.-м. н., Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна.
- Верніченко Ірина Ігорівна** – студентка 6 курсу, педагогічного факультету, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, м. Ізмаїл, Україна.
- Владов Сергій Ігорович** – кандидат технічних наук, завідувач навчально-методичної лабораторії, викладач кафедри енергозабезпечення і систем управління, Кременчуцький льотний коледж Національного авіаційного університету, м. Кременчук, Україна.
- Герасимчук Наталья Константиновна** – слушатель ИПК и ПК УО «Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины», группа «Социальная педагогика», заочная форма обучения, заместитель директора по основной деятельности ГУО «Брагинский районный центр коррекционно-развивающего обучения и реабилитации», Гомельская область, г.п. Брагин, Республика Беларусь.
- Даулетбай Ақбота Тиллабекқызы** – студенті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.
- Жалғасбекова Жұпар Кыдырқызы** – профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.
- Замазій Тетяна Миколаївна** – кандидат біологічних наук, Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна.
- Записна Ярослава Вадимівна** – студентка IV спеціальності «Соціальна робота», Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, м. Глухів, Україна.
- Инаматов Әділет** – студенттері, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің, Атырау, Қазақстан.
- Киричок Тетяна Юріївна** – директор, професор, д.т.н., ВПІ НТУУ “КПІ ім. Ігоря Сікорського”, м. Київ, Україна.
- Клименко Тетяна Євгенівна** – старший викладач кафедри технології поліграфічного виробництва, к.т.н., ВПІ НТУУ “КПІ ім. Ігоря Сікорського”, м. Київ, Україна.
- Клімова Яна Русланівна** – викладач циклової комісії конструкції та експлуатації повітряних суден і авіадвигунів, Кременчуцький льотний коледж Національного авіаційного університету, м. Кременчук, Україна.
- Крысенко Виктория Александровна** – слушатель ИПК и ПК УО «Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины», специальность «Практическая психология», заочная форма обучения, г. Гомель, Республика Беларусь.

- Курчій Богдан Олексійович** – викладач, доктор біологічних наук, ВП НУБіП України «Ірпінський економічний коледж», м. Грпінь, Україна.
- Кутовая Ольга Вячеславовна** – к.т.н., доцент кафедри ПАХФВ НФаУ, г. Харьков, Украина.
- Кутовой Дмитрий Сергеевич** – магістрант НТУ «ХПИ», г. Харьков, Украина.
- Мельніченко Людмила Василівна** – викладач природничих дисциплін, Хорольський агропромисловий коледж Полтавської державної аграрної академії, м. Хорол, Україна.
- Мисарош Ольга Володимирівна** – Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Ужгород, Україна.
- Мухтарова Айша Жомартовна** – магістрі, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.
- Неплях Олександр Вікторович** – студент 5 курсу, Харківський національний медичний університет, м. Харків, Україна.
- Оболонська Еліна Володимирівна** – студентка, V курс, ДНУ ім. Олеса Гончара, м. Дніпро, Україна.
- Сергей Аймурат** – студенттері, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің, Атырау, Қазақстан.
- Соловійова Ольга Володимирівна** – кандидат наук держ. упр., доцент Центру підготовки іноземних громадян Запорізького державного медичного університету, м. Запоріжжя, Україна.
- Солодюк Наталія Володимирівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мовної підготовки ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України», м. Дніпро, Україна.
- Сучану Ася Костянтинівна** – кандидат педагогічних наук, викладач, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, м. Ізмаїл, Україна.
- Талімонова Надія Леонідівна** – старший викладач кафедри технології поліграфічного виробництва, к.т.н., ВПІ НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна.
- Тапанова Айгул Каракуловна** – учительница русского языка и литературы Еркинкалинской средней школы Атырауской области, Казахстан.
- Тараєвська Леся Степанівна** – к.е.н., доцент кафедри менеджменту і адміністрування, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ.
- Терещенко Віктор Миколайович** – викладач першої категорії, м. Боярка, Україна.
- Уманська Ольга Володимирівна** – аспірантка Одеського державного екологічного університету, м. Одеса, Україна.
- Хаджиоглова Наталя Степанівна** – студентка VI курсу Ізмаїльського державного гуманітарного університету, м. Ізмаїл, Україна.
- Шапвалов Александр Васильевич** – к.т.н., доцент кафедри ПАХФВ НФаУ, г. Харьков, Украина.
- Шахленкова Лилия Сергеевна** – УО «Гомельский государственный педагогический колледж им. Л.С.Выготского», г. Гомель, Беларусь.
- Шахман Ірина Олександрівна** – доцент кафедри екології та сталого розвитку імені професора Ю.В. Пилипенка, доцент, к. геогр. н., Херсонський державний аграрний університет, м. Херсон, Україна.
- Ільченко Наталія Володимирівна** – заступник директора з навчальної роботи, ВП НУБіП України «Ірпінський економічний коледж», м. Грпінь, Україна.
- Юлдашева Людмила Петрівна** – аспірант, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна.
- Яслик Володимир Іванович** – викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Прикарпатського факультету Національної академії внутрішніх справ, м. Івано-Франківськ, Україна.

НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИИ

Уважаемые преподаватели, аспиранты, студенты!

Государственное высшее учебное заведение

«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»,

молодежная общественная организация «Независимая ассоциация молодежи»,

студенческое научное общество исторического факультета «Комитет исследования истории и современности»

Информируют Вас, что 31 марта 2018 г. проводится II Международная научно-практическая интернет-конференция

«Проблемы и перспективы развития современной науки в странах Европы и Азии».

Планируется работа по секциям:

I. БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Систематика и география высших растений.
2. Структурная ботаника и биохимия растений.
3. Микология и альгология.
4. Ресурсоведение и интродукция растений.
5. Молекулярная биология, микробиология.
6. Зоология.
7. Физиология человека и животных.
8. Биохимия и биофизика.
9. Генетика и цитология.
10. Биоинженерия и биоинформатика.

II. ГЕОГРАФИЯ И ГЕОЛОГИЯ

1. Регионоведение и региональная организация общества.
2. Наблюдение, анализ и прогноз метеорологических условий.
3. Гидрология и водные ресурсы.
4. Биогеография, биоресурсоведение, биоразнообразие.
5. Картография и геоинформатика.
6. Природопользование и экологический мониторинг.
7. Техника и технологии геологоразведочных работ.
8. Почвоведение.

III. ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

1. Повышение роли государственного служащего на современном этапе развития общества.
2. Современные технологии управления.
3. Взаимодействие различных ветвей власти.
4. Подготовка государственных служащих.

IV. ЭКОЛОГИЯ

1. Состояние биосферы и его влияние на здоровье людей.
2. Экологические и метеорологические проблемы больших городов и промышленных зон.
3. Радиационная безопасность и социально-экологические проблемы.
4. Промышленная экология и медицина труда.
5. Проблемы экологического воспитания молодежи.
6. Экологический мониторинг.

V. ЭКОНОМИКА

1. Банки и банковская система.
2. Внешнеэкономическая деятельность.
3. Финансовые отношения.
4. Инвестиционная деятельность и фондовые рынки.
5. Управление трудовыми ресурсами.
6. Маркетинг и менеджмент.
7. Учет и аудит.
8. Математические методы в экономике.
9. Экономика промышленности.
10. Экономика предприятия.
11. Логистика.
12. Экономика АПК.
13. Региональная экономика.
14. Экономическая теория.
15. Государственное регулирование экономикой.
16. Макроэкономика.

VI. ИСТОРИЯ

1. История Украины.
2. Всемирная история.
3. История науки и техники.
4. Этнография.
5. Устная история.
6. История стран СНГ.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Дифференциальные и интегральные уравнения.
2. Перспективы систем информатики.
3. Теория вероятностей и математическая статистика.
4. Прикладная математика.
5. Математическое моделирование.

VIII. ИСКУССТВО

1. Музыкальное искусство.
2. Искусство танца.
3. Театральное искусство.
4. Фото и киноискусство.
5. Искусство дизайна.

IX. ПЕДАГОГИКА

1. Дистанционное образование в высшей школе.
2. Проблемы подготовки специалистов.
3. Методические основы воспитательного процесса.
4. Стратегические направления реформирования системы образования.
5. Современные методы преподавания.
6. Социальная педагогика.

X. ПОЛИТОЛОГИЯ

1. Избирательные технологии.
2. Проблемы интеграции Украины в мировое сообщество.
3. Отношения Украины с НАТО.
4. Отношения Украины со странами СНГ.

XI. ПРАВО

1. История государства и права.
2. Административное и финансовое право.
3. Охрана авторских прав.
4. Трудовое право и право социального обеспечения.
5. Уголовное право и криминология.
6. Борьба с экономическими преступлениями.
7. Экологическое, земельное и аграрное право.
8. Конституционное право.
9. Гражданское право.
10. Хозяйственное право.
11. Криминалистика и судебная медицина.
12. Предпринимательское и банковское право.
13. Уголовно-процессуальное право.

XII. ПСИХОЛОГИЯ

1. Место психолога на производстве.
2. Формы работы психолога-практика.
3. Современные тенденции в методологии психологических исследований.
4. Психология терроризма.
5. Психолого-педагогические проблемы развития личности в современных условиях.
6. Клиническая психология.
7. Общая психология.
8. Педагогическая психология.
9. Психология развития.
10. Психология труда.
11. Психофизиология.
12. Социальная психология.

XIII. СОЦИОЛОГИЯ

1. Кадровый менеджмент.
2. Современные технологии социального опроса.

XIV. СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

1. Компьютерная инженерия.
2. Вычислительная техника и программирование.
3. Программное обеспечение.
4. Информационная безопасность.

XV. ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ СПОРТ

1. Физическая культура и спорт: проблемы исследования, предложения.
2. Развитие физкультуры и спорта в современных условиях.

XVI. ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Методика преподавания языка и литературы.
2. Риторика и стилистика.
3. Теоретические и методологические проблемы исследования языка.
4. Синтаксис: структура, семантика, функция.
5. Методы и приемы контроля уровня владения иностранным языком.
6. Актуальные проблемы перевода.
7. Язык, речь, речевая коммуникация.
8. Украинский язык и литература.
9. Русский язык и литература.
10. Этно-, социо- и психолингвистика.

XVII. ФИЛОСОФИЯ

1. Философия литературы и искусства.
2. Социальная философия.
3. История философии.
4. Философия культуры.
5. Философия религии.
6. Философия науки.

XVIII. ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Metallurgy.
2. Горное.
3. Литейная Дело.
4. Машиноведение.
5. Электротехника
6. Теплотехника.
7. Гидротехника.
8. Радиотехника.
9. Строительство

XIX. СОЦИАЛЬНЫЕ КОММУНИКАЦИИ. МЕДИА.

1. Журналистика. Теория и история журналистики.
2. Книговедение, библиотековедение, библиографоведение.
3. Социальная информатика. Прикладные социально-коммуникационные технологии.

Оргкомитет конференції планує розміщати доповіді на Web-сторінці по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua>.

По результатам конференції буде сформований електронний збірник матеріалів, який можна буде завантажити в PDF-форматі на головній сторінці конференції по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua/>.

Робочі мови конференції – українська, польська, російська, англійська, французька, білоруська, грузинська, армянська, азербайджанська, казахська, узбекська, таджицька, киргизська, молдавська, туркменська.

Останній термін подання матеріалів – 30 березня 2018 р. (включительно).

Вартість участя в конференції та розміщення статті в електронному збірнику становить:

Організаційні збори - 10 USD США або 10 Євро (переклад в гривнях – 500 гривень). (в організаційні збори входить оплата за розміщення на сайті, верстка макета, редактування текстів).

Обсяг статті – не більше 7 сторінок. Завантажити збірник можна буде **через тиждень** на головній сторінці конференції.

Для учасників країн Європи та Азії (за виключенням України) засоби перераховуються наступним чином:

ВНИМАНИЕ!!! В Україні працюють тільки такі системи перекладу.

1. СПОСОБ ПЕРЕВОДА

Або поштовою перекладом на Ф.І.О.: Король Андрій Петрович, 08401, Україна, Київська обл., г. Переяслав-Хмельницький, ул. Сухомлинського, 32, к. 808.

2. СПОСОБ ПЕРЕВОДА Moneygram на Тихая Инна Викторовна (TYKHA INNA VIKTORIVNA) (вказуйте код перекладу Ф.І.О того, хто перекладає організаційні збори)

3. СПОСОБ ПЕРЕВОДА Western Union на Тихая Инна Викторовна (TYKHA INNA VIKTORIVNA) (вказуйте код перекладу Ф.І.О того, хто перекладає організаційні збори)

ОБРАЗЕЦ ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЕЙ

Научная степень и ФИО автора
по образцу Иван Петренко (Киев, Украина)

Секция, подсекция по образцу (Филологические науки
Методика преподавания языка и литературы.)

НАЗВАНИЕ СТАТЬИ (БОЛЬШИМИ БУКВАМИ)

Текст статьи

(Ссылки на литературу по тексту в квадратных скобках по образцу [1, с. 23])

Литература:

1. Евремов С. Михаил Коцюбинский / / Ефремов С. Избранное: Ст. науч. разведки. Монографии - К.:
Наук. мысль, 2002. – 760 с.

Научный руководитель:

кандидат исторических наук Бобровник Юрий Викторович

Внимание!

После литературы (в правом углу указывается научный руководитель (для студентов и аспирантов)) подаются сведения об авторах (Ф.И.О. (полностью), телефон, E-mail, место работы или учебы, должность, ученое звание, ученая степень.

К участию в конференции принимаются статьи объемом до 7 страниц набранных в редакторе **WORD** в виде компьютерного файла с расширением *. doc. Шрифт Times New Roman 14. Междустрочный интервал 1,5. Поля со всех сторон 20 мм. Материалы на конференцию принимаются по электронной почте по адресу: neasmo@gmail.com (тема сообщения: 31.03. 2018 г.) (в случае если Ваш почтовик выбрасывает **ошибка не отправления** отправляйте на адрес neasmo@ukr.net) или на CD-дисках (дискеты не принимаются) с добавлением печатных материалов + отсканированную копию или ксерокс квитанции об оплате оргвзноса. **В случае отправки научной статьи по электронной почте**, печатные материалы присылать не надо, а к статье, нужно прикрепить отсканированную копию квитанции об оплате оргвзноса.

Адрес оргкомитета:

08401, Украина, Киевская обл, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 32, к. 108.

Контактное лицо в Украине и за рубежом: Король Андрей Петрович

Контактные телефоны: +38 (097) 923 16 58:

E-mail: neasmo@gmail.com

ВНИМАНИЕ!

После того, как мы получили от Вас статью, Вы обязательно должны получить ответное сообщение: **«Вашу статью получили и приняли»**. Если такой ответ не поступил, через день после отправки, тогда обязательно позвоните в оргкомитет и сообщите о ситуации.

ВНИМАНИЕ! В случае если Вам нужен электронный сертификат, то в сведениях об авторе, укажите об этом. И мы Вам его вышлем по электронной почте в течение двух недель после завершения проведения конференции.

РАБОТЫ ОБЪЕМОМ более 7 страниц не принимаются!

Тексты, набранные межстрочным интервалом 1,0 **НЕ ПРИНИМАЮТСЯ!**

С результатами и форматом проведения подобных мероприятий можно ознакомиться по адресу <http://conferences.neasmo.org.ua/>

Участие в конференции – это отличная возможность осветить свои научные работы для студентов, аспирантов и преподавателей!

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ УЧАСНИКІВ З УКРАЇНИ

Шановні викладачі, аспіранти, студенти!

Державний вищий навчальний заклад

«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,
молодіжна громадська організація «Незалежна асоціація молоді»,

студентське наукове товариство історичного факультету «Комітет дослідження історії та сучасності»

Інформують Вас, що 31 березня 2018 р. проводиться II Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії».

Планується робота за секціями:

I. БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Систематика та географія вищих рослин.
2. Структурна ботаніка та біохімія рослин.
3. Мікологія та альгологія.
4. Ресурсоведення та інтродукція рослин.
5. Молекулярна біологія мікробіологія.
6. Зоологія.
7. Фізіологія людини та тварин.
8. Біохімія та біофізика.
9. Генетика та цитологія.
10. Біоінженерія та біоінформатика.

II. ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

1. Регіоноведення і регіональна організація суспільства.
2. Спостереження, аналіз та прогноз метеорологічних умов.
3. Гідрологія та водні ресурси.
4. Біогеографія, біоресурсоведення, біорізноманітність.
5. Картографія та геоінформатика.
6. Природокористування та екологічний моніторинг.
7. Техніка та технологія геологорозвідувальних робіт.
8. Грунтознавство.
9. Економічна географія.

III. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

1. Підвищення ролі державного службовця на сучасному етапі розвитку суспільства.
2. Сучасні технології управління.
3. Взаємодія різних гілок влади.
4. Підготовка державних службовців.

IV. ЕКОЛОГІЯ

1. Стан біосфери та його вплив на здоров'я людей.
2. Екологічні та метеорологічні проблеми великих міст і промислових зон.
3. Радіаційна безпека та соціально-екологічні проблеми.
4. Промислова екологія і медицина праці.
5. Проблеми екологічного виховання молоді.
6. Екологічний моніторинг.

V. ЕКОНОМІКА

1. Банки та банківська система.
2. Зовнішньоекономічна діяльність.
3. Фінансові відносини.
4. Інвестиційна діяльність та фондові ринки.
5. Управління трудовими ресурсами.
6. Маркетинг та менеджмент.
7. Облік та аудит.
8. Математичні методи в економіці.
9. Економіка промисловості.
10. Економіка підприємства.
11. Логістика.
12. Економіка АПК.
13. Регіональна економіка.
14. Економічна теорія.
15. Державне регулювання економіки.
16. Макроекономіка.

VI. ІСТОРІЯ

1. Історія України.
2. Загальна історія.
3. Історія науки і техніки.
4. Етнографія.
5. Усна історія.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Диференціальні та інтегральні рівняння.
2. Перспективи систем інформатики.
3. Теорія ймовірностей та математична статистика.
4. Прикладна математика.
5. Математичне моделювання.

VIII. МИСТЕЦТВО

1. Музичне мистецтво.
2. Мистецтво танцю.
3. Театральне мистецтво.
4. Фото і кіномистецтво.
5. Мистецтво дизайну.

IX. ПЕДАГОГІКА

1. Дистанційна освіта у вищій школі.
2. Проблеми підготовки фахівців.
3. Методичні основи виховного процесу.
4. Стратегічні напрями реформування системи освіти.
5. Сучасні методи викладання.
6. Соціальна педагогіка.

X. ПОЛІТОЛОГІЯ

1. Виборчі технології.
2. Проблеми інтеграції України у світове співтовариство.
3. Відносини України з НАТО.
4. Відносини України з країнами СНД.

XI. ПРАВО

1. Історія держави та права.
2. Адміністративне і фінансове право.
3. Охорона авторських прав.
4. Трудове право та право соціального забезпечення.
5. Карне право та кримінологія.
6. Боротьба з економічними злочинами.
7. Екологічне, земельне та аграрне право.
8. Конституційне право.
9. Цивільне право.
10. Господарське право.
11. Криміналістика та судова медицина.
12. Підприємницьке та банківське право.
13. Кримінально-процесуальне право.

XII. ПСИХОЛОГІЯ

1. Місце психолога на виробництві.
2. Форми роботи психолога-практика.
3. Сучасні тенденції в методології психологічних досліджень.
4. Психологія тероризму.
5. Психолого-виховні проблеми розвитку особистості в сучасних умовах.
6. Клінічна психологія.
7. Загальна психологія.
8. Педагогічна психологія.
9. Психологія розвитку.
10. Психологія праці.
11. Психофізіологія.
12. Соціальна психологія.

XIII. СОЦІОЛОГІЯ

1. Кадровий менеджмент.
2. Сучасні технології соціального опитування.

XIV. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

1. Комп'ютерна інженерія.
2. Обчислювальна техніка та програмування.
3. Програмне забезпечення.
4. Інформаційна безпека.

XV. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

1. Фізична культура і спорт: проблеми дослідження, пропозиції.
2. Розвиток фізкультури і спорту в сучасних умовах.

XVI. ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Методика викладання мови та літератури.
2. Риторика і стилістика.
3. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження мови.
4. Синтаксис: структура, семантика, функція.
5. Методи та прийоми контролю рівня володіння іноземною мовою.
6. Актуальні проблеми перекладу.
7. Мова, мовлення, мовна комунікація.
8. Українська мова та література.
9. Російська мова і література.
10. Етно-, соціо- та психолінгвістика.

XVII. ФІЛОСОФІЯ

1. Філософія літератури та мистецтва.
2. Соціальна філософія.
3. Історія філософії.
4. Філософія культури.
5. Філософія релігії.
6. Філософія науки.

XVIII. ТЕХНІЧНІ НАУКИ

1. Металургія
2. Гірництво
3. Ливарна справа
4. Машинознавство
5. Електротехніка
6. Теплотехніка
7. Гідротехніка
8. Радіотехніка
9. Будівництво

XIX. СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ. МЕДІА.

1. Журналістика. Теорія та історія журналістики
2. Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.
3. Соціальна інформатика. Прикладні соціально-комунікаційні технології

Оргкомітет конференції планує розмішувати доповіді на web-сторінці за адресою: <http://conferences.neasmo.org.ua/>

Робочі мови конференції: українська, польська, російська, англійська, французька, білоруська, грузинська, вірменська, азербайджанська, казахська, узбецька, таджицька, киргизька, молдавська, туркменська.

Останній термін подання статей – 30 березня 2018 р. (включно).

Вартість участі в конференції та розміщення статті в електронному збірнику складає:

Оргвнесок – 100 грн. (в оргвнесок входить оплата за розміщення на сайті, верстака макету, редагування текстів, електронний сертифікат). Об'єм статті – не більше 7 сторінок. Скачати збірник можна буде через тиждень після закінчення роботи конференції за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua/> натиснувши на слово.

Увага! Реквізити змінено. Кошти перераховуються на:

Картку Приват банку 4149 4996 4061 9514 (одержувач – Тиха Інна Вікторівна) та відправити SMS підтвердження про оплату на моб. 097 923 16 58 у повідомленні вказати прізвище учасника конференції.

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

ПІБ автора
Місто
за зразком Іван Петренко
(Київ, Україна)

Секція, підсекція за зразком **ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**
(Методика викладання мови та літератури)

Назва статті (великими літерами)

Текст статті

(посилання на літературу по тексту у квадратичних дужках за зразком [1, с. 23])

Література:

1. Коцур В.П. Історія середніх віків: [у 2-х т.]. – Т.1. Раннє середньовіччя: курс лекцій. / В.П. Коцур, В.О. Балух. – Чернівці: Наші книги, 2009. – 496 с.
2. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К.: Академвидав, 2010. – 248 с.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, Петренко Іван Петрович

Увага!

Після літератури (у правому куті вказується науковий керівник (для студентів та аспірантів)) подаються відомості про авторів (П.І.П. (повністю) телефон, E-mail, місце роботи або навчання, посада, вчене звання, науковий ступінь).

До участі у конференції приймаються статті **обсягом від 5 до 7 сторінок** набраних у редакторі WORD у вигляді комп'ютерного файлу з розширенням *.doc. Шрифт Times New Roman 14. Міжрядковий інтервал 1,5. Поля з усіх сторін 20 мм. Матеріали на конференцію приймаються електронною поштою за адресою: neasmo@gmail.com (тема повідомлення: **31 березня 2018 р.** (у разі якщо Ваш поштовик викидає помилку не відправлення відправляйте на адресу neasmo@ukr.net)) або на CD-дисках (**дискети не приймаються**) із додаванням друкованих матеріалів + відскановану копію або ксерокс квитанції про сплату оргвнеску. У разі відправки коштів оргвнеску на картку Приватбанку ксерокопію квитанції не надсилається (достатньо відправити **SMS** вказавши прізвище автора доповіді).

Увага! У разі відправки статті та квитанції про оплату оргвнеску електронною поштою, надсилати друковані матеріали Укрпоштою не потрібно!

Увага! Після того, як ми отримали від Вас статтю, Ви обов'язково маєте отримати повідомлення-відповідь: **«Вашу статтю отримано та захищено»**. Якщо така відповідь не надійшла через день після надсилання, тоді обов'язково зателефонуйте оргкомітету і повідомте про ситуацію.

Увага! У разі якщо Вам потрібний електронний сертифікат, то у відомостях про автора, вкажіть про це. І ми Вам його надішлемо електронною поштою на протязі двох тижнів після завершення проведення конференції.

Адреса оргкомітету:

08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, гурт. 1, кім. 108.

Координатор – Тиха Інна Вікторівна, Король Андрій Петрович

Контактні телефони: (097) 923 16 58.

РОБОТИ ОБ'ЄМОМ менше 3 сторінок НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!

ТЕКСТИ, НАБРАНІ МІЖРЯДКОВИМ ІНТЕРВАЛОМ 1,0 НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!!!

З результатами та форматом проведення попередніх конференцій можна ознайомитися за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua/>

ЗМІСТ / СОДЕРЖАНИЕ**СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ**

Тетяна Замазій, Олександр Неплях (Харків, Україна) ФІЗИОЛОГІЯ СИСТЕМИ КРОВІ.....	6
Лилия Шахленкова (Гомель, Беларусь) ВОЗРАСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОТКЛОНЕНИЙ ЭЛЕКТРИЧЕСКОЙ ОСИ СЕРДЦА ЖИТЕЛЕЙ Г.П. ОКТЯБРЬСКИЙ.....	8

СЕКЦІЯ: ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

Ольга Уманська (Одеса, Україна) ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВО-ЧАСОВОГО РОЗПОДІЛУ ОПАДІВ В ОДЕСІ В ЗМІННИХ КЛІМАТИЧНИХ УМОВАХ.....	10
---	----

СЕКЦІЯ: ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Олег Рогульський (Одеса, Україна) ІСТОРИЧНИЙ ПОЧАТОК СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ.....	14
--	----

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ

Людмила Мельніченко (Хорол, Україна) ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТАМИ КОЛЕДЖУ.....	17
Анна Суїнова (Боярка Україна) ЕКОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ.....	19
Віктор Терещенко (Боярка Україна) СУЧАСНИЙ СТАН БІОСФЕРИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ.....	20

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Світлана Бестужева (Харків, Україна) СУЧАСНІ ПРІОРИТЕТИ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ.....	23
Леся Тараєвська (Івано-Франківськ, Україна) ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЕКОМАРКЕТИНГУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ.....	25
Олена Шуплат (Київ, Україна) ФІНАНСОВІ ВАЖЕЛІ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ТУРИЗМУ	27

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ

Еліна Оболенська (Дніпро, Україна) ГЕОРГІЙ МАЛЕНКОВ. ДОЛЯ ЗАБУТОГО «ВОЖДЯ».....	29
---	----

СЕКЦІЯ: МАТЕМАТИКА

Яна Клімова, Сергій Владов (Кременчук, Україна) ПЕРЕДУМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ РІВНЯНЬ МАРКІВСЬКОГО ПРОЦЕСУ ПРИ ДІАГНОСТУВАННІ ВІДМОВИ ДВИГУНА ВЕРТОЛЬОТУ МІ-8МТВ.....	32
Ірина Шахман, Анастасія Бистрянцева (Херсон, Україна) ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В ГІДРОЕКОЛОГІЇ.....	34

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

Дарья Бинецкая (Київ, Україна) ФОРМИРОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УМЕНИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В ХОДЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ.....	37
Ірина Верніченко (Ізмаїл, Україна) ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	39
Наталья Герасимчук (Гомель, Республика Беларусь) НАПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА СОЦИАЛЬНОГО С ДЕТЬМИ, ИМЕЮЩИМИ ОСОБЕННОСТИ ПСИХОФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ.....	41
Віталій Зігун (Глухів, Україна) ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ.....	43
Курбиева К.О., Мажит Ж.Б., Карыбаева Г.А. (Алматы, Қазақстан) ФИЗИКА-МАТЕМАТИКАНЫҢ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ МАМАНДЫҚТАРДЫ ОҚЫТУДАҒЫ МАҢЫЗЫ.....	45
Богдан Курчій, Наталія Ільченко (Ірпінь, Україна) ПІДХОДИ ТА КОМПЕТЕНЦІЇ ЯК СУТНІСТЬ СУЧАСНОГО НАВЧАННЯ.....	46

Ольга Соловйова (Запоріжжя, Україна) ВПЛИВ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА СУЧАСНУ ОСВІТУ.....	48
Наталія Солодюк (Дніпро, Україна) ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОДНА З ФОРМ ІННОВАЦІЙНИ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ.....	50
Ася Сучану (Ізмаїл, Україна) НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС – ВАЖЛИВА УМОВА СОЦІАЛІЗАЦІЇ.....	52
Айгул Тапанова (Атырауская область, Казахстан) ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА.....	54
Наталія Хаджиоглова (Ізмаїл, Україна) НАСТУПНІСТЬ У ПЕРЕХОДІ З ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ОСНОВНУ У РОЗРІЗІ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	56
Александр Шаповалов, Ольга Кутовая, Дмитрий Кутовой (Харьков, Украина) МЕТОДИКА ИЗЛОЖЕНИЯ ЭЛЕМЕНТОВ СТАТИКИ В КУРСЕ «ПРИКЛАДНАЯ МЕХАНИКА» В СВЕТЕ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ОБРАЗОВАНИИ.....	58
СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ	
Марина Андреева (Гомель, Республика Беларусь) ПРИЧИНЫ СЕЛФИ-ЗАВИСИМОСТИ У ПОДРОСТКОВ.....	62
Ярослава Записна (Глухів, Україна) ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОВЖИВАННЯ ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН СЕРЕД ПІДЛІТКІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	64
Викторія Крысенко (Гомель, Республика Беларусь) ОСОБЕННОСТИ ПОЛОРОЛЕВОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ДОШКОЛЬНИКОВ.....	66
Ольга Мисарош (Ужгород, Україна) ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПОРІВНЯННЯ, ЯК ВИЗНАЧНИК ОСОБИСТОГО ПРОГРЕСУ ФАХІВЦЯ В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	69
СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ	
Miras Nussupov (Taldykorgan, Kazakhstan) SECURING A WEB APPLICATION IN JAVA PLATFORM.....	71
Жұпар Жалғасбекова, Ақбота Даулетбай (Астана, Қазақстан) АҚПАРАТТЫҚ КЕҢІСТІККЕ ӨТУДІҢ ЗАМАНАУИ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ.....	72
Жұпар Жалғасбекова, Айша Мухтарова (Астана, Қазақстан) WINDOWS ҚОСЫМШАСЫНЫҢ ГРАФИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІН ЖОҒАРЫ ДЕҢГЕЙДЕГІ БАҒДАРЛАМАЛАУ ТІЛІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ.....	74
Тетяна Киричок, Тетяна Клименко, Надія Галімонова (Київ, Україна) ЕЛЕМЕНТИ ЗАХИСТУ ПАПЕРУ ДЛЯ ДРУКУ ЗАХИЩЕНОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	76
СЕКЦІЯ: ТЕХНІЧНІ НАУКИ	
Айгерім Бақтыгерейқызы, Әділет Инаматов, Сергей Аймұрат (Атырау, Қазақстан) ӨТКІЗГІШТЕРДІ ТІЗБЕКТЕЙ ЖӘНЕ ПАРАЛЛЕЛЬ ҚОСУ ТАҚЫРЫБЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ КЕЙБІР ЖОЛДАРЫ.....	81
СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ	
Lyudmila Trubitskaya (Astana, Kazakhstan) PHYSICAL CULTURE IN MODERN CONDITIONS.....	85
СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ	
Nargiza Kholmurodova (Samarkand, Uzbekistan) FUNCTIONING MECHANISM IMPROVEMENT OF THE PROFESSIONAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCE OF NON LANGUAGE FACULTIES STUDENTS OF THE UNIVERSITIES OF UZBEKISTAN.....	87
Людмила Юлдашева (Черкаси, Україна) СТИЛІСТИЧНО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА ЯК ДОМІНАНТА МОВНОЇ ГРИ В ЗАГОЛОВКАХ.....	89
Абдувахоб Вохидов, Фозилchon Шукуров (Самарканд, Узбекистон) ТАЧДИДИ МАЪНИИ ВОЖАХОИ АРАБИ ДАР ТАРКИБИ ВОХИДХОИ ФРАЗЕОЛОГИИ ЛАХЧАИ ТОЧИКОНИ САМАРКАНД.....	90
Алла Давидюк (Київ, Україна) СТИМУЛЮЮЧА СКЛАДОВА РОЛЬОВИХ ІГОР У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	92
Ойзода Умарова, Дилфуза Муродова (Самарканд, Узбекистон) INGLIZ TILIDA SEMANTIK MIKROMAYDONLARNING NAFRAT VA QO'RQUV SALBIY HISSIYOTLARNING SOMATIK FRAZEOLOGIZMLARI.....	94

Фозилжон Шукуров, Абдуваҳоб Воҳидов (Самарканд, Узбекистан)	
ЧАЛОЛУДДИНИ РУМЙ ВА ЧАНБАҲОИ ХАЛҚИЯТ ДАР ОСОРИ У.....	95
Володимир Яслик (Івано-Франківськ, Україна)	
ЕВІДЕНЦІЙНА СЕМАНТИКА ПЕРЦЕПТИВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ.....	98
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ.....	100
НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИ	
Інформація для учасників из зарубєжных стран.....	102
Інформація для учасників з України.....	105

Українською, польською, російською, англійською, французькою, білоруською, грузинською, вірменською, азербайджанською, казахською, узбецькою, таджицькою, киргизькою, молдавською, туркменською мовами

Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії»** // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2018 р. – 110 с.

Материалы Международной научно-практической интернет-конференции **«Проблемы и перспективы развития современной науки в странах Европы и Азии»** // Сборник научных трудов. – Переяслав-Хмельницкий, 2018 г. – 110 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,
ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Упорядники: І.В. Тиха, А.М. Вовкодав

Верстка та дизайн: І.В. Тиха, А.М. Вовкодав

Проведення Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії»
та видання збірника наукових матеріалів стало можливим завдяки організаційній підтримці
молодіжної громадської організації «Незалежна асоціація молоді»

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій.

Матеріали конференції розміщені на сайті МГО «Незалежна асоціація молоді»
за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua>

Адреса оргкомітету конференції:

08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, кім. 108.

